

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!

ПРАПОР МАРКСИЗМУ- ЛЕНІНІЗМУ

ДВОМІСЯЧНИЙ ОРГАН НАУКОВО-
ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ

В У А М Л І Н

№ 4

ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ

1933

ПАРТВИДАВЦІ НКП(б)У

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА
НА ФІЛОСОФСЬКИЙ ДВОМІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ

ПРАПОР МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ

РІК ВИДАННЯ 7-Й

Ж У Р Н А Л
В И Х О Д И Т Ь
З А Р Е Д А К Ц І Є Ю :

А Д Р І Я Н О В А,
Б Е Р В И Ц Ь К О Г О.
Б Л У Д О В А Я.,
В А С И Л Ь Є В О Й А.,
(віап. секретар),
Г Е Н Е С Я С.,
Л Е В І К Я Р.,
(відп. редактор)
М І Л О С Л А В І Н Я С.,
О Р Л О В А М.,
С Т Е П О В О Г О Т.

Протягом 1934 р.
вийдуть 6 чисел
(по 10 друк. арк.)

ПЕРЕДПЛАТНА ЦІНА

На один рік . 18 крб.
На 6 міс. . . . 9 „
Окрем. номер 3 „

Журнал „ПРАПОР МАРКСИЗМУ - ЛЕНІНІЗМУ“ — бойовий орган марксизму - ленінізму, веде рішучу боротьбу за генеральну лінію партії, проти всяких ухвлів від неї, проводячи послідовно в усіх своїй роботі Ленінський принцип партійності філософії

В галузі філософії журнал „ПРАПОР МАРКСИЗМУ - ЛЕНІНІЗМУ“ веде неухвильну боротьбу на два фронти — з механістичною ревізією марксизму, як головною небезпечкою сучасного періоду, а меншовпкватим ідеалізмом і великого роду вульгаризаторством та упрощенством в марксо-ленінській теорії

Важливішим завданням „ПРАПОРУ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ“ є дієсне виконання накресленої Леніним програми розробки ленінського етапу розвитку діалектичного матеріалізму, висвітлення матеріалістичної діалектики в роботах т. Сталіна

Журнал „ПРАПОР МАРКСИЗМУ - ЛЕНІНІЗМУ“ розроблює теорію матеріалістичної діалектики, питання історичного матеріалізму в тілному зв'язку з практикою соціалістичного будівництва і всесвітньої революції

Журнал „ПРАПОР МАРКСИЗМУ - ЛЕНІНІЗМУ“ висвітлює досягнення національно-культурного будівництва і розробляє проблеми культурної революції, висвітлює вчення Леніна — Сталіна в національному питанні, проводячи нещадну боротьбу, як проти великодержавного шовінізму, так і місцевого націоналізму і в примиренським ставленням до них

Журнал розроблює і висвітлює спадщину Маркса-Енгельса Леніна та ленінський період у природознавстві, розроблює і висвітлює на засадах діалектичного матеріалізму вузлові проблеми техніки та теоретичні проблеми природознавства у нерозривному зв'язку з практикою соціалістичного будівництва

Журнал „ПРАПОР МАРКСИЗМУ - ЛЕНІНІЗМУ“ об'єднує бойовичих матеріалістів-діалектиків для виконання цих завдань, систематично підготовлюючи більшовицько-виримані філософські кадри

„ПРАПОР МАРКСИЗМУ - ЛЕНІНІЗМУ“ має постійні відділи: Ленін і ленінізм, актуальні проблеми філософії діалектичного матеріалізму, історія філософії і зокрема на Україні, атеїзм, історичний матеріалізм, історія соціалізму, нацкультбудівництво, марксо-ленінське природознавство, питання літератури і мистецтва, актуальні проблеми культурної революції і зокрема на Україні, критика філософії фашизму і соціал-фашизму, відділ аспірантських робіт ІЧП, критика і бібліографія, хроніка, відділ листування в читачам, повідомлення і замітки

„ПРАПОР МАРКСИЗМУ - ЛЕНІНІЗМУ“ розраховано на активних робітників партії, викладачів і слухачів комвузів, вузів, робфаків, марксистських гуртків, товаришів, що займаються самоосвітою, тощо.

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!

ПРАПОР МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ

ДВОМІСЯЧНИЙ ОРГАН НАУКОВО-
ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ
ВУАМЛІН

№ 4
ЛИПЕНЬ - СЕРПЕНЬ

ПАРТВИДАВ ЦК КП(б)У
1933

Бібліографічний опис цього
видаання розміщено в „Літописі
Укр. Друку“, „Картковому ре-
пертуарі“ та інших покажчиках
Української Книжкової Палати

Літредактор *Ткаченко Б. Техкер Седлович М.*
Здано до складання 10/IX 1933 р. Підписано до друку
25/XII 1933 р. Партвидав, 1933 р., № 973. Тир. 3.400.
Головліт № 4964. 31/VIII 1933 р. Зам. № 1604. Папір
72 × 110/16. 9 друк. арк. (140.000 друк. зн. у 1 арк.
паперу). Вийшла друком в грудні 1933 р.
Книжк. ф-ка Партвидаву ЦЕ ВП(б)У ім. Г. І. Петровського.

МАРКСИЗМ - ЛЕНІНІЗМ ПРО КУЛЬТУРУ Й КУЛЬТУРНУ РЕВОЛЮЦІЮ¹

I

В історії нашої партії, в її боротьбі за перемогу робітничого класу над капіталізмом і за побудову соціалізму питання культури посідали й посідають досить велике місце. Вони мають дуже важливе політичне значення. Це не абстрактно академічні, а суто політичні питання, навколо яких партія веде найзавзятішу, найрішучішу боротьбу з усіма і всілякими жилами. Характеристично, що середпартійні ухилисти, ревізіоністи марксизму - ленінізму, перекручуючи корінні питання світогляду пролетаріату, евізують й марксистсько - ленінські погляди на питання культури й культурної революції. Тому, викладаючи цю проблему, ми намагатимемося найбільше уваги звернути саме на політичний бік учення про культуру в зв'язку з завданнями соціалістичного будівництва.

У нашій літературі, присвяченій спеціально питанням культури, звичайно не дається хоч трохи детального розгляду всього змісту культури в цілості, і часто розглядають питання тільки так званої духовної культури, питання вузько або безпосередньо ідеологічного порядку. Зводити зміст культури тільки до ідеології неправильно. Це неправильно тому, що марксистсько - ленінське розуміння культури не вичерпується розглядом тільки проблем ідеології.

Маркс і Енгельс, починаючи з перших робіт, де вони рішуче стають з боку робітничого класу („Критика філософії права Гегеля“ 1842 р.), особливо в наступних роботах („Свята родина“, 1844 р.) уже цілком чітко в основному сформулювали вихідні позиції нового світогляду, нового розуміння законів розвитку природи і суспільного життя. Виклад нового світогляду — революційного марксизму — в класичній формі дано в „Німецькій ідеології“ (1845 р.) і в „Злиденності філософії“ (1847 р.), і в програмовій формі цей світогляд викладено в „Комуністичному маніфесті“ (1848 р.). У цих роботах обґрунтовано і нове учення про культуру.

Маркс підійшов до суспільства як до природноісторичного процесу. З цього погляду він підійшов і до всієї культури людства. Історія культури, з погляду Маркса — Енгельса, цілком визначається історією розвитку матеріальних продуктивних сил, при чому саму культуру вони розуміють ширше, ніж тільки „духовну продукцію“. Духовна продукція, або „духовна культура“ — похідне культури матеріальної, в основі духовної культури лежить культура матеріальна. „Певною формою матеріальної продукції зумовлюється, поперше, певний стосунок людини до природи. І тим і ним визначається її державний лад і її світогляд. Отже і характер її духовної продукції“².

¹ Стенограма доповіді на науковій сесії Інституту філософії Комкадемії, присвяченій Сіріччю з дня смерті К. Маркса.

² Маркс, „Теорії додаткової вартості“, т. I, стор. 264.

Культура, взята в цілому, в широкому розумінні виражає, отже, собою сукупність усіх сторін суспільного життя, *опанування* людиною законів природи і суспільства, збільшення влади людини над цими законами. Точніше можна сказати, що до царини культури належить утворення знарядь праці і *використання* їх у боротьбі з природою — техніка; організація суспільної праці і *робочої сили*, що виражає собою ступінь опанування матеріальних засобів виробництва, побут як найстійкіший вираз рівня і характеру матеріальних умов життя різноманітних класів суспільства; мораль, право, наука, мистецтво, література, філософія — вся сукупність ідеологічних надбудов. З цього розуміння культури виходить Ленін, коли каже: „Треба взяти всю культуру, яку залишив капіталізм, і з неї побудувати соціалізм. Треба взяти всю науку, техніку, все знання, мистецтво“. (Промова в Ленінграді 13 березня 1919 р.).

Аналізуючи погляди Леніна на питання культури, побачимо, що майже в усіх випадках питання культури він розглядає багато ширше, ніж тільки як ідеологію. Візьмім тільки по наведеному Леніновому твердженню, де він говорить, що ми повинні взяти всю культуру, яку залишив капіталізм, і з неї будувати соціалізм. Коли обмежитися в розумінні питань культури тільки царною ідеологією, то, звісна річ, що тоді не зрозуміти цього Ленінового твердження, бо тільки з ідеології не можна збудувати соціалізм.

У промові про радянську владу Ленін казав:

„Коли народ, що завоював, культурніший від народу переможеного, то він накидає йому свою культуру, а коли навпаки, то буває так, що накидають свою культуру переможцям“.

Далі він ставить питання про радянську владу і каже, що „в нас у Москві, в столиці Радянського Союзу — 4800 комуністів, але чи не виявились ми підкореними чужій культурі? Правда, тут може начебто вийти вражіння, що у переможених, тобто в буржуазії, висока культура. Нічого подібного, культура в них мізерна, нікчемна, але в усякому разі вона більша, ніж у наших відповідальних робітників, бо в них нема мистецтва управляти“.

До питання культури Ленін підходить з різноманітних боків, залежно від характеру проблеми, в зв'язку з якою він розглядає це питання, залежно від конкретних обставин, в яких він підходить до розв'язання даного питання. 1918 року в одній із своїх доповідей Ленін, зачіпаючи питання, від яких залежить доля радянської влади, казав: економічної, політичної влади в нас досить, але чого нам не вистачає, щоб впоратися з завданнями, які перед нами стоять? Нам, — казав Ленін, — тій верстві комуністів, що управляють, не вистачає культурності. І Ленін зараз же пояснює, який зміст він у це вкладає. Він каже, що нашим комуністам не вистачає вміння чітко працювати, вміння послідовно здійснювати намічені заходи, нашим керівним верствам комуністів не вистачає потрібного знання з тієї чи тієї царини науки, знання тих галузей, якими вони керують, якими вони управляють.

У цьому разі Ленін дає цілком певне розуміння тієї культури, якої не вистачає комуністам.

Він каже, що наша держава пролетарська, але з бюрократичними перекрученнями, що наш державний апарат, особливо за перших років революції, багато взяв у спадщину від старого буржуазного апарату, що в нашому державному апараті залишки старого чиновництва принесли з собою бундючне, буржуазне ставлення до мас, принесли з собою хабарництво, всі негативні сторони старого чиновництва, бездушність, бюрократизм тощо. І Ленін, ставлячи питання про смертельну боротьбу з бюрократизмом, тут же, безпосередньо в зв'язку з цим питанням, висуває і проблему культурної революції, кажучи, що робітники радянського апарату, радянські робітники повинні стати культурними робітниками.

У цьому разі Ленін ставить питання про культуру в зв'язку з умінням управляти.

Розробляючи план електрифікації, Ленін говорить: „Ви добре розумієте, що до електрифікації неписьменні люди не підйдуть, і замало тут самої простої письменності, і недосить розуміти, що таке електрика, треба знати, як технічно прикласти її до промисловості, до хліборобства і до окремих галузей промисловості і землеробства. Треба навчитися цього самим, треба навчити цього всю трудящу людність, що підростає“.

Отже тут Ленін ставить питання культури в зв'язку з питанням електрифікації і каже, що замало простої письменності, замало простого знання електрики — треба *вміти пристосовувати це знання до промисловості і сільського господарства* і до окремих галузей промисловості і сільського господарства.

На різних етапах, підходячи з різноманітних боків до питань культури, Ленін щоразу вкладає в це розуміння певний конкретний зміст. Коли Ленін говорив про політехнічну освіту народних мас, він заявляв, що першою умовою створення всякої культури, умовою свідомої політичної діяльності є письменність. Він говорив у таких випадках: нам би для початку побільше загальної письменності для широких трудящих мас. Питання культури Ленін ставить і тоді, коли він говорить про розвиток техніки, промисловості, сільського господарства тощо.

Візьмімо Ленінове розв'язання корінного і найважчого питання пролетарської революції — перероблення дрібних власників, дрібних продуцентів, селянства, кооперування селянського господарства. Поставивши це завдання як основне, Ленін каже, що, розв'язавши це завдання, ми обома ногами стояли б на ґрунті соціалізму, але для того, щоб розв'язати його, потрібна ціла культурна революція, що має за свою економічну мету кооперування.

Беручи всю суму цих питань, ми неминуче приходимо до висновку, що ніяк не можна обмежуватися в розумінні культури тільки цариною духовної культури, цариною духовної продукції безпосередньо.

Візьмімо потім таке питання, як вироблення соціалістичної дисципліни праці. Ленін каже, що це вирішальне питання в перемозі нового, соціалістичного способу продукції. І тут Ленін знову ставить проблему культури і культурної революції.

Отже до царини культури треба зарахувати такі сторони суспільного життя, як от вироблення навичок, вміння працювати, опанування техніки, застосування техніки безпосередньо до процесів виробництва. З усього цього безперечно випливає, що Ленін ніякою мірою не зводив питань культури тільки до питань перевиховання людини в педагогічному розумінні. Ленін бере питання культури широко, в зв'язку з усіма питаннями економіки, політики, техніки, науки, мистецтва, літератури тощо. Питання культури безпосередньо зв'язані з економікою і з ідеологією. Економіку, так само як і ідеологію, розглядається в зв'язку з питаннями культури в певній діалектичній єдності кожного конкретного історичного моменту. Аж ніяк не можна питання культури зводити тільки до перевиховання або тільки до матеріальної культури, як це дехто робить.

Маркс і Енгельс виводили культуру з матеріального процесу продукції, кажучи, що духовна продукція „вплітається“ в матеріальну продукцію („Німецька ідеологія“).

Буржуазно-ідеалістичні теорії культури як правило під культурою розуміють тільки чисто духовну діяльність. Ті ж з них, що культуру розглядають як усе створене людиною, у протилежність до дарів природи (Мілюков, Ліпперт і ін.) розглядають культуру як позаісторичне і позакласове явище. Всі домарксистські теорії культури мали принаймні дві істотні хиби: 1) в основі культури бачили тільки прояв чистого духа, вічного розуму, абсолютної ідеї, 2) не бачили основних творців культури —

маси, розглядали культуру як наслідок діяльності великих людей. Цих хиб домарксових учень про культуру суттю не пододала ні одна з буржуазних шкіл до нашого часу включно.

Інакше ставлять питання про культуру марксистки. Наприклад, тов. Покровський у своїй роботі „Очерки по истории русской культуры“ каже, що все, що є наслідком людської роботи в широкому розумінні можна зарахувати до культури. „Цю останню можна, отже, визначити як сукупність усього утвореного зусиллями людини, протилежно тому, що дурно, без зусиль з нашого боку дає нам природа“.

Взявши культуру в цьому широкому розумінні, можна буде цілком правильно поставити питання про дві сторони культури, про дві царини культури — про культуру матеріальну і про культуру духовну. Така постава питання буде правильна, і тут ми підійдемо до того, що матеріальна культура визначає, є вирішальна в справі культури духовної, в справі духовної продукції.

Поставивши питання про культуру в цю площину, ми правильніше зрозуміємо ті конкретні завдання культури і культурної революції, які стоять перед нами на сучасному етапі.

Культура, виявляючи ступінь влади людини над стихійними силами природи і над законами самого суспільства, на кожному історичному етапі розвитку продуктивних сил, в кожній суспільно-економічній формації виступає в специфічній формі, властивій даному історичному періоду, — а саме в формі, що виражає той спосіб поєднання робочої сили з засобами продукції, який є панівний за даної доби. Тому нема культури взагалі, як нема взагалі і суспільства, а є тільки культура певної історичної суспільно-економічної формації.

У класових суспільно-економічних формаціях економічно-панівний клас є клас, що панує політично, а ідеї панівного класу — є панівні ідеї. „Клас, що є панівною *матеріальною* силою суспільства, є водночас його панівною *духовною* силою“ (Маркс). Тому і культура в класовому суспільстві може бути тільки класова культура, що виражає погляди і інтереси того чи того класу. Культура панівного класу є панівна культура і цілком служить інтересам цього класу. Немарксистське є твердження начебто існують культури суспільно-економічних формацій, а не класові культури, як це стверджують меншовикуючі ідеалісти. В цьому твердженні міститься нерозуміння і вчення марксизму про суспільно-економічну формацію, і вчення про культуру.

У розвитку культури існує певна історична спадковість і закономірність. Перехід від культури одної суспільно-економічної формації до культури іншої формації (класової чи безкласової) відбувається *на основі перевероту в способі виробництва і виробничих стосунків, тобто через революції*. Особливість переходу від одної культури до іншої містить у собі багато специфічних рис, що їх зумовлюють конкретні історичні умови, характер і глибина суспільного перевероту.

Ті, хто вважає, що існує *тільки* культура суспільно-економічних формацій, серйозно помиляються. Справді, марксистсько-ленінське вчення про формації і марксистсько-ленінське вчення про культуру йде далі. Формація не є якась абстракція. Кожна суспільно-економічна формація є формація визначена; коли йдеться про класові формації, то йдеться про конкретні історичні класи, про конкретний історичний спосіб продукції, що вирішає тип і характер даної формації, тому не можна говорити про культуру тільки суспільно-економічної формації, не підкреслюючи класової суті культури.

Дехто критикував зокрема т. Луппола за те, що він неправильно розв'язує питання про культуру, заперечуючи класовість культури і визнаючи тільки культуру формації. Але ці критики неправильних теорій Луппола самі впадають іноді в крайність, твердячи, що нема культури

формації. У нас іноді критика йде так: припустім, що меншовикуючі ідеалісти кажуть одне, то сказати навпаки — значить буде правильно. Не все, що навпаки, правильне. Коли ми говоримо про культуру суспільно-економічної формації, то в розумінні культури суспільно-економічної формації треба за вихідне, за керівне для себе взяти Марксове твердження, що клас панівний економічно, клас, що відає матеріальним процесом виробництва, панує в тій царині, є панівний і в усіх інших царинах і в царині духовної продукції. Ідеї панівного класу є панівні ідеї. Тому ми, безперечно, можемо говорити про культуру, скажімо капіталістичної суспільної формації, саме розуміючи під цим панівну культуру, культуру буржуазії. Але одночасно не можна зупинитися тільки на цьому, треба йти далі і аналізувати, виявляти культури тих класів, що є пригноблені, поневолені. В даному разі в капіталістичному суспільстві треба неодмінно говорити про елементи культури пролетарської.

Вище ми вказували на закономірність переходу від однієї культури до культури іншої доби, про перехід культури однієї формації в культуру іншої формації. Розглядаючи це питання, іноді сходять на буржуазно-соціологічний погляд, розглядають спадковість культур самих собою, поза зв'язком з усім суспільним процесом, поза зв'язком з класовою боротьбою, поза зв'язком з переміною способу продукції.

Особливості і характер переходу від одного способу продукції до іншого визначають собою характер переходу від одного типу культури до іншого.

Коли ми візьмемо для прикладу перехід від староримського суспільства до феодального, то побачимо, що характер цього переходу полягав у тому, що ні один з класів рабовласницького суспільства не був носієм вищого способу виробництва. Маркс каже, що в сумісній боротьбі ці класи були змушені згинуть. Староримський колонат, що став свого роду перехідною економічною формою до середньовіччя, не означав перемоги ні рабовласника, ні рабів; хоч рабовласницьке суспільство й згинувало в наслідок революції рабів, але ні один з цих класів староримського суспільства не став далі носієм вищої культури. Пізніше доба середньовіччя асимілювала, переробила, сприйняла те позитивне, що було в культурі старого рабовласницького суспільства. Цю особливість у переході культури цілком визначала особливість переходу від одного способу виробництва до іншого.

Візьмімо далі перехід від феодального суспільства до капіталістичного. Які особливості цього переходу? Особливості цього переходу полягали в тому, що в основному капіталістичний спосіб продукції складається в межах феодальної формації. В межах феодальної формації капіталісти стають економічно вирішальною силою. Буржуазний спосіб виробництва в своїй основі складається в надрах феодалізму, потім буржуазія робить політичну революцію, захоплюючи державну владу.

Ця особливість переходу від феодального способу виробництва до капіталізму позначилася і в переході від феодальної культури до культури буржуазної. Саме в межах феодальної формації складаються основні риси, основний характер культури буржуазії — капіталістичної. Складаються власні кадри керівників промисловості, виробляються основні риси її світогляду. І треба сказати, що саме до захоплення політичної влади буржуазний світогляд був найреволюційніший, найпослідовніший, найпрогресивніший.

Візьмімо далі перехід від буржуазного способу виробництва диктатури пролетаріату до соціалістичного способу виробництва. Особливості цього переходу цілком визначають особливості переходу від культури буржуазної до культури пролетарської. Підкреслюючи, не затираючи цієї своєрідності переходу однієї культури в іншу, треба поставити питання щодо певної історичної спадковості, закономірності в процесі культурного

розвитку, при чому цей процес історичної спадковості, або історичної закономірності, зумовлюється знову таки матеріальним процесом виробництва.

Маркс у листі до Анненкова каже, що матеріальні продуктивні сили є для кожного нового покоління готові, свого роду природне середовище. А люди нового покоління змушені прийняти продуктивні сили так, як вони створені до нього, і розвивати ці продуктивні сили. Але вони не повинні прийняти ту форму, в якій ці продуктивні сили дістали в спадщину нове покоління. І саме, каже Маркс, для того, щоб не припинити дальшого розвитку історичного процесу, для того, щоб не припинявся дальший розвиток продуктивних сил, люди змушені міняти форму, в якій вони дістали в спадщину продуктивні сили. Це Марксове твердження щодо загального процесу історичного розвитку цілком стосується і до характеристики закономірностей історичного розвитку культури. Не треба уявляти справу так, що процес культурного розвитку відірваний від загального перебігу розвитку продуктивних сил. Не треба уявляти, що культура розвивається тільки силою внутрішньо властивих їй іманентних законів, бо культурна спадковість, закони культурного розвитку зумовлюються всім перебігом матеріального процесу продукції. Наприклад, між феодальною і капіталістичною культурою є багато спільного саме тому, що культура феодалів, кріпосників і культура буржуазії є культура класів експлуататорів. Буржуазія багато може запозичати і запозичає з культури попередніх панівних класів прямо і безпосередньо без відповідного критичного перероблення.

Інша справа в спадковості між культурою пролетарською і культурою буржуазною. З одного боку, пролетаріат у капіталістичному суспільстві є клас пригноблений, клас експлуатований, клас позбавлений найпотрібніших життєвих умов, засуджений на безробіття, на вимирання тощо. Найкращим свідоцтвом цього є сучасний капіталізм, коли у всіх капіталістичних країнах більш ніж половина робітничого класу є безробітна. В цих умовах, звичайно, і мови бути не може про повне опанування ним ще в період панування капіталізму культури матеріальної, науки, техніки, мистецтва, літератури тощо.

З другого боку, між пролетарською і буржуазною культурою, як культурами представників різних класів, суттю є принципова різниця, бо буржуазна культура, буржуазна наука основані і просякнуті світоглядом, чужим марксизмові-ленінізмові, чужим пролетаріатові. Тому коли марксизм-ленінізм ставить питання про запозичування культури буржуазної, то йдеться про критичне подолання цієї буржуазної культури.

Тут згадаємо про ставлення Леніна до природознавства кінця XIX і початку XX століття, про оцінку кризи природознавства, яку він дав у „Матеріалізмі і емпіріокритицизмі“. Природознавство головню тому стало впадати у безвихід, природознавці тому стали впадати в ідеалізм, у містику, що успіхи, яких дійшло природознавство до XX століття, стали в пряму суперечність з тими методологічними уявленнями, з якими природознавство вступило в XIX століття.

Тільки з позицій діалектичного матеріалізму можна з всією повнотою і глибиною усвідомити революцію, що відбувається в природознавстві. Чи може буржуазний вчений, стоячи на позиціях буржуазного світогляду, свідомо, послідовно, до кінця стати на погляд діалектичного матеріалізму. Звичайно, не може. Він стихійно стає на ці позиції, коли залишається справжнім ученим. А той, хто з стихійних діалектичних позицій в царині природознавства починає переходити свідомо на позиції діалектичного матеріалізму, переходить кінець-кінцем на погляди пролетаріату.

Тут принципова протилежність світогляду буржуазії і пролетаріату. Відомо, що природознавство становить найважливішу ланку культури людства. У цілому ж між культурою буржуазною і пролетарською існує принципова протилежність, як між представниками різних способів вироб-

ництва, двома різноманітними світоглядами. Ленін писав, що „тільки світогляд марксизму є правильним виразом інтересів, поглядів і культури революційного пролетаріату“¹.

Отже про голу спадковість, про просте перенесення, про пересаджування буржуазної культури на наш ґрунт, на ґрунт диктатури пролетаріату не може бути й мови. Мова повинна бути про *перероблення* старої культури. Ленін писав, що „марксизм завоював собі своє всесвітньо-історичне значення як ідеологія революційного пролетаріату тим, що він, марксизм, зовсім не відкинув найцінніші завоювання буржуазної доби, а, навпаки, засвоїв і переробив усе, що було цінного в більш ніж двотисячолітньому розвитку людської думки і культури.“² Цей принциповий підхід до буржуазної культури, техніки, до науки, мистецтва, літератури тощо ми повинні послідовно проводити. Коли ми говоримо, що в другу п'ятирічку ми щільно підійдемо до повного розв'язання проблеми наздогнати і випередити передові капіталістичні країни з техніко-економічного погляду, то тут ідеться саме про революційно-критичне подолання, перероблення всього позитивного, що є в техніці буржуазії.

Яскраве світло може кинути на це розгляд питання про раціоналізацію капіталістичну і раціоналізацію соціалістичну. Буржуазна Європа і Америка в період післявоєнної кризи і до початку сучасної кризи посилено проводили раціоналізацію свого господарства. Радянський Союз так само, поставивши собі за завдання економічно відродити країну і побудувати фундамент соціалістичної економіки, став на шлях раціоналізації свого господарства. Раціоналізація капіталістична і раціоналізація соціалістична принципово протилежні, але це не значить, що ми не запозичаємо капіталістичної техніки, деяких технічних засобів організації господарства в розумінні чіткості управління, організації виробництва тощо. Але тут ідеться не про голе перенесення техніки, культури, науки, мистецтва буржуазії, а про їх революційно-критичне подолання. Буржуазні культура, наука, техніка, мистецтво цілком мають на собі відбиток експлуаторського характеру класу, якому вони належать, і завдання пролетарської культури подолати цю експлуаторську буржуазну культуру, буржуазну науку, буржуазне мистецтво й літературу.

До чого веде некритичне ставлення до минулої культури, можна побачити на питаннях пролетарської літератури. До чого, наприклад, привів РАПП'івців лозунг, що пролетарський письменник повинен учитися у Толстого і тільки у Толстого, зведення всього навчання до Толстого? Нема нічого поганого в тому, що пролетарському письменникові треба вчитися у Толстого, — пролетарський письменник неодмінно повинен учитися між іншим і у Толстого. Але питання йде про те, як учитися, чого учитися. Авербах прямо таки договорився до такого твердження: тому треба вчитися у Толстого, що він у своїй художній творчості, у своїм „творчій методі“ проводить погляд діалектичного матеріалізму (!) Це — явно некритичне ставлення до культури минулого, приклад того, як не треба ставитися до подолання минулого, до його засвоєння. Толстого, світогляд якого від початку до кінця пройнятий містиком, вірою в боженьку, рекомендують пролетарському письменникові брати суттю цілком, учитися тільки у нього, некритично йти за ним.

У класовому суспільстві не може бути надкласової культури, в класовому суспільстві культура може бути тільки класова. Буржуазна культура виявляє природу того класу, якому вона належить, — природу буржуазії. Пролетарська культура так само — культура класова. Це перший принцип, перше основне твердження в характеристиці пролетарської культури; ця культура своєю суттю, змістом є класова пролетарська

¹ Ленін, т. XXV, стор. 409.

² Там само, стор. 409 — 410.

культура від початку до кінця, її класовість у тому, що вона побудована на основі світогляду марксизму - лєнінізму, у тому, що ця культура в усіх частинах, в усіх її деталях і в цілому повинна служити великій меті пролетаріату, визволенню трудящих від капіталістичного рабства і завданням побудувати соціалістичне суспільство.

„У радянській робітничо-селянській республіці вся постава справи освіти, і в політико-освітній царині взагалі, і спеціально в царині мистецтва, повинна бути пройнята духом класової боротьби пролетаріату за успішне здійснення мети його диктатури, тобто за скинення буржуазії, за знищення класів, за знищення всякої експлуатації людини людиною“¹.

Лєнін скрізь говорить, що пролетарська культура є складова частина загальної великої справи, яку веде пролетаріат, є складова частина боротьби за велике визволення робітничого класу. Лєнін учить, що будівництво культури повинно йти під проводом комуністичної партії і тільки комуністичної партії. Пролетарська культура повинна бути класовою від початку до кінця в усіх її ланках, в усіх її проявах — в науці, в техніці, філософії, літературі, мистецтві тощо. Погляд марксизму - лєнінізму, погляд класової боротьби пролетаріату в усій повноті відбиває на собі і культура переходового періоду. Вона пройнята від початку до кінця змістом великої боротьби і будівництва, які веде пролетаріат за доби переходу від капіталізму до соціалізму.

Але марксизм - лєнінізм учить не тільки того, що пролетарська культура є класова, а що пролетарська культура є суттю своєю, своїм змістом, своїми принциповими твердженнями *соціалістична* культура.

Основне твердження марксизму - лєнінізму є те, що пролетарська культура — культура соціалістична своєю суттю. Що це значить? Це значить, що пролетаріат, створюючи соціалістичне суспільство, створюючи соціалістичні продукційні відносини, не може створити ніякої іншої культури крім соціалістичної. Не можна ж розглядати культури без зв'язку, без залежності від тих продукційних відносин, від тих економічних відносин, які існують у переходовий період, так, як це робить Л. Авербах. Наші промислові підприємства є підприємства послідовно соціалістичного типу. Там існують соціалістичні стосунки. Приватної власності на засоби продукції нема, експлуатації нема. В колгоспах також відносини в основі соціалістичного типу. Там засоби продукції усупільнені, вони є в колективній власності колгоспників. У нашій країні тепер розв'язано питання „хто — кого“. Це питання розв'язано остаточно і безповоротно на користь соціалізму. Який економічний і політичний зміст вкладається в цю формулу, що питання „хто — кого“ розв'язано на користь соціалізму? Це значить, що в нашій країні нема нині такої класової сили, що могла б перемогти пролетаріат. В царині промисловості буржуазію ліквідовано, в царині сільського господарства, в основних і вирішальних сільськогосподарських районах — суцільна колективізація і на цій основі куркульство в основному вже ліквідовано як клас. В резолюції XVII партконференції сказано, що вже вивершенням першої п'ятирічки остаточно підірвано коріння капіталізму в країні. Отже, інакше кажучи, у нас збудовано фундамент соціалістичного суспільства, вивершено фундамент соціалізму.

Питання, яка культура в суспільстві, в країні, де утворено фундамент соціалізму, де в переважній частині народного господарства країни існують соціалістичні стосунки щодо засобів виробництва? Культура в цій країні суттю своєю, своїм змістом соціалістична.

Тов. Сталін так про це й пише: „Ми будуємо пролетарську культуру. Це цілком правильно. Але правильно також і те, що пролетарська культура, соціалістична своїм змістом, набирає різних форм і способів вияву у різних народів“.

¹ Лєнін, т. XXV, стор. 409.

Він каже: „Пролетарська культура, соціалістична своїм змістом“. Навіть ще більш, тов. Сталін каже, що пролетарська культура, соціалістична своєю суттю, є культура загальнолюдська: „Саме тому можлива асиміляція деяких окремих національностей не послаблює, а потверджує те цілком правильне твердження, що пролетарська загальнолюдська культура не виключає, а має за передумову і живить національну культуру так само, як національна культура не касує, а доповнює й збагачує загальнолюдську пролетарську культуру“¹.

Тов. Сталін ставить питання про те, що наша пролетарська культура своєю суттю соціалістична, тепер уже є загальнолюдська культура не в тому розумінні, що ця культура є культурою всього сучасного людства, а в тому розумінні, що пролетарська культура, культура будованого соціалістичного суспільства, безкласового суспільства, будвши класовою нині, одночасно містить у собі тепер уже те, що є істотне і характеристичне для безкласового суспільства. З побудовою безкласового соціалістичного суспільства ця культура буде вже не класова культура, а культура всього соціалістичного суспільства, загальнолюдська культура. З перемогою соціалізму в цілому світі ця культура буде культурою загальнолюдська. Тут начебто суперечність: як же так? Культура класова, пролетарська і одночасно соціалістична своєю суттю, загальнолюдська. Ще більше, тим що вона саме є соціалістична, вона є і загальнолюдська. Тут начебто також суперечність: класова і загальнолюдська, але ця суперечність у буквальному розумінні слова діалектична суперечність. Пролетаріат є носій соціалістичних безкласових загальнолюдських продукційних відносин, тому і культура його має такий характер.

Пролетарська культура має класовий пролетарський характер і одночасно вона суттю своєю соціалістична, загальнолюдська в основі своїй. Які будуть взаємовідносини пролетарської культури з культурою соціалістичного суспільства? Чи можна поставити цілком знак рівності між культурою пролетаріату, між культурою переходового періоду і культурою майбутнього повного соціалістичного суспільства? Чи можна поставити цілком знак рівності між тим, що ми створили нині, і майбутньою культурою майбутнього соціалістичного суспільства? Так ставити питання знову таки не можна — це буде неправильний погляд; неправильний тому, що нині збудовано тільки фундамент соціалізму; соціалізм буде збудований, будівництво соціалізму буде закінчене з повною ліквідацією класів. Дальший розвиток, розгортання творчих сил соціалістичного суспільства піде вже далі після побудови соціалістичного суспільства. Саме тоді тільки людство цілком розгорне свої надзвичайні здібності в розвитку продуктивних сил, саме тоді мистецтво, література, культура в цілому набудуть надзвичайної глибини, сили й моці. Енгельс каже, що те, що створено за всю історію людства до соціалізму в царині науки, мистецтва, культури виявиться мізерною тінню того, на що здібне буде людство, визволене від капіталістичного рабства, людство, що буде визволене від доконечності непродуктивно розкрадати багатства праці. Ленін казав, що капіталізм душить, нищить невичерпні джерела талантів народних мас. Усі невичерпні таланти народних мас за соціалізму знайдуть, а в СРСР знаходять уже тепер змогу повно розгортатися.

Взаємини між культурою класовою пролетарською і культурою безкласового суспільства будуть такі, що остання принципово буде продовженням цієї культури, яку заклав пролетаріат в основі її в переходовий період; це буде дальший розвиток цих принципів, як і самий соціалізм, що будується тепер, буде далі розвиватися, але це не буде другий полюс, це не буде принципово щось інше, а буде дальший розвиток, вищий ступінь тих основ, які закладено в переходовий період. Так стоїть питання про співвідношення пролетарської культури, культури

¹ Сталін, „Питання ленінізму“, стор. 169 — 170, рос. вид. 1930 р.

переходового періоду з культурою соціалістичного суспільства. Отже соціалістичне суспільство створює нову культуру, що буде дальшим розвитком культури, закладеної тепер, за доби переходового періоду.

Ми не зупиняємося на низці істотних рис пролетарської культури, наприклад, на тому, що пролетарська культура суттю своєю є культура атеїстична, чужа, в корені ворожа всякій попівщині, містиці й ідеалізові в усіх його формах.

ІІ

Тепер перейдімо до короткої характеристики деяких буржуазних, взагалі ворожих пролетаріатові теорій культури.

Найпоширенішим, панівним поглядом серед учених буржуазії, що працюють над питаннями культури переважно, є кантіанський погляд, погляд ріккертіанства. Він виходить з вічних моральних етичних категорій, намагаючись укласти весь зміст культури в ці вічні, наперед узяті ідеалістичні категорії, звести до цього весь сенс культури. Навіть такі питання, як техніку і науку взагалі, ці буржуазні вчені намагаються підігнати під етичні категорії.

Генріх Ріккерт, наприклад, пише: „Часто говорять про технічну культуру, і в цій царині, чого доброго, й могло б здаватися, що носіями культурних цінностей є голі цінності життя, бо техніка справді часто має на меті тільки можливо життєве або здорове життя. Проти цього також не можна нічого сказати. Але коли цінність технічної культури полягає в цінностях життя, то звідси тільки виходить, що техніка аж ніяк не посідає самодостатньої цінності. Коли в самому житті ми бачимо тільки засіб для існування самодостатніх цінностей, або умовне благо, то техніка, буди слугою життя, має значення тільки як засіб для засобу, як умовне благо для умовного блага. Правда, про це тепер часто забувають, чим і вносять в наші розуміння про культуру страшенну плутанину. З технічних винаходів радіють як з таких, не здаючи собі справи з того, яку мету вони власне мають. Гордяться чудернацькими сучасними машинами, що коли їх краще розглянути, часто виявляють тільки вбогість сучасної культури, отже вони є неминучим лихом. У певних технічних можливостях бачать уже культурний прогрес, не будучи в стані вказати на ту мету з самодостатньою цінністю, якій вони служили б як засіб. Так, щоб навести сучасний приклад; здібність літати в повітрі стільки є справою культури, скільки дальший розвиток аеропланів дасть змогу поставити їх на службу само цінній культурній меті. Захоплення технікою як такою свідчить про надзвичайну скромність. Самі технічно „досконалі“ машини не становлять ще культурного прогресу і тому „технічну культуру“ і не можна поставити на одну дошку з тим, що ми називаємо наукою, художньою соціально-етичною і релігійною культурою“ (Г. Ріккер, „Філософія життя“).

Тут Ріккерт, проводячи принцип кантіанської філософії в питаннях культури, виходячи з вічних етичних норм, сенс техніки бачить у тому, що ця техніка служить етичним нормам, вічним етичним категоріям. Коли техніка не відповідає їм, то вона не є культура.

Голосний свого часу Шпенглер нічого більше не зробив за те, що ці кантіанські настанови в питаннях культури, в поглядах на світ переніс на сучасне становище і зробив з них той висновок, що буржуазна культура, сучасний Захід упав у стан розкладу і що перед культурою Заходу нема іншого шляху, як шлях розвалу, розпаду. В недалекому майбутньому культура, за Шпенглером, вернеться до свого вихідного пункту, тобто почне свій життєвий шлях спочатку.

У нас, у Росії, ще під час війни 1915-16 рр. один з російських вчених — Лазурський — висловив досить ясно власне цей самий погляд Шпенглера на долю буржуазної культури.

Лазурський писав: „Нам грозить доля: або, йдучи далі шляхом ма-

теріально-технічного прогресу, повторювати шлях Риму (матеріальна міць і культура, сенсуалізм з розкошами — швидкий занепад), або повторювати шлях Індії (песимізм, втеча до самозаглиблення, споглядання і містицизм — занепад)“.

Представники сучасної буржуазної культури впадають у містику, не бачать ніяких перспектив, що могли б врятувати капіталістичну культуру. Зрозуміло, що вони капіталістичну культуру видають за культуру всього людства. Такі люди, як Еддінгтон, Шредінгер і ін. нині одверто стають на шлях попівщини, на шлях прямого ідеалізму, на шлях фідеїзму.

Еддінгтон висловлює думку, що 1927 року стало можливо за допомогою науки довести існування бога. Коли зіставити це з таким явищем, як початок загальної світової кризи, то ми побачимо, що ці висловлювання Еддінгтона, великою мірою характеристичні, хронологічно збігаються з початком загальної економічної кризи (1929 рік). Саме напередодні загальної економічної кризи він говорить, що, мовляв, тільки з 1927 року стало можливо науковим шляхом довести існування бога.

Шредінгер твердить, що все лихо науки минулого, фізики XIX століття, полягало в тому, що вона держалась шкідливого принципу причиновості. Сучасна наука, каже Шредінгер, доводить, що причиновість об'єктивно не існує. Отже Шредінгер розв'язує руки тим, хто намагається сполучити науку з вірою в бога.

Навіть кращі представники буржуазної думки, що вели боротьбу з прямою попівщиною, висловлювались за поєднання релігії і віри.

Візьмімо, наприклад, такого яскравого представника розквіту буржуазної культури, як Ернст Геккель. Геккель у своїх „Світових загадках“ намагається дати картину світу, бере всі питання культури і висвітлює їх з свого погляду. Геккель писав: „Передусім я хотів би дати поняття про той оснований на розумі світогляд, який з логічною необхідністю впливає з даних новітнього природознавства, проїнятого єдністю; він таїться в глибині душі природознавства, проїнятого єдністю; він таїться в глибині душі ледє не кожного безпристрасного і вдумливого дослідника природи, хоч дуже небагато дехто знаходить у собі потребу або мужність одверто вірити в нього. Подруге, я хотів би встановити зв'язок між релігією і наукою і сприяти послабленню ворожнечі, цілком даремне посіяної і підтримуваної між цими двома царинами вищої духовної діяльності людини; етичну потребу нашого духу такою самою мірою задєсвільняє монізм, як і логічну потребу — причиновість, властива нашому розуму“.

Геккель, розглядаючи всі сторони, всі елементи світогляду, скрізь намагається проводити цей погляд, послідовно намагається сполучити віру і знання, науку й бога.

Він пише: „З ідеалом вічного бога справа стоїть дещо інакше, ніж з ідеалом вічної істини. Тим часом як пізнаючи істину, доводиться цілком відкинути церковне відкриття і звернутися виключно до дослідження природи, поняття добра, яке ми називаємо доброчесністю, в нашій моністичній релігії великою мірою збігається з християнською доброчесністю, — звичайно, ми маємо на увазі тільки первісне чисте християнство перших трьох століть — те вчення про доброчесність, яке міститься в євангеліях і посланнях Павла; ми не маємо на увазі ватиканської карикатури на це чисте вчення, що дванадцять століть панувало над європейською культурсю на превелику шкоду останній. Найкращий бік християнської моралі, якої і ми додержуємо, становлять гуманні заповіді любові і терпіння, співчуття і братерства“. Але ж ці благородні заповіді, названі „християнською мораллю“ (в найкращому сенсі!), зовсім не є відкриттями християнської ери, а запозичені з старших релігій“.

Далі від цього уявлення про культуру взагалі, про науку, істину тощо буржуазна думка другої половини XIX століття, не кажучи вже про XX століття, не пішла.

Свого часу, та ще й тепер, широко було розповсюджено серед буржуазних учених учення Фрейда. Фрейдизм перенесено було певною мірою і на нашу радянську дійсність. Фрейдизм намагається дати суцільне вчення, що охоплює всі сторони явищ природи, суспільства і окремої людини. Всю суть, увесь сенс усіх рушійних мотивів у суспільстві, окремих людях фрейдизм зводить до статевих інстинктів. Все життя людини і все її культурне будівництво є не що інше, як форма вияву сексуальної сфери. Сексуальні мотиви, що діють підсвідомо, є першоджерела і причини складних суспільних явищ усієї культури людства. Питанням культури, розглядаючи їх з погляду так званого психоаналізу, Фрейд приділяє немало уваги, зокрема в книжці „Будущность одной иллюзии“ (ГИЗ, 1930 р.).

Один з учнів Фрейда і вірний його послідовник, Отто Ранк, поглиблюючи і розвиваючи погляди Фрейда, доводить, що вся культура, все суцільне життя, весь сенс філософії, весь сенс життя людства сходять на подолання травми народження. На його погляд, під час народження людина зазнає страшних мук, і ці страшні муки на все життя відбиваються в його пам'яті підсвідомо. Весь сенс рушійних мотивів людського життя полягає, з одного боку, в подоланні цієї травми народження, а з другого боку, людину тягне знову до його первісного стану. Ось боротьба цих двох засад і становить, за Ранком, увесь зміст, увесь сенс культури.

З погляду Отто Ранка філософія культури сходить ось на що: „Народження людини на світ травматичне: організм, викинений у процесі родів з материнського лона, переживає дивний і болючий струс, якому дорівнюватиме тільки страх смерті. Жах і біль цієї травми є початок людської психіки, це — дно душі. Жах народження стає першим інтенсивним переживанням, до якого потім стягуються наступні переживання. Травма народження — корінь несвідомого і взагалі психічного. Позбутися жаху народження людина не може все наступне життя“.

Але разом з жахом народжується і тяга назад — до пережитого раю середутробного стану. Ця жадоба повороту і цей страх — основа того двоїстого ставлення людини до матірнього лона. Воно і тягне до себе, воно і відштовхує. Ця травма народження „визначає завдання і сенс і особистого життя і культурної творчості“.

„Усі характеристики раю і золотого віку в міфах і сагах, характеристики майбутньої світової гармонії в філософських системах і релігійних відкриттях і, нарешті, соціально-економічний рай політичних утопій явно видають риси свого походження з тієї самої тяги до середутробного життя, яке колись пережила людина. В основі їх лежить неясна, несвідома пам'ять про справжній колишній рай, тому то вони так дуже впливають на душу людини; вони не вигадані, але їх правда не в майбутньому, а в минулому кожної людини. Правда, ворота раю охороняє сувора варта — жах народження, що не дозволяє пам'яті пробудитися до кінця і примушує одягати тягу до матірнього лона в різноманітні замінні образи і символи.

Вся культура й техніка символічні. Ми живемо у світі символів, що кінець-кінцем знаменують одне — матірне лono і шляхи до нього. Що таке печера, в яку забивалася первісна людина, що таке кімната, в якій ми відчуваємо себе затишно, батьківщина, держава тощо, все це тільки сурогати і символ матірнього лона, що оберігає“¹.

Цю, з дозволу сказати, філософію культури перенесено певною мірою і на наш ґрунт. Маємо низку робіт подібного порядку. Часто на ці позиції сходили дехто з так званих „марксистів“, наприклад, т. Варьяш. Погляд фрейдизму приймав і приймає Троцький. До яких реакційних висновків доходять прибічники фрейдизму, що роблять з нього відповідні

¹ В. Н. Волошин, Фрейдизм, стор. 95 — 96, ГИЗ, 1927 р.

політичні висновки, видно на прикладі професора В. В. Савіча і його книжки „Основы поведения человека“ („Прибой“ 1927 р.). Савіч, йдучи за вченням академіка Павлова, поглиблюючи його, приходять до твердження, що вся культура сходиться на вироблення рефлексів гальмування. Що більше вироблено цих гальмівних рефлексів, то вища культура.

— „Відмінність у стійкості регулярної армії і міліції базується на значенні утворених міцних умовних гальм. Дисципліна саме й заснована на відповідному вивченні і тренуванні. Передусім доходимо великої погодженості руху кожного солдата з усіма іншими. Нема ніяких перешкод один одному під час найрізноманітніших рухів. Потім низка міцних гальм робить те, що солдати регулярної армії стійко стоять там, де юрба і навіть міліція втікають“.

Для Савіча і революція — також результат послаблення рефлексів гальмування. Він уважає, що ці гальмівні рефлексивні послаблюються у народу, що матеріально погано забезпечений. Там, де голод, настає розгнужданість, розгальмування рефлексів, в результаті виходять бунти, революції тощо. „Підвищена активність зв'язана з утратою гальм, нерідко виявляється в голодних бунтах. Навіть витримані, дисципліновані німці все ж таки зробили голодний погром у Берліні, хоч у них гальма відзначаються особливою стійкістю і „verboten є найвищий закон. Річ у тому, що в німців різко переважає гальмування, це — батьківщина дисципліни, муштри, а революція — дитина хвилювання. Цікаво, що в німців ніколи хвилювання не доходить до такого великого ступеня, щоб могли влитися в революційний рух низи людності. Раніш починається вже зверху гальмування... Зважаючи на цю властивість німецького характеру і пригноблений стан усього народу після розгрому, я в доповіді влітку 1922 р. висловився, що тепер немає ніяких шансів на революційний рух у Німеччині, не зважаючи на важке економічне становище, що особливо погіршувалося через рурську авантюру Пуанкаре... фізіологічний аналіз тепер дає опірні пункти, що можуть застерегти від грубих помилок. А ми тільки робимо перші кроки фізіологічного підходу (!) до питань революції...“

Отже, на погляд Савіча, ніякої революції в Німеччині не може бути, бо це народ муштри, дисципліни, а революція — продукт низької культури.

Але Савіч іде далі...

З чисто фізіологічних позицій, з позицій умовних і безумовних рефлексів він з'їжджає на позиції фрейдистського психоаналізу і з цього погляду намагається пояснити низку явищ суспільного життя.

„Отже, розвиток монотеїзму є наслідок сексуальності і тому може виявлятися у народів з дуже яскраво виявленою сексуальністю, як от семіти, до того ж досить талановитих“... Тут усі реакційні принади, включаючи антисемітизм. З позицій фрейдизму він аналізує всю духовну культуру, всю так звану духовну творчість.

„Музикальна творчість є вияв чоловічої статі, це — другорядна статевознака“. При цьому доля музикантів, за Савічем, дуже важка: не всякий чоловік може віддаватися музиці, це — доля нещасних в особистому житті. „Щасливе кохання так багато бере, що ніколи думати про творчість; мріє, тобто утворює нові і нові умовні зв'язки, тільки нещасний, і композитор в музиці переживає те, чого не достає йому в реальному житті. А це і собі впливає на слухача, викликаючи відповідні стани, при чому на жінок взагалі дужче, ніж на чоловіків“.

Про літературу Савіч тієї самої думки: „Дуже близька до музики лірика: одна з головних її умов — музикальність вірша“.

А що ж таке краса? Поняття краси, критерій краси в людському суспільстві так самісінько явище суспільне, а в класовому суспільстві вона має безперечно класовий характер. Те, що для однієї історичної доби було красиве, для іншої може бути погане. Адже за красиве ж уважають

відсталі народи ходити з кільцями в губах або в носі і цілком не гарно для нас. Для буржуазії красиво одне, для пролетаріату красиво інше. Те, що красиве для буржуазії, то не так уже красиве для селянства. Коли буржуазія вважає за найвище досягнення пластичного мистецтва фокстрот, то селянство цілком інакше дивиться на цю справу. Поняття краси, ставлення до краси досі залишається класове.

Не те з погляду Савіча. „Мені здається,— пише він,— саме „краса“ є функція статі“. Частка біологічних елементів у красі має своє місце. Але, поперше, не можна забувати, що й біологічне в людському суспільстві набирає соціального виразу, подруге, ці елементи — не основне, не вирішальне в утворенні того, що зветься краса.

Савіч далі розглядає всі інші категорії суспільного життя: право, мораль, справедливість тощо і все це в нього кінець-кінцем сходить на статеві інстинкти.

Як бачимо, буржуазні теорії культури, чи засновані вони на неокантіанських чи на фрейдистських теоретичних підвалинах, не кажучи вже про пряму і одверту попівщину, ведуть до найреакційніших висновків. Буржуазна сутність їх обголена до краю. Зокрема сам З. Фрейд висловив це надзвичайно виразно: „Неможливо відмовитися ні від методу примушування до культурної роботи, ні від принципу панування меншості над масою, бо маса лінива, інертна“¹.

До якого ступеня дійшов розклад буржуазної культури, буржуазного світогляду,—надто яскраво свідчить гегелівський конгрес, присвячений століттю з дня смерті Гегеля, де зібрались представники всієї буржуазної культури, представники буржуазної філософії. Конгрес відбувся під знаком прямої попівщини. Панівним напрямком було намагання поєднати філософію, науку з релігією. Один з учасників конгресу найпоследовніше висловив це, заявивши, що тепер тільки стало зрозуміло, яку роль відіграє Гегель в цьому поєднанні віри і науки, що врятувати людство, тобто буржуазію, може тільки віра, тільки бог. Цей розвал, цей сморід, маразм буржуазної культури з усією силою свідчить про ту глибоку кризу, в яку зайшов капіталістичний лад.

Яскравим прикладом розкладу буржуазної культури є ставлення буржуазних учених до технічного прогресу. На сторінках буржуазної преси і загальнополітичної і спеціально технічної дискутують таку проблему: „За і проти техніки“, „Чи потрібна техніка“, „Прокляті науки й техніка“. Майже щодня в наших газетах подибуємо повідомлення, що буржуазні вчені виступають з програмою „канікул науки“, дискутують проблему перетворення промислових країн на аграрні, зниження темпів, зниження технічного розвитку, ставиться питання про шкідливість винахідництва. Досить перелічити тільки самі питання, зв'язані з технікою, про які нині дебатують на сторінках буржуазної преси, щоб бачити і уявити собі глибокий процес кризи буржуазної культури.

Один буржуазний літератор — Віль — пише, що „засоби виробництва переросли можливості людини, бо короткозорий егоїзм народу і суспільних класів робить неможливим успішне технічне співробітництво, яке підготувала техніка“.

Видумують незчисленну кількість рецептів, як знизити техніку, як затримати технічний розвиток і т. д. Один з таких авторів пише: „Непроглядне військо письменників, що дуються на техніку і навіть бажають її загибелі, або пророкують її загибель“.

Дуже характерично, що один з ранніх пророків загибелі капіталістичної культури — Шпенглер — недавно виступив з новою роботою, цим разом з питань техніки. Він каже, що оптимізм — це боягузність, що треба цілком одверто і виразно поглянути на те становище, в якому перебуває

¹ З. Фрейд, „Будущность одной иллюзии“, стор. 10.

віг (капіталістичний) світ). Зі Шлеглером, він перебуває на підніжжі Іезуїта, але занадто пізно рятуватися, бо вибух вулкана вже почався — треба зробити, як старі римські воїни: спокійно чекати не свою смерть.

Це — загальний, найхарактеристичніший тон буржуазії в питаннях ультури, в питаннях техніки.

Так само в питаннях науки. Там нині надзвичайно багато білачок про плани, про планове господарство, про те, що треба вчитися цього ід Росії. Один американський професор пише, що він вірить, нібито єршим кроком на шляху рятування капіталізму є „поширення знаннів про ланове господарство серед нашого народу“.

Характеристична також для всієї сучасної буржуазної культури, ауки, буржуазного світогляду дуже різка смуга, течія релігійних забобонів. елігію починають проповідувати з сторінок найвченіших журналів, рубих, величезних вчених праць, утворюються спеціальні „вчені“, „куль-урні“ тощо релігійні організації. У Німеччині кілька років тому утворено уло „бойову спілку за німецьку культуру“. У відозві про свої авдання ця спілка писала: „Широке об'єднання всіх творчих сил німецької авції, щоб в останню годину врятувати те, що сьогодні виставлене на айбільшу небезпеку — німецьку душу і її вияв у творчому житті, в науці, мистецтві, в праві, в вихованні, у духовних цінностях і в характері“.

1929 року у відозві німецької „бойової жіночої спілки“ писалось: Кінотеатри і театри, вечори розваги і бали, періодична преса і література, азетні кіоски, паперові і книжкові крамниці, брошури і плакати ставиться і д догляд певних осіб і комісій з церковних рад. Проти кожної поміченої еморальності заявляється письмовий або усний протест і поліцейську и судову владу закликається на допомогу“.

Ця спільна риса сучасної буржуазної культури, сучасного буржуазного світогляду характеристична в основному і для соціал-фашизму. Соціал-ашисти, ставши остаточно на позиції захисту буржуазії, цілком прийняли світогляд буржуазії. На сторінках соціал-демократичної преси багато оків, спочатку порядком дискусії, а тепер як безперечне питання, прий-ається твердження, що марксизм і релігію цілком можна погодити. „Форвертс“ писали: „Раніш багато дехто думав, що католик не може бути соціалістом, а соціаліст католиком, тепер же більшість розуміють, що це — старий забобон“.

Соціал-демократ Отто Бауер писав: „Віра в соціалістичний порядок одського суспільства сумісна і з релігійним і з атеїстичним світоглядом“. Зверіг у привітанні релігійній всенімецькій співацькій спілці писав: Гребя домогтися, щоб у наших робітничих співацьких організаціях не тільки не уникали релігійних служб, а, навпаки, включили у свій репертуар иш великий гімн „Наш бог — могутня фортеця“ і т. д.

Представник соціал-фашизму Де-Ман писав про культуру: „Не бває оновлення культури без релігійного оновлення. Доти, доки соціалізм в стане невід'ємною частиною такого (тобто релігійного) оновлення, оціалістичне мистецтво робитиме тільки лабораторні дослідн, може й аві, але марні“. Де-Ман вважає, що соціалістичну культуру можна побу-авати в надрах капіталізму, але через релігію і за допомогою релігії.

Нічого й казати про ступінь релігійних забобонів у таких партіях, я англійська робітнича партія. Наведімо тільки частину відозви, випу-ешої лейбористською партією за підписом 70 профспілкових і партійних вждів лейбористської партії — Макдональда, Сноудена і ін. Що писали авдери так званої „робітничої соціалістичної“ партії?

„Коли ми хочемо, щоб царство боже укріпилося на землі, то треба усій багатобічній діяльності нашого народного життя додержувати хри-сіанської етики. Продумати трудові проблеми економічного ладу в світлі сангелія, — є доконечне завдання. Ми звертаємося до всіх тих, що зв'язані зробітничими організаціями, з проханням узяти участь у службі божій

або зібранні, що будуть влаштовані в їх районах, а також вжити всього свого впливу на те, щоб спонукати місцеві церкви і братства влаштовувати такі служби, щоб люди всіх станів могли об'єднатися зв'язками справжнього братерства і знову присвятити себе службі богові і братам людям“.

Едгар Зільзель на сторінках „Der Kampf“ 1931 р. писав: „Марксистську теорію, безперечно, можна погодити з основним почуттям релігійної людини; навіть найсуворіший марксист може відчувати ядро світу, суспільства, „Я“ як щось божественне“. ППС забороняє своїм членам вступати до товариства вільнодумців і до інших атеїстичних організацій. У Франції за домовиною кардинала Дюбуа йшли „соціалісти“ Блюм, Ренодель і інші.

Ми не наводитимемо багато інших висловів соціал-демократів на сторінках „Der Kampf“, висловів Макса Адлера, що також прямо додержує погляду, що марксизм можна погодити з релігією. Про нього писав, наприклад, Браунталь, що „Макс Адлер прийшов до певного роду трансцендентального, соціального уявлення про бога, згідно з яким поняття бога є мисленною доконечністю для здійснення соціалістичного ладу“.

Коли ми проаналізуємо програмові документи соціал-фашистів з питань культури, то знайдемо, що їх програми з початку до кінця проймає цей реакційний погляд. У так званих безпосередньо культурних вимогах соціал-демократи в своїх програмах не йдуть далі від звичайних вимог буржуазного просвітянства. Як відомо, німецька с.-д. найстарша партія, яка претендувала свого часу на найбільше споріднення з Марксом в розумінні історичному, яка заявляла, що її погляди вироблялися за безпосередньою участю Маркса і Енгельса, у своїй програмі в питаннях культури вважала за можливе написати всього на всього ось що: „Соціал-демократія прямує до знищення монополії в царині освіти, вона бореться з впливом церкви на культурні установи, вона добивається відділення церкви від держави“.

Ось усе, що знайшла сказати німецька соціал-демократія в питаннях культури у своїй програмі. Тут не внесено ні грану класових принципів в питання освіти, в питання культури. Найзагальніше твердження про те, на що здатна буржуазія в момент революційного піднесення, спільне навчання обох статей у світській школі, відділення церкви від держави тощо.

Англійська соціал-демократія відмахується тим самим. Вона виставляє принципи „виховання в республіканському і соціальному дусі“. В якому республіканському, в якому соціальному дусі — зрозуміло без коментарів.

У програмі австрійської соціал-демократії сказано: „Соціал-демократія об'єднує отже всіх, хто бажає взяти участь у класовій боротьбі пролетаріату і близьких до нього класів незалежно від їх релігійних переконань“.

„... С.-д. організує і сприяє виховним організаціям, що боряться за проїнятий соціалізм дух і духовний розвиток юнацтва. Вона бореться з п'янством, вона заохочує до робітничого спорту, вона організує освіту робітників і сприяє народній освіті і мистецтву. Вона підтримує намагання передових верств робітничого класу використати досягнення науки і мистецтва і перетворює їх разом з елементами культури, що розвивається в процесі боротьби робітників, в паростки нової пролетарської культури“.

У програмі робітничої партії Бельгії сказано ось що: „Перетворення капіталістичного ладу на лад колективістичний (дивіться, яка термінологія! — Ю.) повинно неодмінно супроводитися відповідними перетвореннями (преобразованиями). Ці перетворення: в царині моральній шляхом розвитку альтруїстичних почувань і почувань солідарності, реформа справи народної освіти робітників“. Яка реформа, невідомо.

Протилежно цим ліберально-буржуазним ламентациям, Комуністичний Інтернаціонал, послідовно обстоюючи пролетарський погляд у питаннях культури, висуває певні класові вимоги:

„Знищуючи монополію класу капіталістів на засоби продукції, робіт-

ничий клас повинен також знищити і буржуазну монополію на освіту, тобто опанувати всі школи аж до найвищої.

Особливо важливим завданням є для справи пролетаріату готування з робітничого класу спеціалістів і в царині виробництва (інженерів, техніків, організаторів і т. д.), і в царині військової справи, науки, мистецтва тощо. Поруч цього стоїть завдання загального культурного піднесення пролетарських мас, їх політичної освіти, підвищення рівня знань і технічної кваліфікації, навичок суспільної роботи і управління, боротьби із залишками буржуазних і міщанських забобонів.

У числі завдань культурної революції, що охоплює найширші маси, особливе місце посідає боротьба з опіумом народів — релігією, боротьба, що її треба вести систематично й неухильно“.

Ми взяли тільки частину тверджень з програми Комінтерну з питань культури. Але ця частина показує всю принципову висоту позицій революційного пролетаріату і непримиренність його до буржуазії взагалі і буржуазного світогляду. Комуністичний Інтернаціонал веде боротьбу за пролетарську культуру. У цій боротьбі йому доводиться перемагати не тільки одверто буржуазні погляди на культуру, а й всілякі можливі дрібнобуржуазні, псевдореволюційні, меншовицькі, соціал-фашистські теорії культури, що прикриваються іменем марксизму.

Вище ми вказали, що наша партія завжди вела боротьбу з ворожими теоріями в питаннях культури. Зупинімося на цих теоріях дещо докладніше.

Провідником буржуазних поглядів у питаннях культури в нас був передусім Богданов. Богданов свого часу був більшовик, в революцію 1905 року працював разом з Леніном. Під час реакції 1908 — 1909 рр. остаточно відійшов від більшовиків, перейшов до табору буржуазії. Богданов протягом усієї своєї діяльності обстоював неправильні філософські погляди, почавши з енергетики Оствальда і завершивши їх суб'єктивним ідеалізмом в дусі Маха.

Вдягаючи цю суб'єктивно-ідеалістичну філософію в марксистську термінологію, Богданов вважає, що зовнішній світ без колективного досвіду не існує, що він існує тільки в людському сприйманні.

Свої суб'єктивно-ідеалістичні погляди Богданов проводить в суспільних питаннях, в усіх поглядах на суспільство й культуру. Богданов вважає, що культура так само складається з елементів досвіду. А під досвідом Богданов розуміє почування суб'єкта, переживання індивіда; суттю Богданов вкладає в розуміння досвіду внутрішній світ суб'єкта. Він каже, що продукційні відносини, матеріальне буття в буквальному розумінні слова — тотожні свідомості. Це — перекладання суб'єктивно-ідеалістичної філософії на мову буржуазної соціології.

Питання культури з погляду Богданова є тільки питання, що стосуються до психіки, до свідомості людини — не більше. Проводячи послідовно цей ідеалістичний погляд, Богданов доходить до твердження, що взагалі немисленна ніяка культура, ніяке перетворення зовнішнього світу, ніяке перетворення суспільного ладу, якщо людська свідомість не буде відповідно перевихована. На погляд Богданова не може бути ніякої мови про захоплення влади пролетаріатом доти, доки весь робітничий клас не опанує принципів його богданівської філософії. Ці принципи Богданов виклав у своїй організаційній науці, у своїй „Тектології“, де заявляє, що поки пролетаріат не опанує „організаційної науки“, доти немисленна революція. Це звичайний меншовицький погляд, погляд Суханова, якого критикував свого часу Ленін, але висловлений найпослідовніше ідеалістично. Отже культуру Богданов зводить до вироблення „організаційних“ навичок у пролетаріату, навичок, що є не що інше, як внутрішні психічні переживання суб'єкта. Пролетарська культура, за Богдановим, повинна цілком скластись в капіталістичному суспільстві. Пролетаріат ще в умовах капіталістичного суспільства повинен опанувати принципи „організаційної

науки“ Богданова, за допомогою якої можна потім переробляти світ. З цього погляду Богданов цілком послідовно заперечував соціалістичний характер нашої революції, кажучи: яка ж це революція, коли пролетаріат ще не опанував „організаційну науку“? Свій „пролеткульт“ Богданов і будував з таким розрахунком, щоб „навчити“ пролетаріат опанувати ці „організаційні“ принципи, цю тектологію і потім уже братися до перебудови суспільства. Богданівська теорія культури виходить з суб'єктивно-ідеалістичних філософських осн. Ленін 1920 року в передмові до другого видання „Матеріалізму і емпіріокритицизму“ назвав її реакційно-буржуазною теорією культури. Богданов хотів утворити пролетарську культуру чисто лабораторним шляхом, без всякого зв'язку з великою практикою робітничого класу, тільки в стінах пролеткульту, тільки келійно, відокремлено від цілої великої справи соціалізму.

Послідовник Богданова — Плетньов, далі розвиваючи його теорію, писав: „Творчість пролетарської класової культури — основна мета пролеткульту. Виявлення і зосередження творчих сил пролетаріату в царині науки й мистецтва — його основне практичне завдання. А утворити пролетарську культуру може тільки сам пролетаріат. Звідси цілком зрозуміло, що в творчості мистецтво виробничого процесу взагалі або як частина його, трудове напруження коло молота, наприклад, може передати тільки той, хто безпосередньо бере участь у ньому, сам пролетаріат, а не сторонній спостерігач.

Отже, за Плетньовим, за богданівцями, передати в мистецтві, в літературі робітника молотсбійця може тільки сам молотобієць, — хто ж інший розуміє цю справу. Або: „Завдання будівництва пролетарської культури може бути розв'язане тільки силами самого пролетаріату, вченими, художниками, інженерами тощо, що вийшли з його середовища“. З цього виводу на берегах статті Плетньова Ленін писав, що це „архіфікція“, „архівзор“.

Богданов свій „пролеткульт“ вважає за щось наче первісну політичну партію. В одній з своїх доповідей в МГУ Богданов так і казав, що пролеткульт — це цілком незалежна від держави, від панівної політичної партії організація, що повинна самостійно перероблювати пролетаріат. Політичний сенс цієї богданівської теорії культури цілком зрозумілий.

Дуже близько до погляду Богданова на питання культури підходить т. Бухарін. Так само близько підходить Бухарін до Богданова в питаннях філософії, в питаннях методології. Відома його теорія рівноваги, його механіцизм, що випливає з богданівської методології, але одягнений і своєрідну матеріалістичну термінологію. Вихідний пункт бухарінської теорії культури — богданівське уявлення про неї, як про чисто духовний процес, що відбувається незалежно від суспільно-економічних умов. З цими богданівськими методологічними настановами зв'язаний його підхід і до питань класової боротьби в перехідний період. Основна настанова Бухаріна в цих питаннях — це настанова на те, що після пролетарської революції негайно починається мирне поступове вростання в соціалізм.

У питаннях культури Бухарін проводить ту саму позицію, той самий погляд. Візьмімо славнозвісну теорію фаз революції. Спершу йде революція в царині ідеологічній, потім йде революція в царині політичній, потім революція в царині економічній і, нарешті, революція в царині технічній. Ця бухарінська схема фаз революції не марксистська, не ленінська, механістична. Він цілком механічно поділяє революцію на нічим не зв'язані між собою шматки. Закінчилась спершу одна революція, потім починається друга фаза революції. Ця схема цілком відриває питання культури від загального процесу, від політичної революції, від економічної революції, від технічної революції і виділяє культуру, яку він укладає в „ідеологічну революцію“ в чисто богданівському дусі, як не зв'язану з загальною справою соціалістичного будівництва. Як і в Богданові

у Бухаріна спершу відбувається революція в свідомості як щось відірване від політичної революції, бо це, за Бухаріним, — наступна фаза революції.

Найхарактеристичнішою рисою бухарінської правоопортуністичної теорії культури є, власне, заперечування, замазування класової суті культури. Праві не бачать класової боротьби в культурі і всього того конкретного революційного дієвого змісту, який в культуру вкладав Ленін.

У своєму славнозвісному „Політичному заповіті Леніна“ Бухарін, розвиваючи антиленінські погляди в питанні про спілку робітничого класу з селянством, у питанні про характер нашої революції тощо, висловлюється і по питаннях культури. Бухарін неправильно трактує відоме ленінське твердження про культуру, висловлене в Леніновій статті „Про кооперацію“. Ленін писав, що нині головним завданням є кооперування селянства, об'єднання розрізнених дрібних господарств, основаних на індивідуальній приватній власності, в кооперативні господарства, в господарства колективні. Ленін казав, що це завдання є найважливіше завдання, від якого залежить дальша доля Радянського Союзу, побудова соціалізму, залежить розв'язання питання „хто — кого“, чи переможемо ми капіталістів чи капіталісти нас. Ленін зазначає, що розв'язання цього завдання містить у собі величезну культурну роботу для селянства, що завдання кооперування селянства не можна виконати без цілої культурної революції.

Трактуючи це Ленінове твердження, т. Бухарін у своєму „Політичному заповіті“ писав, що культурна робота для селянства сходиться на освіту; на ліквідацію неписьменності, обмежуючи взагалі коло культурної революції питаннями, які входять, коли можна так висловитися, в рамки відомства народної освіти і то у вузькому розумінні цього слова. Таке звуження завдань культури й культурної революції, зведення культурної й культурної революції до чистого культурництва, до голого просвітянства нічого спільного не має з поглядами Леніна.

Коли взяти погляди Деборінської школи на питання культури, передусім погляди самого Деборіна, то він, власне, стоїть на позиціях буржуазного об'єктивізму в питаннях культури, розглядаючи культуру, як чисто позакласовий, позаісторичний процес. Культура, за Деборіним, є „поступове висходження від нижчих східців розвитку людини до вищих“. Місцями Деборін говорить про класовість культури, про пролетарську культуру, але коли він намагається конкретно викласти сенс усіх цих балачок, то всяка класовість з цього випадає. У практичних питаннях пролетарської культури Деборін стоїть, власне, на бухарінських позиціях, приймаючи їх так само, як він приймає і політичні позиції Бухаріна.

Наприклад, він пише: „Після того ж, як пролетаріат утворив свою державу, розвиток від цієї пролетарської держави до недержавності відбувається *переходовими щаблями еволюції*. В міру того як відмирають класи (класи не відмирають, на погляд марксизму, а нищаться, ліквідуються. — Ю.), відмирає і держава. (Цілком немарксистське, неленінське твердження. Тільки з повним *знищенням* класів починає відмирати держава, а до знищення класів держава не відмирає. Пролетарська держава до повного знищення класів зміцнюється, підготовляючи тільки передумови свого відмирання. — Ю.)... *Перетворення і зміни демократичної пролетарської держави відбуваються в напрямку до відмирання класів і держави*“ (Деборін, „Ленін как мыслитель“, стор. 135, вид. 3).

Це — цілком немарксистське, неленінське твердження. Тут він сходиться з Бухаріним у питаннях відмирання класів. Виходячи з цього, Деборін розвиває свої погляди на питання пролетарської культури.

„Фундамент нової культури утворює соціалістичний спосіб виробництва, суспільство без класів і державної влади. Цей колосальний історичний переворот, можливість створити *соціалістичну культуру* має за передумову нову людину. Перетворення людської психіки з буржуазної на соціалістичну становить одне з основних завдань нашого часу, коли

йдеться про виховання сучасної людини для майбутнього суспільства (Деборін, „Ленин как мыслитель“ стор. 147, вид. 3).

Огже фундамент нової культури утворюватиметься тільки в безкласовому суспільстві.

У т. Деборіна виходить, що створення соціалістичної культури має за передумову нову людину. Спершу треба утворити „нову людину“, „перетворити людську психіку“, а не створити нову людину в ході культурної революції і соціалістичного будівництва.

Тов. Деборін, розглядаючи практичні питання культури, стоїть на позиціях Бухаріна, в загальнотеоретичних формулюваннях питань культури він стоїть на позиціях об'єктивізму найгіршого меншовицького штибу.

Дуже близькі і суттю споріднені з деборінськими поглядами в питаннях культури є погляди Переверзева. І Деборін і Переверзев виросли на одному методологічному корінні, виховані на одних дріжджах — на слабких сторонах плеханівського світогляду. Переверзев слабкі сторони плеханівського світогляду доводить до крайніх логічних висновків, вульгаризуючи їх до краю, стаючи на позиції шулятиківщини.

Троцькізм у питаннях культури характеризується таким основним твердженням: він цілком заперечує наявність пролетарської культури. Троцький, виходячи з своєї загальної теорії революції, за якою перехідний період — це період не будівництва, а період перманентних воєнних сутичок, каже, що пролетаріатові ніколи цікавитися такими питаннями як культура, пролетаріатові просто не вистачить часу на творення пролетарської культури. „За доби диктатури про створення нової культури, тобто про будівництво величезного історичного масштабу не доводиться і говорити“ — каже Троцький. І для цілого переходового періоду Троцький цілком залишає буржуазну культуру в її некритичному сприйманні — так, як вона є.

Заперечуючи соціалістичний характер нашого будівництва, вважаючи, що наші продукційні відносини не мають соціалістичного характеру, заперечуючи можливість побудувати соціалізм у нашій країні, Троцький, природно, приходять до заперечення пролетарської культури.

III

„Є два світи“ — каже т. Сталін. І є дві культури — культура соціалістичного світу, культура соціалістичного ладу і культура капіталістичного світу. Культура соціалістична росте, перемагає, а культура капіталістичного світу, буржуазна культура щораз більше розкладається, загниває і розпадається. Нема ніяких сумнівів, що перед нами стоять ще дальші жорстокі бої культури соціалістичної з культурою капіталістичною.

Поруч розкладу, попівщини і процвітання релігійності в світі буржуазної культури в капіталістичних країнах маємо і зростання елементів пролетарської соціалістичної культури. Це передусім ті комуністичні партії, ті революційні організації, ті революційні маси робітників, що йдуть за нашою партією. Вони є в капіталістичних країнах носіями нової культури, культури соціалістичної.

Загальне завдання культурної революції в нашій країні сформулювала XVII партконференція ось як: знищення пережитків капіталізму в економіці і свідомості людей, перетворення всіх трудящих на активних і свідомих будівників соціалізму. Цим твердженням XVII партконференція визначила зміст завдань культурної революції на другу п'ятирічку. В царині культури перед нами стоїть як вирішальне, центральне завдання, що забезпечує перемогу соціалістичного ладу, вироблення соціалістичної дисципліни праці. Ленін казав, що тільки з перемогою соціалістичної дисципліни праці, тільки тоді, коли кожний трудящий свідомо ставитиметься до своїх обов'язків, коли кожний контролюватиме не тільки себе, а й інших, з перемогою такої дисципліни праці відпадає потреба зовнішнього регулю-

вання процесів праці, і тоді, каже Ленін, будуть широко відчинені двері до переходу в другу фазу комунізму.

Але тепер корінне завдання культурної революції є зміцнити диктатуру пролетаріату.

Першим і основним, безперечним твердженням для нас повинно бути те, що диктатура пролетаріату є вирішальна сила, яка формує, утворює нове, соціалістичне суспільство. Диктатура пролетаріату, як казав Ленін, ставить перед собою завдання придушити опір експлуататорів, перевищувати трудящі маси і створити нове соціалістичне суспільство. Цими твердженнями визначено співвідношення диктатури пролетаріату і культури. Диктатура пролетаріату за переходового періоду є вирішальна сила, що формує соціалістичні відносини. Диктатура пролетаріату є так само формувальна сила і щодо пролетарської культури. Пролетарську соціалістичну культуру створює пролетарська диктатура. Наша культура, культурна революція цілком служить виконанню тих завдань, які стоять перед диктатурою пролетаріату.

Ленін і Сталін і рішення нашої партії розглядають питання культури й культурної революції в щільному і безпосередньому зв'язку з корінними і актуальними завданнями пролетарської диктатури. Культура, культурна революція взагалі, завдання культурного фронту цілком підпорядковані тим завданням, що стоять перед пролетарською диктатурою. Завдання культури на сучасному етапі є всебічно зміцнити диктатуру пролетаріату.

У літературі зокрема між філософським журналом „Под знаменем марксизма“ і журналом „Советское строительство“ йшла дискусія про суть ленінського вчення про диктатуру пролетаріату. На сторінках „Под знаменем марксизма“ питання відмирання диктатури пролетаріату ставиться так,—і ми вважаємо, що ставиться правильно, по ленінському, так, як це питання ставить т. Сталін,—що диктатура пролетаріату починає відмирати тільки із знищенням класів, коли будуть знищені класи, коли буде збудоване соціалістичне суспільство. В розгорненому соціалістичному суспільстві почне відмирати держава. Ленін у „Державі й революції“ пише, що в соціалістичному суспільстві всі працівники соціалістичного суспільства будуть на службі у пролетарської держави. Цілком безперечне Ленінове твердження, що диктатура пролетаріату, пролетарська держава цілком відіме тільки в повному розгорненому комуністичному суспільстві, в другу фазу комунізму, коли кожен даватиме суспільству за здібностями і діставатиме від суспільства за потребами.

Протилежно цьому поглядові деякі товариші розвивають, зокрема на сторінках „Советского строительства“, погляд, що диктатура пролетаріату починає відмирати з першого дня захоплення пролетаріатом влади. Вони беруть Ленінове твердження, що наша пролетарська держава, держава, що й відмирає, пояснюють його так, начебто вона відмирає, починаючи з перших днів пролетарської диктатури. Вони бачать найглибший сенс діалектики в тому, що держава зміцнюється й відмирає одночасно. Це не діалектична постава питання. Тов. Сталін на XVI з'їзді партії цілком безперечно сформулював це питання. Він каже, що ми йдемо до відмирання держави через зміцнення диктатури пролетаріату, зміцнюючи диктатуру пролетаріату, створюємо умови для її відмирання. Це цілком не те, що пролетарська диктатура почала відмирати з самого першого дня Жовтневої революції. Ставлячи питання культури й культурної революції, цілком підпорядковуючи завдання культурної революції завданням зміцнення диктатури пролетаріату, робітники культурного фронту повинні цілком правильно уявляти собі погляд марксизму-ленінізму, погляд нашої партії на диктатуру пролетаріату. Завдання культурної роботи треба цілком підпорядкувати цій великій і важкій боротьбі, яку веде партія за знищення класів, за побудову безкласового, соціалістичного суспільства.

Як наша партія дивиться на це питання, як піде реально і йде цей процес знищення класів? Щодо великої промислової буржуазії тут становище само собою ясне: цю буржуазію ми добили. Щодо куркульства, то куркульство в основному як клас зліквідовано на базі суцільної колективізації, якою охоплено основні сільськогосподарські райони, де в основному колективізацію закінчено. Куркульство в СРСР розбито, але ще не добито. Є повна ясність щодо того, як іде і далі піде ліквідація куркульства як останнього експлуататорського класу.

Але постає питання про селянство: як буде ліквідоване селянство як клас (в постановах XVII партконференції написано про ліквідацію класів взагалі). І ось тут у низки товаришів маємо плутанину. Поперше, починають розводити метафізику про колгоспника — чи колгоспник клас чи не клас, переносять старе поняття про селянство як клас на колгоспника цілком.

Деякі товариші договорюються до того, що колгоспник залишився, власне, ще дрібним товаропроductентом і що соціалістична в колгоспі є тільки сама форма, а зміст ще не соціалістичний.

Тов. Сталін дав розгорнене розв'язання питань про соціальну природу колгоспів у своїй промові на конференції аграрників - марксистів. Він казав, що марксист, лєнінці повинні підходити до питання про соціальну природу колгоспів з погляду характеру виробничих відносин. Яке відношення до засобів виробництва в колгоспі? Є приватна власність на засоби виробництва чи нема приватної власності на основні засоби продукції? В колгоспі основні і вирішальні засоби виробництва усупільнено, і це розв'язує питання про соціалістичну природу колгоспного господарства і колгоспного ладу.

Деякі товариші починають виходити у визначанні соціальної природи колгоспів не з цього боку, вони шукають соціалістичного характеру колгоспів в іншому. Вони кажуть, що колгоспник, колгоспний лад і господарство є ще старе господарство: у колгоспника є ще, мовляв, корова, дрібна хатня худоба, хата, частина землі (город) тощо, а що в селянина все це було до вступу в колгосп, то маємо приватну власність на засоби виробництва, а значить, кажуть далі вони, природа селянства залишилася стара. Ці люди не розуміють вирішального, що сталося на селі за роки першої п'ятирічки, того, що відношення до вирішальних засобів сільськогосподарського виробництва змінилось корінно, що вони стали усупільнені. Саме це є основне і вирішальне в розумінні соціалістичної природи колгоспного господарства.

Але чим у цьому питанні різниться колгоспне господарство від підприємств послідовно соціалістичного типу? Тим, що в колгоспі власність усупільнена, але вона є в колективній суспільній власності колгоспників, а на підприємствах усі продуктивні сили є у власності пролетарської держави. Коли так ставити питання, то цілком ясно й зрозуміло, як піде процес перероблення селянства. Цей процес піде саме тією лінією, що коли сільськогосподарське виробництво, коли колгоспники за характером відносин до засобів виробництва будуть цілком поставлені в таке саме становище як і робітники на підприємствах, тоді значить тим самим уже знімається питання про ту ще існуючу різницю між колгоспником і робітником за характером відношення до засобів виробництва.

Вирішальна роль в цьому належить машинотракторним станціям. МТС — це послідовно соціалістичні підприємства, де засоби виробництва є в руках пролетарської держави. Наше завдання в другу п'ятирічку, — сказано в постанові XVII партконференції, охопити машинотракторними станціями всі сільськогосподарські райони, механізувати, індустріалізувати на цій основі весь процес сільськогосподарської продукції, і тоді с.-г. праця стане відміною праці індустріальної. Ця постава питання знімає всю ту метафізику щодо перетворення колгоспу на радгосп і т. д., що у нас іноді трапляється. Коли куркульство буде остаточно зліквідоване, коли

колгоспники за характером відношення до засобів виробництва стануть на рівні робітників, тоді, природно, зніметься та різниця, що є ще у відношенні до засобів виробництва між колгоспниками і робітниками, і тоді пролетаріат знищить усі інші класи, зліквідувавши всі капіталістичні класи, переґробивши селянство, сам перестане бути класом. Бо інших класів, яким він протиставився, від яких він різнився характером стосунку до засобів виробництва, таких інших класів уже не буде. Тоді всі будуть працівниками соціалістичного суспільства. Стосунок до засобів виробництва всіх працівників соціалістичного суспільства буде однаковий: робітники фронту культури повинні цілком виразно і ясно уявляти ці процеси, щоб бачити й знати, в якому напрямі треба розгортати культурну революцію.

Вище ми зазначали, що одне з основних питань культурної революції є виробити соціалістичну дисципліну праці. Розгортання культурної революції цією лінією, даліше виробляння соціалістичної дисципліни праці становлять центр усієї нашої роботи. Соціалістичне змагання і ударництво — ось соціалістичні форми праці. Даліше зміцнення і розвиток соціалістичного змагання і ударництва є справді здійсненням культурної революції.

Це завдання, перенесене на село, до колгоспів, набуває величезного політичного і економічного значення. І, розв'язуючи це завдання, нам доводиться переборювати очайдушній опір недобитого ще куркульства. На селі є ще старі дрібнобуржуазні, приватновласницькі навички, приватновласницька психологія дрібного селянства, які намагається використати класовий ворог. Колгоспники ще в масі своїй не піднеслися до рівня соціалістичної дисципліни праці, на якій стоїть нині робітничий клас. Але коли подивитись на виступи колгоспників на всесоюзному з'їзді колгоспників-ударників, на московському і інших краєвих і обласних з'їздах колгоспників, то ми побачимо, з якою силою, в якому масовому масштабі, як глибоко нині пройшли процеси виробляння соціалістичної дисципліни праці на село. Московський комітет партії видав дуже гарну книжку „Сто колхозов Московской области“. У цій книжці подано кілька десятків характеристик нових людей, яких нині створюють колгоспи. Це є живий матеріал, живий документ і показник утворення справді соціалістичної дисципліни праці, утворення соціалістичної культури в наших колгоспах.

Даліше завдання, що йде лінією культурної революції і є щільно зв'язане з першим, — це завдання опанувати техніку, опанувати науку. В цій царині перед нами ще величезна робота. Трудність цього завдання особливо велика на селі. Ми маємо нині на селі півторасти тисяч тракторів, але цю могутню технічну базу ще далеко не повно використовується. Процес опанування техніки і виробляння соціалістичної дисципліни праці в селі ідуть багато важче через ту історичну і культурну відсталість, що була в старій царській Росії, через загострення класової боротьби, опір куркульства. Над цим ще треба буде надзвичайно багато попрацювати.

У царині культури й культурної революції в другу п'ятирічку перед нами стоїть завдання, як це написано в постановах XVII партконференції, підготувати висококваліфіковані кадри, які стоять на рівні сучасної світової науки й техніки. Утворення кадрів такої кваліфікації, такого рівня вимагає весь перебіг життя, соціалістичного будівництва, бо наша країна з країни технічно відсталої перетворилась на країну передову з технічного погляду. Ми маємо найпередовішу техніку, ми можемо зрбити всяку машину, і одночасно кадрів, які могли б опанувати цю техніку, у нас ще далеко недосить. Нам не вистачає технічних кадрів високої кваліфікації, що стояли б на рівні сучасної науки й техніки. Ще більше цих кадрів не вистачає на селі.

Судові процеси, що недавно відбулися: шкідництво в галузі сільського господарства лінією Трактороцентру, лінією Наркомзему, шкід-

ництво частини англійських спеціалістів свідчать про те, що стара інтелігенція, правда, в невеликій частині, але ще стоїть проти нас, намагається використати хиби наших власних технічних кадрів в інтересах міждержавної контрреволюції.

В царині ідеологічних надбудов відбулася ціла революція. Візьмімо будьяку царину ідеологічних надбудов — науку, мистецтво, літературу тощо. Коли до революції, в умовах капіталістичного суспільства, маси брали участь у процесі матеріальної продукції, в створюванні суспільного ладу порядком підкорення законам капіталістичної експлуатації, як клас, пригноблений за своїм матеріальним становищем і місцем у виробництві, клас, позбавлений засобів виробництва, то після революції цей клас — пролетаріат — є власником усіх засобів виробництва, стає активним учасником, активним творцем соціалістичного способу виробництва. Маркс говорив, що справжні потреби життя поставлені перед наукою, мають більше значення, ніж десятки університетів для розвитку науки. Потреби соціалістичного будівництва, практика соціалістичного будівництва щодня, щогодини ставлять до всіх галузей науки, мистецтва й літератури щораз нові вимоги, вимоги, що виростають з перебігу самого соціалістичного будівництва. Творцями науки, творцями мистецтва стають самі маси. Масовість руху, залучення до культурного життя багатомільйонних мас і зв'язок усіх галузей ідеологічних надбудов з потребами і завданнями соціалістичного будівництва є причиною того, що справді в усіх галузях ідеологічних надбудов відбувається повний переворот.

Питання пролетарської культури з перемогою робітничого класу набувають іншого змісту, ніж до перемоги робітничого класу. Маркс писав: „Як для масового породження комуністичної свідомості, так і для виконання самої справи, потрібна зміна людей, що можлива тільки в практичному русі, в революції. Отже революція доконечна не тільки тому, що не можна ніякими іншими способами скинути панівний клас, а й тому, що клас, який скидає, може тільки в революції очиститися від усього бруду старого суспільства і стати здібним творити нове суспільство“.

Процес культури, культурного росту після пролетарської революції набуває бурхливого характеру, характеру культурної революції. Особливості процесу культури після перемоги диктатури пролетаріату пояснюються ось чим: вперше робітничий клас, селянство і всі трудящі маси стають свідомими творцями власного життя. За доби перед перемогою пролетарської диктатури трудящі маси були творцями життя, але цей процес ішов не порядком свідомої участі мас в суспільному житті, суспільному процесі продукції, а порядком підкорення капіталістичному способу виробництва. З перемогою пролетарської диктатури цей процес корінно міняється. Ленін писав: „Ніде народні маси не зацікавлені так справжньою культурою як у нас; ніде питань цієї культури не ставлять так глибоко і так послідовно як у нас; ніде ні в одній країні державна влада не належить робітникам, що в масі своїй чудово розуміють хиби своєї — не скажу культурності, а скажу — письменності; ніде він не ладен приносити і не приносить таких жертв для поліпшення свого становища в цій справі як у нас“.

Ленін, висуваючи завдання культури після перемоги пролетарської революції, ставив як найважливіші завдання в виконанні історичної ролі пролетаріату — побудову соціалістичного суспільства. Всі питання, які Ленін зачіпав у зв'язку з соціалістичним будівництвом, він зв'язував з завданнями культури, з завданнями культурної революції. Без культурної революції неможливо виконати програму соціалістичного будівництва.

Але тут постає питання, як будувати пролетарську культуру, соціалістичну своєю суттю культуру; з яких елементів будувати цю культуру? Ленін цілком виразно зазначає, що пролетарську культуру можна збудувати тільки на основі всієї культури, яку утворило людство за всю історію.

свого розвитку. Але процес будівництва пролетарської культури на основі попередньої культури не є процес простого, некритичного сприймання цієї культури. Ленін говорить про перероблення старої культури, про опанування всього запасу знань, про опанування техніки, про вміння управляти тощо. Ленін говорить навіть про громадські організації, що й тут треба нам використати вміння капіталіста управляти. Говорячи про банки, трести, синдикати, він каже, що треба відсікти, відрубати всі нитки, що зв'язують ці організації з капіталістами, і примусити ці організації працювати на нас, підпорядкувавши їх нам.

Процес культурної революції є масовий процес, в який втягуються мільйонні маси. Цей процес іде в різних напрямках.

Поперше, процес культурної революції йде лінією політичною. Втягання якнайширших багатомільйонних мас в управління пролетарською державою, до рад, до кооперації, до всіх інших громадських організацій, справжнє притягання мас до керування своїм життям, до будування життя є найбільшим процесом культурного виховання.

Подруге, в царині опанування техніки. Проблема опанування техніки мільйонними масами після перемоги пролетарської диктатури, особливо в реконструктивний період, є найважливіше центральне завдання. Коли т. Сталін говорить, що вирішальне завдання тепер — опанувати техніку і вивчити науку, це визначає собою зміст значної частини завдання культурної революції. Тільки пролетарська революція утворює передумови, коли мільйонні маси трудящих можуть по справжньому взятися за вивчення і опанування науки.

Наш радянський робітничий клас має в цій царині величезні досягнення. Він є нині найосвіченіший, найкультурніший клас. З лав робітничого класу вийшли сотні тисяч політичних діячів, господарських організаторів, діячів науки, інженерно-технічних робітників, діячів мистецтва, письменників, художників. Це справжнє опанування широкими масами трудящих, мільйонними масами трудящих усієї старої культури, всієї старої техніки, старої науки і створення ними власної пролетарської культури. Але найважче завдання культурної революції після перемоги пролетарської революції є переробити селянство. Селянство після перемоги пролетарської революції залишається дрібним товаропродуцентом. Селянство, як казав Ленін, доки воно залишається індивідуальним селянством, індивідуальним господарством, щодня, щогодини породжує капіталізм, є його найглибшою основою. Завдання переробити дрібне селянське господарство на колективне господарство є найважче завдання. Така сама важка є робота в царині культурного перероблення селянства, культурна революція в селянстві. І на цьому фронті наша партія має величезні досягнення. Найбільшим досягненням є тут втягнення селянства в колгоспи, перехід на соціалістичний спосіб виробництва. За типом, за характером культура, що ми її творимо на селі — культура соціалістична. Там утворюються соціалістичні виробничі відносини. Виробляється соціалістичне ставлення до праці, до суспільної власності, до побуту. Все це є показником того, що культурна революція на селі своїм типом, своїм характером вище від усякої культури, яку мало до цього часу селянство інших країн.

Але це не значить, що знято найбільші труднощі в царині культури, що стоять перед нами на селі. Тов. Сталін на пленумі ЦК партії казав, що наші колгоспи своєю формою є соціалістичні підприємства, але з ким підуть колгоспники, на чий стороні буде колгосп, це вирішає зміст роботи. Тов. Сталін підкреслював там, що не можна забувати того, що свідомість колгоспників, свідомість селянства відстає від економіки, відстає від того перевороту, який відбувся в суспільних відносинах. Завдання перемогти відставання у свідомості колгоспника від того перевороту, який відбувся в способі виробництва, є нині найбільше і найважче завдання всієї нашої культурної роботи на селі. Щоб успішно розв'язати

величезні завдання щодо організаційно-господарського зміцнення колгоспів на селі, соціалістичного виховання колгоспного селянства, наша партія організувала політвідділи в МТС і в радгоспах, що вже на практиці показали зразки більшовицької роботи не тільки в царині організаційно-господарського керівництва, а й політичного і культурного виховання колгоспних і трудящих мас села.

Ленін на з'їзді комсомолу казав, що треба добитися такого становища, щоб щодня у всякому селі, у всякому місті молодь розв'язувала практично те чи інше завдання для загальної справи, хай найменше, хай найпростіше. Коли з цього погляду підійдемо до величезної роботи, що йде в нас нині на селі, ми знайдемо, як щодня, на прикладах, на перший погляд дуже невеликих, дуже незначних, твориться велика культурна революція.

Візьміть проблему співвідношення молодого і старого покоління. Ця тема не сходить з сторінок буржуазної літератури. Як розв'язується вона? На з'їзді колгоспників Уралу на одному зльоті колгоспників між делегатами були присутні батько і син-піонер. Цей син-піонер виступає й каже: „Ось ми всі тут кажемо, що треба працювати як слід, що треба піднести трудову дисципліну тощо, а чи розуміємо ми, що тепер ми працюємо на самих себе? Ось мій батько, що приїхав сюди, скільки разів ми з ним лаємося. Він раз-у-раз ухиляється від роботи, наче працює на поміщика, а не на самого себе. Ні, батьку, це ні на що не здалося, я прямо тобі тут це скажу, ти не комунар“.

Цей один факт з багатьох десятків і сотень тисяч фактів повсякденного нашого життя свідчить про величезний переворот, що відбувається нині на селі. Ось, наприклад, один поет, сількор з Ухалівського району Московської області, пише в газеті:

„Выйдешь утром на деревню,
Дым по трубам почует,
Значит бабы, взяв ухваты,
С печью - мачехой воюют.
Как понюхаешь сам дыму,
Как представишь всю картину,
Хочешь крикнуть, хочешь топнуть,
Разогнуть захочешь спину.
Неужель теперь в колхозе
Мы не построим жизнь иную
И общественной столовой
Не поьем мы печь лихую“.

(Ухалівська газета „За колективізацію“, сількор „Свой“).

Все це свідчить про ламку, що йде на селі. Процес великої культурної революції в нашому селі захопив саму гущу широких селянських мас. Але в цій царині залишилось нам зробити ще надзвичайно багато.

У нас за роки пролетарської революції справді широким потоком пішли з народних мас люди до науки: вчені, художники, письменники. Характеристичні такі цифри: коли взяти наявність наукових робітників 1929 р. за 100 прот. (тільки по важкій промисловості), то 1932 р. їх уже було 480. Коли 1929 р. інженерно-технічних робітників з вищою освітою було 37 тисяч, то 1932 р.—216 тис. 1933 р. наші виші дадуть 61 тис. людей з вищою освітою, технікуми—226 тис. осіб з середньою технічною освітою, ФЗУ—527 тис. осіб. Це такий масовий приріст, що характеризує злиття, безпосереднє поєднання теорії з практикою, безпосереднє поєднання нашого мистецтва, літератури з масами, в тому числі і з широкими трудящими селянськими масами. Коли взяти таку царину, як художня література, то за ці роки у нас вирости справжні свої письменницькі кадри, кадри з великими талантами. Ми маємо в художній літературі такі талановиті твори молодих письменників, як „Бруски“ Панферова, „Разгром“ Фадеєва, „Поднятая целина“ Шолохова, „Разбег“ Ставского.

Ми маємо також сотні інших блискучих талановитих творів. Ми нині ще не можемо оцінити всього того, що в нас є в царині художньої літератури. Коли ми в царині художньої літератури можемо по заслугі гордитися низкою чудових творів, можемо вийти на міжнародну арену і сказати, що в нас є чудові твори літератури, то гірше стоїть справа з критикою. Фронт критики значно відстає від фронту художньої літератури. Фронт критики характеризується недостатньою висотою теоретичного рівня, недостатнім знанням самої художньої літератури, недостатнім знанням специфіки художньої творчості, і тут перед нами щільно стають такі завдання, як даліше розроблення марксистсько-ленінської естетики, вивчення поглядів Маркса, Енгельса і Леніна в царині естетики.

Даліше питання, на якому треба зупинитися, це проблема знищення протилежностей міста і села. Протилежності між містом і селом в капіталістичному суспільстві доходять крайніх полюсів. У капіталістичному місті зосереджується все передове, що утворив капіталізм, передова техніка, наука, мистецтво, література, медицина. Що дістається селу? Селу в умовах капіталізму дістається тільки найгірше, найвідсталіше і в останню чергу. Тільки в міру інтересів капіталізму даються селу крихти культури капіталістичного суспільства, і ця полярність культурного рівня села і міста в капіталістичному суспільстві доходить найбільшої загостреності.

Як стоїть тепер це завдання у нас? В другу п'ятирічку, будуючи соціалістичне суспільство, ми утворюємо основні передумови знищення цієї протилежності. Це йде лінією, з одного боку, зростання міської людності, зростання пролетарських кадрів по містах, зростання і утворення нових соціалістичних міст. З другого боку, як основна лінія, це механізація сільського господарства і перетворення сільськогосподарської праці на відміну праці індустріальної. Це завдання в другу п'ятирічку в основному буде розв'язане, розв'язується найважливіше питання залучення мільйонних селянських мас до передової сучасної міської культури, культури соціалістичного міста.

Найважливіше питання в галузі культурної революції, питання, що не буде розв'язане і в другу п'ятирічку, це завдання знищити протилежності між розумовою і фізичною працею. Ленін каже, що найогидніший вияв капіталістичний поділ праці знайшов у поділі праці на розумову і фізичну, коли розумова праця, інтелектуальна діяльність стають власністю вибраних капіталістів, а на долю величезної маси і переважної кількості людства падає важка поневольна, томлива фізична праця. За роки пролетарської революції ми зробили немало, щоб знищити цю протилежність, але ніяк не можна вважати, що ми підійшли щільно до розв'язання цього завдання. Ми створюємо тепер доконечні передумови для розв'язання цього завдання. Але це завдання можна розв'язати тільки в соціалістичному суспільстві, а остаточно воно буде розв'язане тільки в комуністичному суспільстві, коли кожен трудящий, кожен член комуністичного суспільства зможе працювати стільки, що в нього залишиться можливість на всі види наукового, культурного і іншого розвитку, коли змога переходити від одного роду роботи до іншого завдяки розвитку техніки, універсалізації підготовки стане простою і приступною кожному. Це завдання ми ставимо нині як мету, для розв'язання якої вся наша робота, яку ми проводимо тепер, є доконечною умовою.

Особливо гостро ставиться тепер питання про роль ідеологічних надбудов, про роль духовної культури, духовної продукції в умовах, коли ми вступили в другу п'ятирічку, в п'ятирічку побудови соціалістичного суспільства. Енгельс писав свого часу в „Анти-Дюрінгу“, що закони суспільні в умовах капіталізму, в умовах анархічного способу виробництва є відносно людей демонічними силами, які стихійно валяться на їх голови. Люди самі роблять історію, каже Маркс, так само як вони виробляють полотно. Але ця історія робиться наче за спиною людей. Тільки потім,

як суспільні закони складається, коли вони спадуть з усією стихійною силою, тільки тоді люди починають усвідомлювати і пізнавати ці закони.

У соціалістичному суспільстві справа міняється принципово, ґрунтовно. В соціалістичному суспільстві, перш ніж складуться суспільно-матеріальні закони, вони переходять через свідомість людей. Деякі товариші ладні зрозуміти це так, нібито тепер взагалі втрачає свою силу закон; буття визначає свідомість. Само собою розуміється, що це груба помилка. І в соціалістичному суспільстві буття визначає свідомість, але в соціалістичному суспільстві буття, характер політичної влади, характер усієї організації матеріального процесу продукції стає плановим. Відходять сили, як казав Енгельс, що перешкоджали розуміти закони суспільного розвитку це — стихійний характер виробництва, капіталісти і їх прислужники — вчені, що перешкоджали правильно розуміти суспільний розвиток. На їх місце прийшли пролетаріат і його планове соціалістичне господарство. Вчених, що перекирчують закони суспільного розвитку, усунено в такому розумінні, що пролетаріат утворив свої кадри, свою науку, як і своє соціалістичне суспільство. Наше господарство будується за заздалегідь наміченим планом.

Що являє собою з цього погляду п'ятирічний план? Візьмімо нашу першу п'ятирічку. Наш робітничий клас в особі компартії, радянського уряду заздалегідь намічає план розвитку продуктивних сил, продукційних відносин, заздалегідь намічаються зміни стосунків класів. В другу п'ятирічку ми заздалегідь намічали характер і рівень розвитку продуктивних сил, заздалегідь намітили характер виробничих відносин, сформульованих у такій формі: знищення капіталістичних елементів і класів взагалі, перетворення всіх трудящих на свідомих і активних будівників соціалістичного суспільства. І цю програму ми виконуємо. Виробничі сили і виробничі відносини, перш ніж вони складуться, проходять через свідомість людей.

Але це ніякою мірою не значить, що скасовано об'єктивні матеріальні закони. Візьмімо, наприклад, таке питання, як завдання знищити капіталістичні елементи і класи взагалі. Ми дуже хотіли б виконати його, наприклад, 2—3 роки, а то й 5 років тому. Чому ми це завдання не могли поставити тоді? Тому, що ми не змогли б його виконати, тому що в нас не було достатніх матеріальних економічних можливостей. Чому ми не поставили собі 5 або 6 років тому завдання вивершити соціалістичну реконструкцію сільського господарства? Тому, що матеріально-економічні об'єктивні умови цього не дозволяли. Буття визначає свідомість, цей закон має силу в усіх суспільствах. Але за доби диктатури пролетаріату корінно міняється роль ідеологічних надбудов, нині закони суспільного розвитку ми спрямовуємо свідомо.

У зв'язку з такою поставою питання надзвичайного значення набуває культура духовна, культура в царині ідеологічних надбудов — у царині науки, мистецтва, літератури, комуністичного виховання. Треба сказати, що ми ще дуже мало працюємо над цими питаннями, ці проблеми дуже мало ставимо, як практичні проблеми сьогодення.

Нема сумніву, що великий робітничий клас, який пройшов таку довгу історію свого революційного розвитку, який зумів подолати стільки ворогів, розбив капіталістичну державу, завоював владу, збудував свою державу, розвиває виробничі сили соціалізму, будує соціалістичне суспільство, цей робітничий клас збудує і свою соціалістичну культуру, і не тільки на території Радянського Союзу. Революційна боротьба робітничого класу покладе край існуванню капіталістичного ладу. З перемогою комуністичної революції ми побудуємо комуністичну культуру в цілому світі.

БОРОТЬБА НА ФІЛОСОФСЬКОМУ ФРОНТІ УКРАЇНИ НА НОВОМУ ЕТАПІ

Французький філософ Далямбер, який жив ще напередодні Великої французької революції, говорить, що вершка піраміди можуть досягти лиш дві істоти — орел і червяк. Цей образ — не позбавлений сенсу. Але недосить піднятися на вершок піраміди. Орел та червяк, однаково, досягають цього вершка, але, звісно, кожне з них по-своєму пізнаватиме цю піраміду. Один пізнаватиме всі її грані і приступки з височини свого орлиного льоту, в перспективі тієї місцевості, де вона перебуває, в перспективі широти горизонту. Червяк повзатиме на череві і пізнаватиме цей вершок не так, як орел. Він за дрібними камінчиками не побачить велетня, не побачить справжньої висоти піраміди, її приступок і граней, не побачить і не пізнає самої суті піраміди.

Щоб пізнати історичні верхи грандіозної піраміди соціалістичного будівництва, ті колосальні процеси, що відбуваються в нас, у нашій соціалістичній країні, а також пізнати всесвітньо-історичний зміст, суть жорстокої класової боротьби, що точиться тепер у нас і в капіталістичних країнах, треба послідовно і до кінця стати на погляд передового класу, проаналізувати процес у цілому, простежити й освітлити орлиним поглядом, єдиною науковою методологією, єдиним світоглядом історичні події, які розгортаються перед нами і в яких ми беремо тепер участь. Єдиним таким світоглядом є діалектичний матеріалізм Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна, той діалектичний матеріалізм, що є теоретичною основою марксизму, революційною зброєю пролетаріату в його боротьбі за революційну перебудову суспільства, той світогляд, що виріс на основі досвіду революційної боротьби пролетаріату всіх країн, що дає єдино правильне розуміння подій.

Колосальний розмах соціалістичного будівництва в країні Рад і нечуваний розмах кризи в капіталістичному світі; крайня поляризація на два протилежні табори — буржуазний світ капіталістів, експлуататорів і країна диктатури пролетаріату з її гігантськими успіхами в побудові соціалістичного суспільства; скажений терор експлуататорських класів, та напружена боротьба пролетаріату проти своїх вікових гнобителів за міжнародний Радянський Союз, за комуністичне перетворення світу через диктатуру пролетаріату в усіх країнах, боротьба за усунення від народного господарства паразитів трудящих мас, за побудову справжньої пролетарської інтернаціональної культури, за побудову комуністичного суспільства — ось той загальний фон, на якому виростає сучасна ідеологія взагалі і, зокрема, на якому виростають у царині науки й філософії всякі школи, течії і напрямки. При тому наука і філософія, як і ідеологія взагалі, є класова, партійна наука, класова філософія. Це є абеткова істина більшовизму. Наука і філософія не може не відбити загострені процеси класової боротьби в різних формах, на різних дільницях, у різних країнах, при чому своєрідно на кожному етапі свого розвитку.

Новітнім напрямком сучасної буржуазної філософії є неогегелянство як теоретична зброя фашизму.

На плацдарм класової боротьби великий капітал висуває свій передовий терористичний загін — фашизм, фашистські загони чорносорочників в Італії, брунатносорочник в у Німеччині, білі хітони Ку-клукс-Клану в Америці, зелені „істинно-руські“, біло-емігрантські поліцайські рейтузи, жовто-блакитний одяг українських фашистів.

Фашизм — продукт загнивання капіталізму. „Виникнення фашистського руху в теперішніх історичних умовах свідчить за те, що капіталізм пережив себе, визріли всі передумови для соціальної перебудови суспільства“ (Мануїльський. Доп. на XI пленумі ВККІ). Але було б неввірно розглядати це явище однобічно. „Фашизм не є тільки вияв кризи капіталізму і початку розкладу панівних класів. Сказати тільки це, означає ще не сказати всього. Фашизм — це одна з форм наступу капіталу, що має в собі елементи подолання цієї кризи методами виходу з неї на капіталістичних шляхах. Фашизм — це офензива й оборона капіталу. Фашистський рух на ділі — це одна з форм наступу капіталізму в обстанові загальної кризи капіталізму і початку розкладу панівних класів. А це й робить із фашизму особливу, незвичайну форму наступу капіталу... Фашизм відбиває діалектичну суперечність суспільного розвитку. В ньому закладені обидва елементи — і наступ панівних класів і розклад їх“ (Мануїльський. Прикінцеве слово на XI пленумі ВККІ).

Загони чорної реакції служать буржуазії не тільки для середньовічних тортур та фізичного знищення пролетарів-революціонерів. Не тільки цією зброєю вона намагається затримати невблаганний хід революції, історично неминучу загибель загниваючого капіталу в огні революції. Буржуазія намагається затримати хід історії також шляхом ідеологічного оброблення мас, шляхом літературної проституції, шляхом отруєння й затуманювання класової свідомості мас. Буржуазія озброюється фашистською теорією для відчайдушної боротьби за свою самоохорону. Фашизм розгорнений фронтом виступає з своїми теоріями на всіх дільницях науки і філософії. У царині науки і філософії він виступає насамперед і *в першу чергу*, прикриваючись мишурою гегельянської філософії. Але він виступає не під прапором „ордоксального“, старого гегельянства; він виступає під прапором гегельянства в нових формах, у новій модифікації його відповідно до нових умов класової боротьби, відповідно до нового етапа розвитку міжнародної революції.

Фашизм у царині філософії має своїх представників майже в усіх найбільших країнах сучасного капіталістичного світу — насамперед в Італії, де яскравими виразниками, ідеологами фашизму, неогегельянства є Дж. Джентіле і Кроче, в Німеччині, де представниками неогегельянства, як зброї фашизму, виступають Кронер, Лібер і Шпанн. У Франції, Польщі, Голландії — скрізь виступає фашизм із цією теоретичною зброєю. В усіх цих країнах фашизм має своїх неогегельянських ідеологів. На Західній Україні фашизм теж має своїх неогегельянських уповноважених у філософії в особі білих емігрантів-філософів Донцова, Чижевського та ін.

Крім цих, яскраво виявлених представників емігрантського українського фашизму, ми маємо фашистські неогегельянські теорії *і по цей бік кордону, в умовах диктатури пролетаріату, на території Радянської України.*

Для всіх цих представників войовничого фашизму в філософії лозунг неогегельянства є основним. Вони підхоплюють знов і ставлять на п'єдестал того Гегеля, який недавно, вивезений на смітник буржуазією, валявся в пилу, який недавно був викинений буржуазією за борт. Він знову вступає тепер на історичну арену, у новому вигляді, у нових формах.

Чому теперішній войовничий фашизм бере саме гегельянство за основу свого вчення, за свій теоретичний прапор? Фашизм звертає увагу на гегельівську філософію насамперед тому, що *Гегель свого часу підніс*

прапор націоналізму, підніс цей прапор у тій добі, коли сходила зоря капіталізму в Німеччині, в добі, коли на історичну сцену виступив німецький капіталізм у боротьбі за своє існування, в боротьбі за своє процвітання, в боротьбі за оформлення своєї національної держави.

Гегель у свій час вітав приход буржуазії, як „зорю сновленого духа“. Він у суворих, сталевих формах своєї системи складав панегірики німецькому буржуазному націоналізмові, угрунтовуючи історичну місію німецької нації, що в ній, як твердив Гегель, втілюється і знайшов своє вище здійснення дух всесвітньої історії, вивершуючи останнє, найвище коло свого розвитку. Гегель звертався з палким закликком до юнацтва — опанувати цю істину епохи і стати в ряди замкненої фаланги триумфального ходу духа історії. Гегель закликав юнацтво бути гідним своєї нації і високо тримати прапор, даний всесвітнім духом німецькому народові, на який покладена надзвичайно велика місія — запалений факел націоналізму пронести через чистилище історії в царство абсолютної ідеї.

Оце й є головна і основна причина, чому тепер буржуазія знов бере Гегеля на щит. Ось чому Гегель є прапор і джерело націоналістичних ідей сучасного фашизму.

Гегель був діалектик, і як діалектик, він у своїй ідеалістичній філософії в переверненому, перекрученому вигляді відбив ідею суперечливого руху історії, ідею виникнення, розвитку і знищення. „Усе, що існує, в царині історії людства, — каже Енгельс, — згодом стає нерозумним, перетворюється в свою власну протилежність. За всіма правилами гегелівського мислення, — продовжує Енгельс, — теза, що виголошує розумність усього дійсного, перетворюється в іншу тезу: вартє загибелі все те, що існує“. (Енгельс. „Л. Фюербах“, ст. 25). До такого висновку неминуче приводить діалектичний метод Гегеля.

Але гегелівська філософія, поряд із своєю революційною стороною, діалектичним методом, має свою консервативну сторону. „Вона мала ще одну невигойну внутрішню суперечність: вона висувала, як найістотнішу передумову, той історичний погляд, що в силу нього історія людства являє собою *еволюційний процес*, який із самої своєї природи не може завершитись відкриттям так званої абсолютної істини; всупереч цьому, ця система претендувала бути виразницею саме такої абсолютної істини“ (Енгельс. „Анти-Дюрінг“). Отже, „узятє в цілому учення Гегеля лишало багато вільного місця для практичних поглядів найрізніших партій“ (Енгельс. „Л. Фюербах“). І справді, філософія Гегеля стала вільним полем діяльності для найрізноманітніших поглядів. Гегель у своїй філософії відбив суперечливу природу суспільних відносин і, разом з тим, природу німецької буржуазії — її роздвоєність, її половинчатість. Тому, не зважаючи на свою революційність, метод Гегеля привів до дуже мирного політичного висновку: до примирення з пруською монархією, до увіковічення пруського чобота.

Історичний зв'язок філософії Гегеля з марксизмом, усю небезпеку якого (марксизму) для себе добре зрозуміла буржуазія після революції 1848 року відштовхнув буржуазних ідеологів на певний період від Гегеля. Після деякого періоду захоплення філософією Гартмана і Шопенгауера, буржуазія в останній чверті XIX сторіччя явно схиляється в бік відновлення кантовської філософії. Неокантіанство править аж до останнього часу за основний напрям буржуазної філософії. Неокантіанство і на сьогодні відіграє роль одної із головніших її течій

Нова обстановка класової боротьби знов становить на порядок денний перед фашизмом, як передовим загоном буржуазії, питання про „ревізію“ своїх теоретичних позицій, про оновлення своєї теоретичної зброї. І свою теоретичну основу фашизм знаходить в модернізованому гегельянстві, в тому гегельянстві, з якого вирване його революційне жало, революційну хоч і ідеалістичну, діалектику.

В неогегельянстві філософія Гегеля виступає тими елементами, які найкраще можуть виконати завдання задуранювання свідомості містиккою, і тими елементами, які можуть озброїти войовничий фашизм, що прагне бою. Гегельянство виступає тут насамперед своєю ідеалістичною, містичною стороною.

Націоналістичні мотиви філософії Гегеля тепер є інтернаціональними властивістю фашизму. Але, крім цих націоналістичних мотивів, фашизм особливо в періоді боротьби його за владу, сприймає деякі „діалектичні“ моменти філософії Гегеля, а також сприймає моменти активні, моменти суб'єктивізму, моменти вольові. Саме ці моменти являють собою істотну сторону сучасної теорії неогегельянства.

Гегелівська філософія як відомо, не може повною мірою забезпечити фашизмові суб'єктивні, волюнтарні моменти, і тому фашизм доповнює Гегеля тими філософськими системами, які, на його думку, найкраще можуть справитися з цим завданням. Насамперед такою філософською системою, звідки неогегельянство черпає ці елементи, служить система суб'єктивного ідеалізму Фіхте, а також система суб'єктивного ідеалізму Берклі та ідеалістична система Бергсона.

Фашистське неогегельянство, як згадано вище, не від того, щоб покетувати і з діалектикою Гегеля. Але гегелівська діалектика, навіть у своїй ідеалістичній суті, навіть у своєму перекручено-ідеалістичному вигляді є чужа і шкідлива для фашизму. Тому руки фашизму перетворюють, перероблюють її на невинну, некривдну діалектику, яка змазує, стирає гострі кути, яка намагається примирити боротьбу протилежностей, витруїти суть діалектики — єдність, боротьбу і взаємопроникання протилежностей. Ідея *примирення протилежностей* надзвичайно яскраво і рельєфно виступає в усій теоретичній писанині неогегельянства. Цей, один з основних мотивів неогегельянства, перекладений на мову класової боротьби, містить у собі не що інше, як фашистську тезу примирення класів.

Фашистська філософія має своє коріння в сучасному стані капіталізму, що загниває, з його глибокою кризою, що струшує основи капіталістичної системи виробництва, в гранично загострених класових суперечностях, у розкладі всієї буржуазної культури. Ідеологи фашизму б'ють в сполох, не шкодуючи чорних фарб для описання „трагічного“ стану буржуазної культури, її занепаду, її безнадійності, для описання того стану, до якого довели її ті фракції буржуазії, які були досі при владі і які, з погляду войовничого фашизму, хворіють на шкідливий лібералізм, нерішучість, пасивність, злочинну бездіяльність. Яскраво відбиває цю картину стану ідеології фашизму ідеалістична, перекручена діалектика, що її в різних варіантах подають різні фашистські філософи. Така „діалектика“ служить засобом ідеологічного оброблення мас для виправдання потреби змінити осіб буржуазній машині і передачі справи рятування капіталізму до рук войовничої фракції буржуазії, її передового загону — фашизму. Ось чому мотив „критики“ ідеології безнадійності, песимізму, змальовування стану буржуазної культури в чорних тонах є один з яскравих мотивів філософії розбещеного фашизму. Що густіші фарби, що міцніші, яскравіші чорні тони, та переконливіша потреба зміцнення теперішнього буржуазного порядку, та потрібніша негайність рятування капіталізму. Ось чому такі нескупі в діалектику нерозрешимих суперечностей, на „трагічну“ діалектику Ліберта, Трельчі та ін.; ось чому Шпенглері та ін. подібні співають про занепад Європи, про загибель буржуазної культури і про те, що їх священний обов'язок — боронити „цивілізацію“, боротися не на життя, а на смерть з комунізмом, який підриває основи капіталістичного світу.

Було б неправильно уявляти собі справу так, що є дві течії, дві вієни у фашистській філософії — одна течія, виявлена у філософії безсуб'єктивного розпаду, а друга, подана у філософії розбещеної фашистської „дівості“. Це — тільки різні сторони, різні моменти філософії фашизму.

що служать тій самій меті — угрунтуванню фашистської форми диктатури буржуазії. Також було б найгрубішою помилкою взаємно протиставляти таких ідеологів фашизму, як, приміром, Ліберт і Шпанн, на тій підставі, що Ліберт є обгрунтовник так званої „трагічної“ діалектики, діалектики нерозрешимих суперечностей, а Шпанн — представник діалектики органічної єдності протилежностей. Суть у тому, що кожен з них служить по-своєму тому самому ідолові. Кожен з них на свій манір лише відбиває суперечливу природу капіталізму, що виступає на певних етапах свого розвитку, тими або іншими своїми сторонами, сильніше підкреслюючи ті або ті моменти своєї суперечливої природи. Філософія фашизму скрізь має спільні риси, дарма що вона репрезентована фашистами різних країн і різних етапів розвитку самого фашизму.

Італійське фашистське неогегельянство особливо яскраво репрезентоване колишнім міністром Муссоліні — Дж. Джентіле. Він розвиває свою діалектику, як діалектику суб'єктивну і, спираючись на філософію суб'єктивного ідеаліста єпископа Берклі, намагається дати волю суб'єктивній свідомості, дати волю „Я“.

Основний принцип філософії Джентіле — *в активності* суб'єктивного „Я“. Ця сторона його філософії найближче споріднена з суб'єктивним, волюнтарним ідеалізмом Фіхте. Діалектика чистої суб'єктивності, містична діалектика Джентіле є філософське виявлення реакційного наступу імперіалістичної буржуазії, яка не може спертись на діалектику матеріальної дійсності. Ось чому Джентіле звільняє дух, „Я“, „від усяких зовнішніх умов“, ховаючись у неприступну для світу ідеалістичну діалектику, де, за словами Джентіле, немає ні сумнівів, ні страху.

По суті ті самі ідеї розвиває і представник німецького неогегельянства Кронер у своїй, так званій, життєвій діалектиці, застосування якої він ілюструє на ідеї фашизованої держави, як саморуху духовної суті в національності. Він подає справу так, що держава — дух є похідна від „морального союзу індивідів“, при чому в лоні цього союзу індивідів відбувається роздвоєння на волю (зміст) і моральний зміст (форма). Ця духовність, ця єдність „протилежностей“ і являє собою, як учить Кронер, силу. Кронер цим способом обгрунтовує насильство, виводячи насильство з ідеалів моралі, і одночасно підпорядковує науку релігії.

Другий представник німецького фашизму, Ліберт, виступає з своєрідним типом неогегельянства, з типом так званої „трагічної“ діалектики іманентних вічних криз, а третій, Шпанн, намагається угрунтувати діалектику, як історичну *єдність* протилежностей, скидаючи з рахунку *боротьбу*, пригладжуючи під гребінку суперечності. Основні мотиви всіх цих філософських побудов, усієї цієї *псевдодіалектики* — волюнтаристичні моменти суб'єктивного, ідеалістичного порядку.

Такий є загальний фон фашистського неогегельянства. Цей фон служить також канвою для побудови теоретичних основ білоемігрантського українського войовничого фашизму. Але й тут знов таки треба пам'ятати, що навіть серед українського білоемігрантського войовничого фашизму, в особі Донцова, Чижевського та ін., ми бачимо різні течії і напрямки, вірніше нюанси. Правда, в основному вони йдуть тим самим річищем, тобто не знімають основної суті фашистської філософії, — її неогегельянства.

Сучасна буржуазія нездатна створити послідовну моністичну філософію, і тому різні течії фашистського неогегельянства включають, як побічний продукт, уривки багатьох інших ідеалістичних систем, еkleктично підправляючи, еkleктично поповнюючи або „поглиблюючи“ побудову войовничого фашизму. Це, звісно, не змінює суті справи.

Неогегельянство, як філософська зброя фашизму, є міжнародне явище. Але разом з тим, залежно від конкретної обстановки класової боротьби в тих чи інших країнах, залежно від того чи іншого етапу в розвитку кла-

свої боротьби, неогегельянство, як теоретична основа фашизму, набирає все нових і нових форм. Особливо наочно виявилось це в умовах диктатури пролетаріату, в наших конкретних умовах української радянської дійсності. Тут неогегельянство набирає своїх особливих рис, покривається густим уквивалом, одягається в машкару марксівської фразеології, сповивається серпанком, підфарбованим під червоні кольори, під яким в усій голині просвічує брудне дрантя маклерів капіталістичних бірж.

Фашистське неогегельянство в умовах диктатури пролетаріату знаходить собі шлях зокрема і *через меншовикующий ідеалізм*, як надзвичайно зручне і просторе поле, де можна вільно маневрувати, де можна затуманювати і одурманювати мозок глядача, недосвідченого в маневрах і махінаціях класового ворога.

* * *

Радянська Україна — предмет особливої пожадливості міжнародного капіталу. Вугілля, залізо, найбільші машинобудівні заводи, металургія, хемічна промисловість, цукрові заводи, найродючіший чорнозем, який щороку постачає сотні мільйонів пудів продуктів найкращих сільсько-господарських культур, один з великих морських басейнів, що має не мале значення в торговельному обігу і ще більше значення воєнностратегічне й політичне, як *один* з найважливіших шляхів до багатств Кавказу і Сходу, — все це, оцінене з погляду хижацького імперіалізму, цілком природно звертає на себе надзвичайну увагу міжнародних авантюристів. Крім усього цього, Україна притягає до себе увагу ще й тим, що територія України являє собою зразковий плацдарм для розгортання воєнних операцій проти грізного противника капіталізму, диктатури пролетаріату в Радянському Союзі, для реалізації інтервенціоністських планів проти неї.

Історія боротьби робітників та селян за Радянську Україну показала робітничому класові всього світу, з якою скаженою впертістю, не зупиняючись перед жодними засобами, міжнародна буржуазія і, насамперед, буржуазія Польщі, Німеччини, Франції ставить ставку на відрив Радянської України від Союзу радянських соціалістичних республік, на перетворення нашої країни в свою колонію. Фактів надто багато, ці факти надто очевидні й загальновідомі, щоб тут переписувати формулярні списки героїв інтервенції і їх заслуги перед розвідками штабів так званих „сусідніх“ і не-сусідніх держав. У своїй диверсійній роботі ці штаби завжди користувалися послугами недобитків нашої внутрішньої контрреволюції і білоемігрантськими завсегдатаями віденських, празьких, варшавських, берлінських і паризьких шинків. Найогидніша шпигунська, підривна контрреволюційна робота, як правило, проводилася на Україні під „священними“ лозунгами „звільнення української нації“, під лозунгами боротьби за „національну самостійність“, за утворення „Великої Соборної України“. При всьому цьому — така вже діалектика класової боротьби! — під цими лозунгами тепер об'єднуються і чорносотенні банди великодержавних російських націоналістів; і різні відтінки оскажених українських націоналістів, і всякі проституйовані подонки професіональних убийць і шулерів, які „ідейно“ працюють за дзвінку монету, передбачливо одержуючи її авансом.

Історія має свою логіку. Немає нічого дивного в тім, що й російські, і українські білогвардійці йдуть на згоду, виступають єдиним фронтом. Мета їх одна — реставрація капіталізму, — насамперед на Україні.

Перед цією „священною“ справою замовкають особисті рахунки між українськими і російськими націоналістами, надто тому, що диктатура пролетаріату на Україні така міцна, міць радянської країни така велика, що нема ніякої рації діяти розрізненими силами і тонко розбиратися в засобах. В цьому контрреволюція керується старим, випробуваним єзуїтським принципом — *всякі засоби добрі* для здійснення накресленої мети!

і фальшування, і шпіонаж, і зрадництво, і провокаторство, і підкуп, і перша-ліпша спілка з першою-ліпшою продажною наволочтю.

Капіталізм викинув достатню кількість такого краму на світовий ринок. Жовтнева революція відмовилася від цієї „спадщини“ і вимела за межі Союзу цей продукт розкладу капіталізму. Ось чому основні маси шпіонів і провокаторів буржуазія „сусідніх“ держав примушена була експортувати на Україну, рекрутуючи їх у своїх країнах, головно, з націоналістичних кадрів української буржуазної інтелігенції.

Україна являла собою країну великої капіталістичної промисловості, країну найбільшого капіталістичного землеволодіння, країну найбільшого куркульського господарства з чималими кадрами пролетаріату. Ось чому громадянська війна розвивалася тут в особливо гострих формах, ось чому класова боротьба на Радянській Україні точилася й точиться в особливих умовах і обстановах.

Ті недобитки контрреволюції, які ще в нас лишилися, палають ненавистю до диктатури пролетаріату і всіма засобами, що є в їхніх руках, провадять підривну роботу. Це власне й є ті кадри, на які розраховує міжнародний капітал у своїй інтервенціоністській діяльності; це ті кадри, з якими мали безпосередній контакт і чиєю допомогою користувалися експортовані до нас контрреволюційні елементи.

Остаточо сформована у Галиччині в 1921 р. Українська Військова Організація (УВО) робить глибокий маневр, проводить, як каже М. М. Попов, зміну віх у *методах боротьби* проти радянської влади, цілими начеками перекидає на територію Радянської України українську контрреволюційну еміграцію. Члени цієї організації йшли до нас на Україну під прикриттям лозунга „поворот на Україну“, обволікаючи цей поворот густим димом романтики, націоналістичних гімнів, плекаючи мрії і надії на буржуазне переродження Радянської України.

Яскравий аналіз такого „паломництва“ на Радянську Україну дав М. М. Попов у своїй доповіді 9/VII на зборах харківського партактиву. Поворот на Україну, каже він, був розпочатий рядом закоренілих націоналістів, членів ЦК УПСР — Грушевського, Христюка, Ніковського та ін. Одночасно „повертається“ (перекидається) на Україну ціла група професорів з Галиччини і слідом за ними, поодиноці й окремими невеличкими групами, поволі „повертаються“ члени УВО із спеціальними завданнями шпіонажу і провокації від штабів Польщі, Німеччини, Чехо-Словаччини, Франції та ін. Все це відбувалося під прикриттям відповідного оброблення „громадської думки“ в західно-європейській пресі і особливо в пресі Західної України та Польщі. Популяризувалося думку, що повернення на Україну відбувається під прапором „визнання“ радянської влади, під прапором зміни орієнтації, під прапором так званого „зміновіхвіства“. Але насправді це був маневр класового ворога, який за кулісами провадив свою огидну контрреволюційну роботу. Про це відверто говорилося біля порогів штабів і офензів. Складали широкі плани; торгували Україною гуртом і вроздріб. Для орієнтування „свого народу“ такі герої української націоналістичної контрреволюції, як Винниченко, Шаповал тощо, іноді давали відверту інформацію в пресі і в особистому листуванні про справжні цілі „повернення“ на Україну, цинічно заявляючи про потребу всякими способами взрвати Ради в повітря зсередини.

„Свою шпигунську шкідницьку роботу вони прикривали пошарпанним, запльованим і спроституйованим, не раз проданим Петлюрами, Скоропадським, Коновальцями прапором „Соборної України“, що на ділі означає реставрацію капіталізму, новий продаж України гуртом і вроздріб Детердінгам, німецьким фашистам, польським панам у рабство і поневолення трудящих України, фізичне знищення сотень тисяч і мільйонів робітників та селян“ (*Постишев*. Промова на пленумі ЦК КП(б)У 10 липня 1933 р.).

Розставивши свої сили на відповідальних дільницях соціалістичного будівництва (колгоспи, земельні органи, культурний фронт), контрреволюційні націоналістичні елементи, пролізши до партії і до апарату радянської держави, розвинули особливо скажену діяльність в 1931 — 1932 р., користуючись притупленням партійної пильності в українській партійній організації.

Особливу увагу звернули контрреволюційні елементи на наш ідеологічний фронт. Тут особливо густа була сітка фашистської організації УВО, тут з особливою настирливістю і послідовністю протягом кількох років запроваджувалося фашистські ідеї не тільки в літературі, але й у практиці національно-культурного будівництва.

Апарат Наркомосвіти був засмічений шпіонами і націоналістичними елементами, які, ховаючись за спиною т. Скрипника, робили своє контрреволюційне діло. „В наслідок цілковитої втрати пильності т. Скрипник опинився буквально оточений тісним колом одвертих наших ворогів, які використовували свій найтісніший зв'язок з ним у шпигунських цілях, у великій мірі скеровували його роботу, підсовували йому папірці, дуже часто безпосередньо водили його пером і за його спиною розташовували свої сили“ (М. М. Попов. Доповідь на зборах харківського партактиву).

Допущені т. Скрипником великі політичні помилки в національному і в інших питаннях нашої революції, з яких поступово виросла й оформилась ціла система поглядів, підготували ґрунт для оточення т. Скрипника ворожими елементами, для перетворення його в безпосереднє знаряддя їхньої контрреволюційної діяльності.

Тов. Постишев у своєму виступі на червневому пленумі ЦК КП(б)У звернув увагу всієї української парторганізації на те, що буржуазно-націоналістичні елементи, петлюрівці, шкідники й шпигуни розставили своїх людей не тільки в земельних органах, але й у системі органів Наркомосвіти, на відповідальних дільницях ідеологічного фронту, протягуючи контрреволюційну контрабанду українського націоналізму.

Буржуазно-націоналістичні елементи, агенти і шпіони західно-європейського імперіалізму (Ерстенюки, Бадани, Шумські, Солодуби, Яворські та ін.), а також вороги та помічники ворогів з партквитками в кишені, апологети націоналізму, зсередини розгорнули на ідеологічному фронті боротьбу проти основ марксизму-ленізму.

Висунуто контрреволюційні націоналістичні теорії на історичному фронті (Яворський та ін.), на літературному (Хвильовий та ін.), на економічному (Волобуїв та ін.), в галузі національної політики і національно-культурного будівництва (Шумський та ін.), на ділянці мовознавства тощо. Однією основною ідеєю пройняті всі ці теорії — орієнтація на відрив української пролетарської культури від пролетарської культури СРСР, орієнтація на фашистсько-капіталістичний Захід, намагання відірвати Україну від СРСР, *підготувати й полегшити нову інтервенцію імперіалістів проти Радянського Союзу*. На різних дільницях теоретичного фронту, на різні мотиви повторюється ці основні, *провідні* настанови українського буржуазного націоналізму.

На *філософській дільниці* теж само буйно розквітли буржуазно-націоналістичні та фашистські теорії, які намагалися „синтезувати“, обґрунтувати контрреволюційні ідеї, висунуті в інших галузях теоретичного фронту, намагалися дати закінчену *систему* контрреволюційних поглядів, скласти цільний світогляд, підвести під них, так би мовити, теоретичний фундамент.

Виконуючи соціальне замовлення наших ворогів, Юринець так формулював подані філософському фронтові контрреволюційними елементами вимоги:

„Коли ми поглянемо на наш ідеологічний фронт зараз, то в останні часи він характеризується загальним змаганням до синтези. Це явище від-

радне... З зовнішнього боку це спрямування до синтезу на ідеологічному фронті виявляється в тому, що ми на окремих ділянках науки і філософії не вдовольняємося вже фрагментами, що висвітлюють один чи другий бік дійсності, а стараємося цілі комплекси явищ пронизати одною основною думкою, давати певну систему. Ми бачимо в останні часи такі змагання і в теорії економіки, а власне спробу угрунтування підстав радянської економіки. Ми маємо таке явище на Україні в справі створення марксистської схеми загальної історії України, що виявляється в працях М. Яворського... Нарешті прийшов час, коли змагання до синтезу виявляється на філософському фронті, зараз, може бути, найважливішому і найбільш відповідальному. Правда, це змагання до синтезу на філософському фронті ще не викристалізувалося як слід" (Зб. „Войовн. матер.“ № 1).

Система поглядів, про яку тут говориться і з якою виступили представники українського фашизму в філософії, викристалізувалася в особливому типі неогегельянства. Особливості цього типу неогегельянства полягають у тім, що, пристосовуючись до обставин диктатури пролетаріату, він, поряд з основними принципіальними настановами, спільними для філософії фашизму, дає, як побічний для себе продукт, особливу форму свого існування: бундючну фразу, цвітистість зовнішньо пристібнутої марксо-ленінської термінології, зовнішню видимість вірності філософії діалектичного матеріалізму. Друга характерна риса цього типу неогегельянства — доведений до крайності еkleктизм, потрібний в умовах диктатури пролетаріату для виконання (крім свого основного завдання — протягання буржуазних ідей) також і як *прикриття* справжньої суті фашистської філософії — ідеалістичної суті неогегельянства типу суб'єктивного ідеалізму, як провідної ідеї фашистського неогегельянства.

Юринець, який виступив з обґрунтуванням основних принципів фашистського неогегельянства і є основним *теоретиком українського войовничого фашизму в умовах диктатури пролетаріату*.

Тов. Мануїльський, у своїй доповіді на пленумі ВККІ, говорить про потворність ідеологічних форм фашизму, на які впливає те, що фашизм є політична надбудова загнаною капіталізму. Ця потворність яскраво виявляється у філософії, як ідеологічній формі. Фашистське неогегельянство, як воно подане різними філософами фашизму, є зразок потворності ідеологічних форм фашизму, є, так би мовити, зеркальний відбиток того етапу, на якому перебуває тепер капіталізм. Ця потворність — не тільки в неогегельянстві, яке само по собі, як ідеалістичний напрям, достатньою мірою потворне, але також і в тім, що ідеалізм Гегеля неогегельянці підправляють уривками інших ідеалістичних течій і систем. Фіхте, Шеллінг, Кант, Берклі, Гуссерль, Фрейд, Бергсон — ось джерела, звідки беруть побічний будівний матеріал для цементування своєї потворної будівлі фашистські неогегельянці.

Філософія українського фашистського неогегельянства *в умовах диктатури пролетаріату* набирає ще заплутанішого характеру, ще потворніших форм, бо, крім усіх зазначених елементів, вона має ще додатковий продукт, це — відповідний костюм „радянськості“ пошитий на швидкуруч.

Безпосереднє джерело, звідки черпали свої основні ідеї представники нашого „отчизного“ фашистського неогегельянства — це українська біло-емігрантська філософія. Вони розвивали систему своїх поглядів, виходячи головню з писань Донцова та Чижівського. Обидва ці фашисти звертають на себе увагу наших філософів фашизму насамперед своїм очайдушним націоналізмом, а з другого боку, тим, що вони за свою теоретичну основу беруть неогегельянство. Неогегельянство це в них дуже вже пошарпане, якраз до пари їхньому заплываному націоналістичному прапорю, а проте воно їм „чесно“ служить теоретичною зброєю. Чижівський, автор власної „логіки“, стоїть на погляді „відкритого“ ним „логічного плюралізму“, що

складається з еkleктычної кантіанської юшки; він милує також і діалектику Гегеля, словесно і її включаючи до своєї системи „логіки“. Чижевський цікавить наших націоналістів головню своєю націоналістичною схемою історії філософії на Україні. Історія філософії на Україні у Чижевського побудована, виходячи з ідеї „національного духа“ і „національного характеру“, що виявляються в національній філософії. Він будує свою історію філософії як філіацію ідей, розшукуючи „духовне“ коріння в минулій історії українства. Схема побудови — ідеалістична з явно виявленим націоналізмом. Такі є у Чижевського загальні риси історії філософії на Україні.

Друга основна фігура, з писань якої беруть свої ідеї наші націоналістичні „герої“ від філософії — це відома „колоритна“ фігура закоренілого фашиста Донцова.

Донцов власне не є філософ „по спеціальності“, але свої філософські позиції він формулює досить ясно. Більш того його погляди, в цій царині — це погляди, що лягли в основу філософії українського войовничого фашизму. Основний зміст цих поглядів — ідея ренесансу українського біологічного націоналізму, „національної волі“, угрунтовувана неогегельянською „діалектикою“ з додатком елементів фіхтевського волюнтаризму.

Яскравий вияв фашистського неогегельянства, як вибагливо потворної ідеологічної форми у нас на Україні, в умовах диктатури пролетаріату, являють собою праці Юринця і Демчука. Філософія *наших отчизних* представників фашизму має основну рису, властиву і для української *біло-емігрантської* фашистської філософії. Вона в основному йде тим самим річищем, як і філософія донцовщини. Спільна для Юринця, Демчука, Чижевського і Донцова є *ідея націоналізму*.

Юринець так формулює питання про націоналізм, як *основу ідею* націоналістичної філософії українського войовничого фашизму: „Донцов кохається в сучасній Європі і наш *ренесанс націоналізму* зв'язує з сотнями цитат західно-європейських націоналістів, цитат, щодо його міркувань мають дуже часто тільки дуже посереднє відношення“ („Філ.-соц. нарис“, ст. 206).

Юринець тут проповідує так званий *наш ренесанс націоналізму*; він приєднується до фашизму Донцова в одній спільній ідеї — ідеї націоналізму, підмінюючи класову боротьбу націоналізмом, як самоціллю. Це — один з вихідних пунктів побудови філософської системи войовничого фашизму по цей і по той бік кордону. Це — *ядро філософії фашизму*, суть центральної ідеї якого є „угрунтування“ відриву України від СРСР.

Юринець уже давно висунув ідею про потребу утворення і угрунтування *особливої філософської системи українського войовничого фашизму*, при тім не *емігрантського*, а українського фашизму, що перебуває в умовах диктатури пролетаріату і орієнтується на „Соборну Україну“. Цю ідею утворення філософської системи Юринець узяв напрокат у фашиста Ліберта, якого він „критикує“ в своїй статті за недостатню послідовність його, як філософа фашизму.

„Ліберт, — пише Юринець, — виходить з тези, що філософія вийшла з фази безкомпасного нігілізму, де вона перебувала стільки десятків років, і що вона знову переходить в етап творчий. *Утворення системи, створення певного синтезу є гасло часу*. Щораз більше втискається в сучасні філософські уми переконання, що велика доба не може існувати без глибокої метафізики, що відсутність її є найкращим доказом її загального спустошення та безідейності. Тим часом наша доба створила стільки духовних цінностей, правда в розпорошенім вигляді, що пронизання цих скарбів глибокою і сміливою *синтетичною, метафізичною думкою* мусить бути постулатом часу“. (Там же, ст. 155 — 156. Підкреслення наше. Авт.).

Цей переказ фашиста Ліберта видає Юринця з головою. Він викрикує джерело наведеної раніш Юринцем думки про потребу філософськи

оформити „прагнення до синтезу“, дати певну систему. Він викриває *не тільки джерело, але й самий зміст утворення системи та її зміст*. Було б наївно думати, що це випадково кинута фраза. Ще наївніше було б думати, що в цій фразі говорить „абстрактно“, „взагалі“ про погребу узагальнення досягнень науки. Адже Юринцеві добре відомо: марксизм говорить про те, що таке узагальнення (і, зокрема, в царині суспільних явищ, про які говорить Юринцев) дано марксо-ленінською філософією діалектичного матеріалізму. Юринцев повторює в цьому питанні Ліберта, підписується під Лібертом, приймає його настанову на потребу утворення *системи філософії фашизму*.

Юринцев, як і взагалі представники войовничого фашизму, „не в згоді“ з сучасною буржуазною філософією. Причина цієї незгоди в тім, що, з погляду войовничого фашизму, сучасна філософія буржуазії і її лакеїв, соціал-демократів, не досить послідовно й чітко вирисовує контури своїх філософсько-теоретичних основ, своєї теоретичної зброї. Войовничі фашисти „критикують“ сучасну буржуазну філософію за те, що вона знаходиться в стані розвалу, невіри в свої творчі сили. У „критиці“ сучасної буржуазної філософії Юринцев виступає єдиним фронтом з *фашистською* філософією взагалі і, зокрема, з *біломігрантським* українським фашизмом.

„Коли Донцов говорить про *млявий бездушний соціал-демократизм*, — пише Юринцев, — і має на увазі соціал-демократизм український, українське соціалістичне міщанство, він має певну рацію“ („Філософ.-соц. нариси“, ст. 209. Підкреслення наше. — Авт.).

Тут Юринцев поспішає приєднатися до фашиста Донцова, задалегідь добре знаючи, з *яких позицій* Донцов „критикує“ соціал-демократизм. Адже „млявість“ соціал-демократизму в Донцова полягає в тім, що він надто мляво бореться за „національне відродження“, себто за реставрацію капіталізму (хоч по суті такого докору він зовсім не заслужив).

Таке швидке приєднання Юринця до тактики фашизму дуже барвисто малює обличчя самого Юринця. Цей маневр Юринцев засвоїв добре, бо не один раз повторює цю думку, змальовуючи буржуазію, як „беззахисну“ вдову колезького реєстратора.

„Відкинення ідей прогресу в буржуазії є ідеологічним відблиском *зневір'я буржуазії в свої творчі сили*“. (Там же. Підкреслення наше. — Авт.).

Ця основна причина, що ставить перед Юринцем, Демчуком та ін., як представниками українського фашизму, питання про потребу утворення теоретичних основ, чіткіших і обґрунтованіших з погляду українського фашизму.

Борючись за *моністичну* систему філософії, Юринцев разом з тим не є послідовний і строго витриманий в своїх поглядах. Його філософія по суті є не що інше, як *філософське попури з різних буржуазних ідеалістичних мотивів*, з домшкою меншовикуючого ідеалізму, що править йому лиш *за прикриття* його справжньої суті, як представника та ідеолога українського войовничого фашизму. Але все ж філософія Юринця, не будучи моністичною, тече в берегах одного основного річища, має один основний стрижень, має той самий випробуваний заціб, випробуване знаряддя фашизму — *неогегельянство*.

Філософія Юринця, як філософія націоналістична, увібрала в себе всі націоналістичні мотиви, всі націоналістичні теорії і переспіви цих теорій, зв'язані з шумськізмом, яворщиною, хвильовизмом і т. ін. Для Юринця, приміром, *цілком-безперечне* визнання *теорії безбуржуазності* української нації. Він про це спочатку лиш „скромно“ згадує, а потім одвертіше розвиває цілу систему угрунтувань цієї теорії. Перша згадка про цю теорію зв'язана в нього з „критикою“ Донцова, де він нібито мимохідь зауважує: „Така подвійна правда потрібна Донцову в теорії, як потрібна вона в практиці класу, якого Донцов ідеологічно репрезентує — *україн-*

ській буржуазії, що народжується“ („Філософ.-соц. нариси“, ст. 207. Підкреслено нами.— Авт.).

Юринець тут, як бачимо, розвиває думку, що *лиш тепер* народжується українська буржуазія, себто, інакше кажучи, вважає, що досі української буржуазії не було. Цю націоналістичну теорію безбуржуазності української нації він потім ширше, з більшим охопленням, розвиває і „угрунтовує“ під виглядом так званої теорії українського провансальства. Коментуючи Донцова, Юринець говорить:

„Весь дотеперішній український суспільно-політичний рух з'ясовує Донцов, як українське провансальство. Він точно не вияснює цього терміну: чи його розуміти в дусі етнографічно-філологічного руху (як це має місце в дійснім провансальстві у Франції) без ніяких політичних аспірацій, чи як провінціалізм взагалі (що було б ширшим розумінням цього слова). Дальший хід думок схиляє нас до другої інтерпретації цього слова. Українське провансальство було б синонімом загумінкового характеру українського руху взагалі. Ми тут знов не можемо не признати за Донцовим рації“. (Там же, ст. 210).

Тут Юринець знов повторює ту основну ідею яворщани, що виявлена в його теорії безбуржуазності української нації.

Адже суть провансальства є не в чому іншому, як у сільському, безбуржуазному розвитку країни. Так, власне, це саме Юринець і пояснює далі, заявляючи, що український рух зв'язується з міжнародним рухом *тільки* через Жовтневу революцію і що *тільки Радянська Україна* стала міжнародною потенцією“. Чи бачите, як кругло виходить у Юринця! Усе розставлено на своїх місцях—круг теорії безбуржуазності української нації замкнено.

У своїх філософських екскурсах Юринець дуже широко розгортає націоналістичну теорію орієнтації на буржуазний Захід. Теорія орієнтації на Захід має в своїй основі теорію „Великої Соборної України“. Українські націоналісти, розв'язуючи питання про „самостійність“ і „незалежність“ України, будували свою тактику, спираючись на різні способи розрішення цього питання. Вони розраховували скинути радянську владу або з допомогою буржуазної Німеччини, або з допомогою буржуазної Польщі, або через буржуазне переродження нашої України. Всі ці засоби не виключають один одного. Навіть орієнтація на буржуазне переродження України не тільки не виключає можливості здійснення „незалежності“ України шляхом інтервенції, але, навпаки, навіть мислить її як обов'язковий спосіб. Усі ці способи в своїй суті тільки доповнюють один одного.

Юринець ставить ставку на буржуазне переродження Радянської України. Це яскраво виявлено в його роботах. Уже в відзначеному вище місці, де Юринець говорить про „наш“ ренесанс націоналізму, він дорікає Донцову тим, що той „кохається в сучасній Європі“, „зв'язує сотнями цитат“ західноєвропейських націоналістів з „нашим“ ренесансом. Тут, крім думки про „наш ренесанс“ націоналізму, він проводить також і ту думку, що питання про „Велику Соборну Україну“ в основному треба розв'язати „самостійно“, ставкою на буржуазне переродження Радянської України. Ось у цій площині у нього й точаться суперечки з Донцовим, якому він не один раз дорікає „неправильною“ орієнтацією. В цьому розумінні він дорікає Донцову тим, що той „несвідомо для самого себе збирає думки сотень авторів, щоб виявити, закріпити перед цілим світом, задокументувати цей фелаківський характер українського народу. Український народ мусить зникнути, пропасти, розтопитися в морі великих народів, бо він історично імпотентний, бо всі його найбільші сини систематично, на протязі віків, плекали й годували цю імпотенцію“ („Філософ. соц. нариси“, ст. 221. Підкреслення наше.— Авт.).

Далі він говорить про те, що „діалектика буржуазної української думки, діалектика її принципової зради працюючому українському на-

родові мусила довести до її остаточних, логічно-невблаганних висновків, до заперечення рації існування українського народу... до заперечення визволення українського народу". (Там же, ст. 222).

Отже, Юринець приходить до сумного для себе висновку про те, що *об'єктивно, незалежно від себе* Донцов, будучи прихильником західно-європейської орієнтації, неминучо скочується до заперечення „визволення українського народу“. З цього приводу й сперечається Юринець з Донцовим.

Одне слово, Юринець бореться проти всіх тих, хто хоч на хвилину забуває, що він повинен безумовно стати на шлях боротьби, віддати все на жертovníк боротьби „за визволення українського народу“. Звісно, розмови Юринця про те, що Донцов заперечує „визволення“— все це дитячі казки, міф, якому ніхто, а надто Донцов, не повірить. Це тільки літературний спосіб оборони і пропаганди своїх націоналістичних поглядів.

Юринець не тільки підтримує, але й проповідує на сторінках преси також і націоналістичну ідею „націонал-більшовизму“, з якою тісно зв'язана ідея утворення так званого „українця-комуніста“— ідея, що була однією із ставок контрреволюційних елементів, зокрема тих, які були розставлені в ВУАМЛІН (Сліпанський, Білаш тощо) і на теоретичному фронті.

Він говорить про те, що, „очевидно, для кожного українця постать Драгоманова займає видатне місце, і кожен українець (і в тім числі *українець-комуніст*) мусить повести розрахунок у той чи інший бік з драгоманівством“. (Там же, ст. 213).

Цілком логічно, що Юринець у своїх роботах також висунув і ідею *українського матеріалізму*. Виступаючи проти Донцова за те, що він заперечує, засуджує український матеріалізм, він каже:

„Звідки нараз Донцов... у міркуваннях, які власне мають осудити *український матеріалізм*, затаврувати недостатність у нім ідеалізму“... і т. д. (Там же, ст. 228).

Звісно, ідея українського матеріалізму в Юринця акцентується на понятті *український*, а не на понятті *матеріалізм*. Для Юринця, як представника ідеології воєнничого фашизму, важливий не *матеріалізм*, а *український* матеріалізм, як ступінь, як засіб до його основних, націоналістичних настанов.

І вже зовсім не дивне також і те, що Юринець, говорячи про фашизм, твердить, що *фашизм бореться з капіталізмом*, вихваляючи фашизм і ідеалізуючи його. Ідеалізація фашизму в Юринця виявлена ще й у тім, що він у збірнику „До 50-річчя смерті Маркса“ порівнює гітлерівщину з народництвом.

Націоналістичні теорії в Юринця так само яскраво оформилися і так само яскраво викладені в роботі „Павло Тичина“. У цій роботі Тичина потрібний йому тільки як привід для розгортання своїх націоналістичних теорій. Він бачить у ньому національного вождя в поезії, ідеолога націоналістичної революції. Він різко протиставить Тичину Франкові й Шевченкові, як революційним поетам, і зв'язує Тичину з Кулішем, махровим націоналістом, розвиваючи думку, що Тичина продовжує ідею буржуазного націоналізму Куліша. Тут же він проводить яскраво виявлену фашистську теорію месіонізму української нації, а також ідею „соборності України“, починаючи від Візантії через київську епоху до наших часів, за допомогою ідеалізації історії України націоналістично обгрунтовуючи її генезу.

Він каже:

„Тичина, як українська культурна фігура, перебуває на тих шпильках, де бував Куліш, ведетень української культури... І він, *будитель української національної свідомості*, ненавидить „руїну“ і відвернувся б від неї, коли б йому довелося бачити її на власні очі“. („Павло Тичина“, ст. 92).

Це просто відверта контрреволюційна проповідь, де Юринець проповідує, разом з Кулішем, *ненависть* до революції взагалі (отже й до Радянської України), шельмуючи її „руїною“ і вихваляє будителя української

національної (по суті контрреволюційної) свідомості для того, щоб „обгрунтувати“ потребу боротьби за ідею „соборності“. При цьому він розглядає три головні мотиви, способи, якими він вважає за потрібне „обгрунтувати“ ідею „соборності“.

За перший опорний пункт „обгрунтування“ національного „відродження“ Юринець вважає ідею *надісторичності*, вічності національного відродження, яке існує поза часом, як платонівська ідея в царстві космоса, втілюючись у націях землі, як недосконалий відбиток вічної ідеї.

„Другим опорним пунктом національного відродження в уявленні Тичини є Лавра, Софія, Андрій Первозваний. Тичина хоче виправдати відродження України давниною української культури, її зв'язком з візантійською культурою“.

Юринець тут каже про Тичину, що він, мовляв, „викликає до життя старий, золотoverхий Київ, предмет подиву чужих послів, викликає ту культуру, що створила слово про Ігорове військо, народний епос“... Захопившись цими переспівами, Юринець говорить про „*вітязів з українського народу*“, оспівуючи разом з Тичиною культуру київського князівства та її „великі справи“.

Особливо кріпко звучить в устах Юринця третій мотив, „що дзвонить у гімні апофеозу національного відродження. Це — Чумацький шлях“.

Чумацький шлях — це символ контрреволюційного українського національного руху, „українського відродження“, що його оспівує Юринець. „Чумацький шлях веде до Києва, Лаври, не тільки Лаври — світанку українського державотворення, а Лаври, про яку Тичина згадує в „Скобороді“: Лаври — символу нових національних ідей, нових соціальних прошарувань. *Інтуїція Тичини в даному випадку глибоко відповідає правді. Українську національну ідею він хоче заповнити новим змістом, що вплив у неї український третій стан. Україна — край, що не тільки розвивався своєрідно, мав у собі окремого, національного духа, який давав і дає їй патент на історичне існування. Україна своїм корінням глибоко врістає в широкий ґрунт суспільних сил, що всюди в Європі давав національне відродження. Ця сила — горожани. Тичина на свій спосіб намагається дати концепцію України — Європи, раніше, ніж залунало гасло „психологічної Європи“... Це був той час, коли... український третій стан стремів протиставити національному ренегатству української шляхти нову організацію церкви — кристалізаційного центру наростання української свідомості. Тичина короткими штрихами дає аромат цих віків“.* (Там же, ст. 102 — 103. Підкреслення наше. — Автор).

Наведені витяги чудово ілюструють Юринця, який, користуючись Тичиною як ширмою, протягає свої націоналістичні погляди. Цей метод треба викрити до кінця. Адже досить тільки звернути увагу, яким вужем в'ється Юринець. Приміром, йому треба „довести“, що джерела української культури знаходяться в культурі древньої Греції. Для цього він робить таку операцію. Починає викладати погляди Тичини, заявляючи: „Тичина мріє про воскресіння типу греко-візантійської культури“... і т. д. Це власне й є ширма; а за ширмою Юринець, поперше, тут же, спочатку, як здогад, висловлює свою власну гадку, що, „мабуть“, Тичина тут має на оці перехід розцвіту культури від старих до нових молодих націй, а потім уже прямо, „поширюючи“ і „поглиблюючи“ Тичину, притягає весь синкліт „святих“ печерських — Володимира, Іларіона, Софію, Мономаха і іже з ними — словом, не тільки „Слово о полку Ігоря“, але всіх „вітязів українського народу“, увесь арсенал із затхлих заулків Києво-Печерської Лаври, цього світового очага неучтва, темряви, ганебної омани, розпусти (що, звісно, не виключає того, що Лавра в історії однією з своїх сторін відіграла деяку позитивну роль). І все це робиться для угрунтування того, що, „без сумніву, грецька культура йде на Україну“, для того, щоб угрунтувати націоналістичні „державно-творчі мотиви“, „соціально-історичну психіку українства“ і т. п. брязкальця націоналізму.

Те саме Юринець проробляє і з „Чумацьким шляхом“, як символом „українського відродження“, ідеалізуючи український третій стан, як носія цього відродження, тут же побіжно обстоюючи за Тичиною пальму першості щодо теорії „Україна—Європа“, і тут же, так само побіжно, підносячи церкву до рангу „кристалізаційного центру наростання української свідомості“.

Нарешті, тут знов оспівується „українська національна свідомість“. Через таку впертість Юринця ми примушені нагадати, що теорія „національної свідомості“ є доконечний атрибут контрреволюційного націоналізму, що іншої свідомості, крім класової, з погляду марксизму-ленінізму, немає.

Така є суть націоналістичних ідей Юринця і його „благовидних“ способів протягання їх у літературі. Але цим націоналістичні погляди Юринця не обмежуються. Поставивши собі за мету утворити філософію українського воєнничого фашизму, дати закінчену систему поглядів, Юринець намагається яскравими фарбами змалювати культуру націоналістичного майбутнього. Основна думка його в тім, що різні форми майбутньої культури „в основній їх побудові будуть хитатися між двома бігунами, які я умовно назву стоїчним та гедонічним“. (Червоний шлях, № 2, 1930 р.).

Отже, Юринець у культурі майбутнього бачить основу в тім, що метою життя будуть почуттєві насолоди (гедонізм). Цю думку він уперто проводить і в статті під назвою „До проблеми соціалістичної культури“. Тут Юринець розвиває такі думки про майбутню культуру:

„Повітряний характер людського життя викличе прекрасний сенсуалізм, як головну рису культури. Література набере анакреонічного характеру“ (себто характеру кохання, вина, жінок, як личить сенсуалізові). Такий є ідеал майбутньої культури у нашого націоналістичного героя. Стиль цієї епохи, — як каже Юринець, — буде стилем „ригористичного, зосередкованого, замкнутого епізму“.

Такі ідеалістичні перспективи накреслює Юринець. До цього треба додати, що свій махровий ідеалізм Юринець підносить у вигадливій, перетоншеній формі, і ця форма є стиль і метод його робіт. Приміром, говорячи про стиль майбутньої епохи, Юринець смакує таку ідеалістичну нісенітницю:

„Німа вимовність, як на велетенських творах єгипетської економіки буде витати над гігантськими масами його витворів, певна навмисна убогість на зовнішні засоби експресії, що матиме своє джерело в психології праці... буде їй придавати чару шляхетного класицизму. Ритміка збірної праці буде вироблювати в ньому ідеї циклізму, які стануть за внутрішню душу його витворів, і все це культурне змагання полягатиме в тому, щоб з цієї повторності елімінувати момент механічної рівнодушності, палити в ньому чавун героїчної любови, полюбити понурість, почуття скорботи підняти на рівень гордого космічного соліпсизму... у цьому соліпсизмі не шукати романтики ala Shley, не розтягати його в ширину, а всі його нитки скерувати до людини і в констатації цього соліпсизму шукати спокійного ентузіазму, завзятої космічної екслензії“.

Такі є зразки вигадливого одягу Юринця, одягу, яким він намагається прикрити свою ідеалістичну суть, суть ідеолога воєнничого націоналізму.

Через усі Юринцеві роботи проходить основна думка, основна ідея. Це — ідея утворення „нової“ філософської системи воєнничого фашизму. Волонтарне неогегельянство є основа філософії Юринця. Тому він дорікає Донцову тим, що Донцов недосить послідовно бере деякі елементи з філософії Фіхте, потрібні для воєнничого фашизму. Він закликає Донцова виправити ці помилки.

Зробивши закид Донцову, що в нього Гегель, „на жаль“, тільки зовнішня вівіска, Юринець далі розвиває думку, що філософія Гегеля *недостатня* для уґрунтування волонтарної сторони філософії воєнничого

фашизму. Для цього залучається Фіхте, а Донцову дорікається лише тим, що в його устах „фіхтевська трагедія стала фарсом“, що „громовний голос берлінських Фіхтевих промов лунає, скиглить, як опір боязливого декадентства в темних закомарках львівського фашизму“. (Там же, ст. 205).

Він дорікає Донцову тим, що львівський фашизм не міг повнотою зберегти для себе сталіні, енергійні фрази революційного вісника німецької буржуазії, тим, що Фіхте перетворився в руках Донцова „на соломяний пафос, на риторику“.

Загальний висновок: для неогегельянства характерне визнання, що не класова боротьба, а нація є рушійна сила в історії. Ця характерна риса є в Юринця, цією *провідною* думкою пройнята вся його філософія.

Далі: Діалектика Гегеля в Юринця перетворюється в ідеалістичну псевдодіалектику, і з цією псевдодіалектикою Юринець виступає навіть у таких працях, як підручник „Діалектичний матеріалізм“, для студентства. Яскравий приклад цього — питання про категорію видимості:

„Позірність, — каже Юринець, — не вважаючи на її позірну розбіжність, створює собі певну *суть* у самій позірності, що є зрозуміле, бо вся її різнокаліберність виражає *одич* момент, її *небуття*; а подруге, ця позірність, щоб ствердити себе у своїй об'єктивності, пускає в хід цілий арсенал *еклектици* й *софістики* (наприклад, Троцький і Бухарін), як ілюзії діалектики, які створюють ілюзії дійсності, можливі тому, що *вони дійсно виражають неіснуюче, як існуюче*, хочуть закріпити те, що руйнується, ліквідується, у вічній застиглій формі. Для матеріалістичного діалектика надзвичайно важливо вивчати... аналізувати *ті сили*, що творять ці ілюзії — одне слово, пильно досліджувати це існування неіснуючого, для нещадної політичної боротьби з ним“. („Діал. матеріалізм“, ч. I, ст. 26).

Тут у формі суб'єктивного, волюнтарного ідеалізму неогегельянського типу Юринець пропонує боротися з „неіснуючим“, досліджувати існування неіснуючого; а звідси, і позиції троцькізму, і позиції Бухаріна Юринець перетворює в неіснуючі, в чисті ілюзії.

Характеристична риса донцовського неогегельянства, це інтелектуалізм, раціоналізм суб'єктивного порядку. Ці самі риси яскраво виявлені і в Юринця. Неогегельянство, як основний напрям, основне річище для Юринця, разом з тим убирає в себе елементи махізму, фрейдизму, гусерліанства, механіцизму. Юринець робить реверанси і кніксени на всі боки. Ось один з таких прикладів. Аналізуючи Фройда, Юринець доходить висновку такого порядку:

„На цьому факті побудована фрейдівська теорія про амбівалентність почуттів, які дотепер, на других, марксистських основах не використали чомусь наші психологи діалектики. Віддай тому, що цікавіше сперечатися про начало і тим часом поміж пальці пропускати безмежні поля фактів, де пригорщами можна ловити діалектику“. Себто Юринець закликає пригорщами ловити у Фройда діалектику!

Юринець не цурається й інших буржуазних філософів, запевняючи навіть, що в нас мають з'явитися нові Лейбніци, які дадуть філософії нові категорії і запліднять ними всю сучасну науку. Звісно, ні Маркс, ні Енгельс, ні Ленін, ні Сталін, на думку Юринця, не дали філософії нових категорій і не запліднили сучасної науки! Та це й цілком зрозуміло. За Юринцем інакше й бути не може, бо основоположники марксизму для Юринця є лиш об'єкти національно-фашистського перекручення.

Усі свої ідеї Юринець запозичив у представників фашизму — Ліберта, Джентіле, Чижевського, Донцова та ін., відповідно їх застосовувавши в умовах диктатури пролетаріату та утворивши навколо себе школу своїх учнів, в особі Демчуків, які ці ідеї підхоплювали, розвивали і систематично пропагували.

Українська націоналістична контрреволюція свідомо ставить собі мету взорвати зсередини українську радянську республіку. Вичерпну характе-

ристику цієї тактики дав секретар ЦК КП(б)У М. М. Попов у своїй доповіді на харківському партактиві. Користуючись цим, ми нагадаємо деякі факти. Відомий український есер Григор'ів говорить про те, що „боротьба з більшовизмом на Україні доцільніша зсередини, ніж іззовні“. Винниченко дає директиву про те, що українські націоналісти, яких він називає українською демократією, мають усякими способами проникати до всіх установ, інститутів, підприємств; а в своєму листі він прямо говорить про те, що свідомо йшов на переговори з нашим повпредством для того, щоб повернутись на Україну з метою бути в потрібний момент на місці. Есер Шаповал каже про те, що „треба бити більшовиків лєнінізмом“, себто, інакше кажучи, взятись до свідомої фальсифікації лєнінізму. До цього висновку приходять він, виходячи з того, що більшовики перемогли тим, що утворили українську державу і цим вибили зброю з їхніх рук.

Методи, якими користується фашизм для цього „взорвання зсередини“, надзвичайно різноманітні. В Юринцевих руках одним з таких методів був безпосередній плагіат з праць буржуазних учених, при чому суть плагіаторства Юринця полягає не в тому, що це є звичайна крадіжка, і навіть не в тому, що це є крадіжка з поломом серед білого дня, а саме в тому, що це є *спосіб, яким він протягав буржуазні ідеї в нашу науку*. У своїх роботах, зокрема в статті під назвою „Криза в сучасній фізиці в освітленні Лєнінового етапу філософії марксизму“, Юринець буквально цілими сторінками, без поміток і без зазначення джерел, переписує різні місця з робіт буржуазних учених, фізиків Шредінгера, Гааза і Йордана, а також з робіт російського фізика Тартаковського. Юринець узяв з книги „Чотири лекції про хвильову механіку“ Шредінгера перші сторінки цілком, а з дальших сторінок вириває окремі формулювання, оригінальні узагальнення і вносить їх до своєї статті. З книжки Гааза „Хвилі матерії і квантова механіка“ він переписує цілі місця й уривки. Те саме проробляє він із статтею Йордана „Квантова механіка“ (уміщена в журналі „Успехи физических наук“). У Тартаковського, з його роботи про квантову механіку, він теж бере окремі місця. Цим способом Юринець протягає буржуазні ідеї, при чому ідеї певного порядку. Так з робіт Шредінгера, наприклад, він бере якраз ідеї, зв'язані з ідеалістичними поглядами Шредінгера.

Метод плагіату, як метод протягання ворожих марксизмові теорій, у Юринця класично виявлений.

Крім плагіату з буржуазних учених, Юринець те саме робить з роботами наших радянських учених, Максимова і Єгоршина, вставляючи в підручник „Диалектический материализм“ цілі уривки з їхніх робіт.

Для повноти характеристики Юринця треба додати, що не тільки в формі такого розбещеного плагіату Юринець протягає ідеї буржуазних учених. Цю саму роботу він проробляє також і в формі так званого методу іманентної критики. Суть цього методу іманентної критики полягає у нього в тім, що він намагається „критикувати“ того чи іншого представника ідеалізму шляхом протиставлення його іншим таким самим буржуазним ученим або шляхом викривання внутрішніх „суперечностей“, в поглядах того чи іншого ідеаліста. Юринець намагався навіть „угрунтувати“ свій метод Лєніним, твердячи, що метод іманентної критики є суть методу Лєніна.

„Я не критикую тут Лібєрта зовні, з погляду діалектичного матеріалізму, а, за відомим побажанням Лєніна, розвиваю іманентно свої думки Лібєрта і доводжу, що вони в своїм розгортанні дають противне тому, що бажав він сам“... („Філософ.-соц. нариси“, ст. 159).

Методом іманентної критики Юринець намагається, по суті, проробити ту саму роботу, яку він робив безпосереднім плагіатом. Методом іманентної критики він протягає ідеї неогегельянства, ідеї фашизму. Не дурно ж він намагався угрунтувати метод іманентної критики якраз

у зв'язку з „критикою“ Ліберта, представника неогегельянського фашизму — очевидно з тим, щоб у зв'язку з цим протягти його ідеї в нашу філософію. Метод юринцівської іманентної критики, це, по суті, є дружня порада, як виправити помилки; разом з тим, це є форма виправлення буржуазної філософії. Для Юринця характеристичне також те, що цим самим методом іманентної критики він намагається стерти межі між марксизмом і буржуазною філософією, доповнюючи цей метод „преклонінням“ перед стихійною діалектикою буржуазних учених, ідеалізацією їх стихійного матеріалізму. Це те ж було одним з методів протягання буржуазної ідеології.

„Найкращий“, найближчий учень Юринця в філософському угрунтуванні націоналістично-контрреволюційних фашистських теорій це — Демчук. Послідовник, який безпосередньо в своїй контрреволюційній практиці здійснював єдність фашистської теорії і практики, Демчук розвивав, доповнював і загострював контрреволюційні ідеї Юринця, розвиваючи шалену боротьбу проти марксо-ленінської філософії діалектичного матеріалізму, проти основ марксизму-ленінізму.

Юринець у бойових тонах рекомендує Демчукові роботи, даючи передмову до його книжки. „Хай,— каже Юринець,— молодечий запал, що ним сповнена ця праця, передається широким рядам пролетаріату на користь справі марксистського філософського ренесансу на Україні“. Що то за юринцівський „марксистський“ ренесанс, нам уже відомо. Важливо підкреслити те, що сам Юринець розписується в єдності своїх поглядів і поглядів Демчука.

Разюча єдність поглядів Юринця й Демчука, як і загалом філософії фашизму, настільки велика, що ми, переходячи до писань Демчука, примушені логікою речей повторювати вже відомі з робіт „енциклопедиста“ фашизму Юринця провідні настанови, тільки більше іноді деталізовані та може іноді з нахабішою відвертістю викладені (хоча такої відвертості не бракує і Юринцеві).

Свої контрреволюційні фашистські погляди в галузі філософії Демчук систематично виклав у своїй книзі „Розклад сучасної буржуазної філософії“.

Основна мета книги полягає в тому, щоб, за вказівками Юринця, систематизувати розкинуті в різних фрагментах фашистські ідеї, ширше розгорнути „обгрунтування“ філософії *войовничого українського фашизму*. У своїй книжці Демчук, слідом за Юринцем, розгортає особливо настирливо „критику“ сучасної буржуазної філософії — бо буржуазна філософія неспроможна дати *активну зброю* в боротьбі, бо вона загубила „славні“ традиції епохи свого взльоту, свого виходу на історичну арену. Демчук піддає також „критиці“ і філософію *німецького фашизму* — власне за *пасивність*, за те, що вона не оформила своєї *бойової теоретичної зброї*. Ураховуючи досвід буржуазії та її заgonу, фашизму, недоліки і дряблність їх теоретичних засад, їх філософії, український фашизм намагається викувати собі теоретичну зброю, використовуючи активні моменти філософії німецького класичного ідеалізму; він намагається дати активну філософію (за термінологією фашиста Демчука), філософію *інтелектуалізму*. Такі є провідні настанови контрреволюційної книжки Демчука.

В першому розділі, присвяченому „критиці“ філософії німецького фашизму, Демчук малоє безвихідний стан німецької буржуазної філософії взагалі і, зокрема, критикує недосить послідовні елементи філософії німецького фашизму. „Коли в цілому охопити горизонти сучасної німецької філософії,— каже Демчук,— то ні на чому спинитися: Чорна п'ятьма, туман... сум, зневіра, убийчий скепсис і безпорадність“ (ст. 19).

Перед буржуазною і фашистською філософією стоїть питання про те, щоб відвоювати собі існування. „Культура в небезпеці“, „філософія в небезпеці“, „що з нас буде“ — ось питання дня, що сигналізують сучас-

ний стан і руба ставлять перед нею питання „бути, чи не бути“. Антираціоналізм, антиінтелектуалізм — ось у чому, на думку Демчука, є хіба буржуазної філософії. Він б'є буржуазну філософію за те, що вона пасивна, що вона розпорошила свої сили в десятках систем, напрямків та шкіл. Він розвиває думку, що з цього багна буржуазна думка вилізти вже не може, що на зміну їй повинні прийти нові люди, здібні до бойових дій, здібні підняти прапор боротьби, охоплені ентузіазмом боротьби. Особливо наполягає Демчук на німецьку інтелігенцію за роздвоєність її філософії, за те, що вона не здатна до штурму, загрузла в буденні інтереси, в домашній спокій, за те, що вона перетворила свою філософію в міщанську філософію, за те, що вона „на барикади не стане“. „Револьюційною, — каже Демчук, — вона бути не може, бо революція стажить під сумнів її домашній спокій, її добробут“ (ст. 63).

Демчук також наполягає на „Союз моністів“ з його філософією, за те, що ця філософія стоїть лише до певних границь, а не до кінця з інтелектуалізм, за раціоналізм. „Вести успішну боротьбу за інтелектуалізм, за раціоналізм... „Союз моністів“ і моністична філософія не в силі“, — каже Демчук (ст. 65).

Обґрунтування філософії раціоналізму, інтелектуалізму не сходять із сторінок писань Демчука; це основний стрижень його філософії. „Як уся буржуазна наука та філософія, — каже він, — так з нею і соціал-демократична теорія вчинили бунт проти раціоналізму, проти інтелекту, що послідовно доводять до діалектичного матеріалізму“. Звичайно, вираз „діалектичний матеріалізм“ це — фраза для обдурювання, а суть полягає в іншому, а саме, в філософії інтелектуалізму, раціоналізму, що її проповідує Демчук.

Отже, вибір войовничого фашизму падає на філософію „інтелектуалізму“, „раціоналізму“, яка, з погляду Демчука, може найбільше забезпечити войовничість і активність, може виховати ідеологію боротьби українського войовничого фашизму. Активний „інтелектуал“, що не боїться стати на барикади — ідеал Демчука.

Весь час Демчук уперто, знов і знов повертається до цих основних думок. Роблячи, наприклад, огляд буржуазної філософії в зв'язку з VI філософським конгресом, Демчук знов повторює: „Сміливо можна сказати: тепер буржуазний світ філософії вже не має“ (ст. 123). Взагалі буржуазна філософія нагадує, за Демчуком, „потоплиника, коли він хапається соломинки“. З жалем Демчук робить висновок: „Змолоду буржуазія напружено працює над розвиненням мускулатури свого мислення. Мозолями цього мислення вона досягла свого колосального добробуту і панування“ (ст. 136). А тепер, мовляв, буржуазна філософія занепала і не здібна піднятися, не має волі до боротьби — хоча в галузі техніки вона ще не відкидає інтелект. „Ні, інтелект, раціоналізм, логос, як базу технічного розвою, вона хоче розвинути до найскрайніших потенцій. Вона тільки не хоче допустити його до цінування суспільно-історичних явищ“ (ст. 222).

Зайво тут повторювати азбуку марксизму, що буржуазія не мозолями свого мислення, а жорстокою експлуатацією здобувала своє панування. Зайво також давати тут критику Демчукової нісенітничі про те, що в галузі розвитку техніки буржуазія зберегла всі свої „потенції“ і що вона лише в галузі „цінування суспільних явищ“ не хоче допустити „інтелекту“. Така схема цілкомовито відповідає природі фашизму, який „не заперечує“ буржуазної техніки, буржуазної системи виробництва і буржуазних соціальних відносин, але вважає, що тільки фашизм може найкраще справитися з лікуванням капіталізму.

Отже, одна думка проймає всі філософські розмови цього войовничого фашиста: активний, бойовий раціоналізм, інтелектуалізм — ось прапор, що під ним повинна йти філософія, як теоретична зброя фашизму, що рветься до бою. Для оцінки буржуазної філософії за критерій служить

раціоналізм, інтелектуалізм. Цього критерія буржуазна філософія не задовольняє.

Цього критерія також не задовольняють деякі непослідовні елементи філософії *німецького* фашизму. Спільним для Демчука і *німецького* фашизму в галузі філософії є гегельянство; але помилка *німецького* фашизму, з погляду Демчука, полягає в тому, що *німецькі* фашисти не досить рішучо стають на позиції гегельянства, а з другого боку, в тому, що вони, приймаючи гегелівську філософію, не беруть одночасно *активну* сторону філософії Фіхте, його волюнтаризм — „бо, справді, без своєрідного відродження фіхтеанізму не може бути мови і про сучасний гегелівський ренесанс“ (ст. 251).

Ось чому Демчук вважає, що *німецький* фашизм не дає справжньої теоретичної зброї войовничому фашизмові, і ось чому „справжній ренесанс великого мислителя Гегеля іще перед нами“. (Треба урахувати, що Демчук, як і Юринець, писав це за кілька років до приходу Гітлера до влади). *Активний* бік філософії Фіхте, його *волюнтаризм* найбільше імпонує *войовничому* фашизмові.

Отже „підправлене“ гегельянство, неогегельянство, „обгрунтовується“, як філософська зброя войовничого фашизму і в Демчука, і в Юринця. „Критика“ у Демчука філософії *німецького* фашизму, а також і *емігрантської* української філософії, зовсім не означає, що між філософією *німецького* й *українського* фашизму є *принципове* розходження. Навпаки, і юринцівсько-демчуківська філософія, і філософія гітлерівського та італійського фашизму мають одну суть. Неогегельянство є спільна філософська зброя міжнародного фашизму. Фашизм є скрайній вияв загнивання, розкладу капіталізму; але, разом з тим, цей розклад капіталізму не є автоматичний саморозклад. Фашизм, як передовий загін контрреволюційної буржуазії, намагається протидіяти процесові розкладу, висуває гасло боротьби з комунізмом, боротьби з міжнародним пролетарським рухом. Неогегельянство — це ідеологічна войовнича зброя міжнародного фашизму, філософія активного наступу на пролетаріат, вияв боротьби оскаженілого фашизму за збереження позицій імперіалістичної буржуазії.

Така є основна суть філософії фашизму і італійського, в особі недавнього міністра освіти Мусоліні, Дж. Джонтіле та ін., і *німецького*, в особі Кронера, Шпаннів, Лібертів та ін., і *українського*, в особі Донцових, Чижевських, Демчуків, Юринців та ін. Вони об'єднані спільною ідеєю боротьби проти комунізму. Внутрішні суперечки поміж усіма цими представниками войовничого фашизму не мають принципового значення, а йдуть лише по лінії „удосконалення“ філософської зброї фашизму.

Центральний розділ книжки Демчука — остання частина її, під назвою „Білоемігрантська українська філософія“. В ній піддається „критиці“ *емігрантської* української філософії і дається разом з тим основні принципи побудови філософії *українського* войовничого фашизму — того фашизму, що безпосередньо перебуває на полі боротьби. Ця суперечка між *емігрантським* фашизмом та фашизмом по цей бік Збруча — внутрішня, домашня суперечка. Демчук виносить сміття з хати тому, що *еміграція* „часто-густо намагається репрезентувати науку“, що „чиновнича та різного роду вільнопрофесійна інтелігенція... вважала себе і вважає за сіль землі“, що „всі ці інтелектуальні Тяпкіни-Ляпкіни у своїм самодурстві вважають себе за вибранців, героїв, що мають оберегати вогонь на жертовнику науки“, що замість того, щоб іти безпосередньо на поле боротьби вони, мовляв, тиняються по Берлінах та Прагах, забувають рідну мову, переходять на службу чужій культурі. „Білоемігрантська філософія, дарма що її друкується українською мовою (правда, не завжди доброю), в своїй внутрішній суті, у своїх потребах не є українська. Викинуті за борт, відірвані від життєвого ґрунту... кінець-кінцем ці білоемігрантські філософи переходять на службу чужій культурі... Це саме про себе твер-

дять, наприклад, Оляничин, коли каже: „Я—вихованець німецької культури“. Україна, українське життя, те оригінальне, те нове, те цінне, те творчо багате, що ми маємо тепер в українському житті—для них це *tabula rasa*. Це не анекдот, а жива дійсність, що білоеміграція українською мовою говорить рідко, а в наукових суперечках, дискусіях на наукові теми зразу переходить на німецьку, польську чи чеську мову. Це—залізний закон дійсності. Вони нам чужинці“ (ст. 441).

Ось болючі питання суперечок у фашистському таборі. Ось чому войовничий фашизм нападає на емігрантів, лає їх. Він закликає їх до боротьби за українську націоналістичну ортодоксальність. Саме з цих позицій Демчук „бореться“ проти української білоемігрантської філософії, з дружнім наріканням потрїпуючи її по плечі. З цього погляду він розглядає роботи білоемігрантів—Чижевського, Яреми, Оляничина, Залозецького, Мірчука.

З усіх цих філософів Демчук приділяє особливу увагу білоемігрантському фашистові Чижевському. Це пояснюється двома причинами: поперше, Чижевський—гегельянець; подруге, Чижевський дає націоналістичну, фашистську схему історії філософії на Україні.

Гегельянство Чижевського не задовольняє Демчука з тих самих мотивів, з яких не задовольняє його і філософія німецького фашизму: не задовольняє тому, що Чижевський недосить рішучо переходить на сторону гегельянства, тому, що Чижевський не сприймає активні елементи філософії німецького класичного ідеалізму, тому, що філософія Чижевського *увічноє сучасне становище України*, тому, що Чижевський не дає викінченої, моністичної, вольової, активної, бойової філософії. Демчук показує, що сам Чижевський бачить ці хиби, хоча чомусь „все таки автор цього шляху не вибирає... але подекуди автор показує ніби в дечому вірне розуміння Гегеля“ (ст. 418). Хиби філософії Чижевського Демчук вбачає у тому, що Чижевський відобразив „загальну настанову сучасної буржуазної філософії, себто її метафізичність... її антиінтелектуалізм та іраціоналізм“ (ст. 424). Такі хиби філософії Чижевського *увічнюють сучасний стан України*, роззброюють фашизм, його волю до боротьби.

Поруч „помилко“ у філософії Чижевського Демчук бачить те основне, позитивне, що можна взяти для загальної фашистської справи—схему історії філософії на Україні. „В цілому треба сказати, що схема, яку побудував Чижевський, у своїх загальних рисах є достатня, надто тому, що вона покищо, коли абстрагуватись від деяких російських історій філософії, є перша, де в такім широкім обсязі береться матеріал... Те, що є цінне у праці Чижевського, таким і лишається“ (зб. „Войовн. матеріаліст“, № 1).

Цінне в схемі Чижевського для Демчука є те, що ця схема намагається обґрунтувати історичну „незалежність“ розвитку українського історичного процесу від СРСР та встановити генетичний зв'язок його з філософією Заходу. Більше того, Демчук, разом з Чижевським, намагається довести, що російська філософія вперше діставала нові ідеї з філософії через „українців“, що ті чи інші ідеї в філософії *перше* з'являлися на Україні, а потім уже в Росії. „Перший, хто глибоко захопив старе російське суспільство ідеями німецького ідеалізму, був *українець* Кавунник-Веланський... Початки впливу Гегеля на Україні можна знайти уже в працях українця Михневича“ (ст. 428) і т. д.

Зоологічний націоналізм, переписаний у Чижевського, віє з сторінок фашистської „філософії“ Демчука. Він, разом з Юринцем, дав закінчену систему поглядів, систематизував і виклав філософське „кредо“ українського войовничого фашизму. Від фашиста Чижевського Демчук бере лиш націоналістичну схему історії філософії, а в остатньому „критикує“ його. „Відірвана від здорового питомого українського ґрунту, білоемігрантська філософія, як і вся їхня так звана „наука“, є бліда, рахітна, нежит-

това; бо тільки та філософія й наука, що є знаряддям виховання та культурного зростання широких мас українського народу, може бути живою, творчою і цілковито українською" (ст. 441). Від фашиста Донцова Демчук бере другу сторону своєї філософії, елементи активні, вольові. „Особливо в своїй другій половині почав наш вік забувати,— каже Донцов,— що є воля, пам'ятаючи лише про розум, що є боротьба і що є нація, як одна з найгарніших еманцій волі до боротьби і боротьби за волю" („Націоналізм", ст. 3). Це саме є альфа і омега філософії Демчука.

Беручи свої ідеї від Чижевського й Донцова, Юринець и Демчук, проте, вважають себе за єдиних „законих" представників „української культури" і борються за це з емігрантською філософією, обгрутовуючи своє право тим, що „дійсна філософія може розвиватися тільки на базі широкої народної культури та цивілізації" (Демчук. „Розклад сучасної буржуазної філософії", ст. 439). З емігрантів найбільше імponує Демчукові Донцов з його ідеєю волі, з його „інтелектуалізмом", „раціоналізмом", з його шаленою діяльністю в організації контрреволюційних сил для буржуазного „відродження України". „Соборна Україна", українська фашистська державність, побудована „на базі широкої народної культури та цивілізації", це — програма дій українського воєвничого фашизму.

Представники фашизму в філософії та їх помічники, як ми бачимо, виконали замовлення на „синтез", на оформлення системи поглядів українського воєвничого націоналізму. В цій справі велику частину роботи проробив Юринець, на якого Демчук з вдячністю посилається, заявляючи, що „в цьому відношенні на певну увагу заслуговує праця Юринця „Філософсько-соціологічні нариси" (ст. 27). Демчук посилається на Юринця, бо Юринець, у дусі Демчука, так само сперечається з Донцовим, „критикує" його за бездіяльність, за те, що він „заперечує рацію існування українського народу", що він „трактує Драгоманова поверхово", що він „підхоплює одну рису Драгоманівщини — її інтелектуалізм"... за те, що Гегель „для нього, на жаль, тільки зовнішня вівіска". Юринець, разом з Демчуком, мріє про ренесанс націоналізму під стягом „Великої Соборної України" і обвинувачує Донцова за те, що він український націоналізм пов'язує з західно-європейським націоналізмом, зменшуючи цим „самостійну" роль українського воєвничого націоналізму.

ЦК КП(б)У в своїй постанові показав дійсне лице Юринця, цього псевдонауковця і пособника української націоналістичної контрреволюції. Постанова говорить про те, що „Юринець взагалі є прихильник буржуазно-ідеалістичної філософії, прихильник і філософський обгрунтувач яворщини: він обгрунтував схему історії Яворського, твердив про безбуржуазність української нації і потребу орієнтації на західну буржуазну культуру".

Юринець разом з Демчуком працював на ниві філософії, „обгрутовуючи" філософію фашизму. Разом з ними працював і Білик, що вмістив у філософському збірнику „До 50-річчя смерті Маркса" націоналістичну статтю під назвою: „Вплив марксизму на розвиток громадської буржуазної думки минулого століття на Україні", де висовується націоналістична легенда про те, що вплив марксизму на пролетаріат на Україні з'являється лише з початку ХХ сторіччя.

Нарешті, ми маємо роботу Овчарова, який, оспівуючи Демчука, приєднався до його ідей, заявляючи на сторінках журналу „Прапор марксизму", в рецензії на роботу Демчука: „В цій книжці, як свідчить П. Ганин (Демчук), Чижевський зумів правдиво підійти до ставлення проблеми вивчення історії філософії на Україні і пропонує схему, що її в основному взяти можемо й ми... Хоч як це дивно, а питання про вивчення історії філософії на Україні порушили емігрантські філософи, їхній почин

до певної міри штовхнув нашу увагу на цю справу — за це їм честь“ („Прапор марксизму“, № 2, 1929 р.).

Націоналістичні теорії в галузі філософії процвітали за прямим підтримом т. Скрипника, що формулював своє ставлення до носіїв цих теорій, Юринця та Демчука, ще під час філософської дискусії. Про Юринця т. Скрипник говорив: „Голова в нього значна, багато він читав, багато знає, працює, може думати, і тому багато хороших думок у нього виникло. Але поставити ці думки в теоретичний зв'язок між собою і дати їм цілкове, теоретичне, бойове й політичне спрямування він не міг по своїй суті („Поворот на філософському фронті“. Матеріали дискусії. Промова т. Скрипника). Отже, коли більшовицьке ядро філософського колективу розгорнуло загострену боротьбу проти Юринця, т. Скрипник бере його під захист, ховає його за свою спину. Так само т. Скрипник під час філософської дискусії взяв під захист і Демчука, підносячи його на п'єдестал борця за принципи марксизму-ленізму в галузі філософії. „Розходження, — казав т. Скрипник, — були, існували, але теоретично, філософсько вони ніколи не обгрунтовувались, і тому боротьба точилася завжди в напівтмлі теоретичній. Спроби молоді пробити цю стіну, цю теоретичну замкненість, відчуженість і невиявленість принципів питань виявлялися. І тут треба зазначити на такі спроби з боку т. Демчука“ (Там же).

Коли вже точилася рішуча боротьба з Демчуком, розкриваючи контрреволюційну суть його теорій, т. Скрипник, всупереч очевидним фактам, перекручує їх і своїм авторитетом ослабляє удар.

Притуплення партійної пильності до класового ворога, це є основна причина того, що на фронті національно-культурного будівництва взагалі і, зокрема, на філософському фронті України були відверті виступи з пропагандою фашистських теорій. Фашистські теорії в галузі філософії, як і в інших галузях теоретичного фронту створювали ґрунт для викривлення політики партії в практиці її національної політики. Користуючись притупленням партійної пильності, класовий ворог розставив свої сили на відповідальних ділянках теоретичного фронту і провадив свою підривну роботу.

„Зростання могутності Радянської держави посилюватиме опір останніх решток умираючих класів. На цьому ґрунті можуть ожити й заворушитися розбиті групи старих контрреволюційних партій — есерів, меншовиків, буржуазних націоналістів центру й окраїн, можуть ожити й заворушитися уламки контрреволюційних опозиційних елементів з троцькістів і правих опортуністів. Це, звичайно, не страшно. Але все це треба мати на увазі, якщо ми хочемо покінчити з цими елементами швидко й без особливих жертв. *Ось чому революційна пильність є саме та якість, яка особливо потрібна тепер більшовикам*“ (Сталін).

Вказівки т. Сталіна на Січевому пленумі ЦК та ЦКК ВКП щодо підсилення революційної пильності в боротьбі з класовим ворогом стосуються перш за все до української партійної організації, яка протягом останніх двох років допустилася великих помилок практичного порядку, що є величезними принципово-політичними помилками.

„Притуплення більшовицької пильності щодо класового ворога — ось найтяжча своїми наслідками провина партійних організацій України. В цьому основна, корінна їх помилка. Відсутність більшовицької пильності привела до того, що шкідницькі, контрреволюційні елементи здобули найширше поле діяльності саме на Україні“. (Постишев. Промова на пленумі ЦК КП(б)У). Розгорнутий аналіз і критику помилок, допущених українською партійною організацією, дав т. Постишев у своїй промові на пленумі ЦК КП(б)У. Тов. Постишев з усією наочністю викрив зв'язок діяльності шкідницьких, контрреволюційних елементів на різних ділянках

соціалістичного будівництва, в тім числі й на дільниці національно-культурного будівництва, з проривами в сільському господарстві і тими труднощами, що останнім часом були на Україні.

Коли уважно переглянути філософську дільницю роботи теоретичного фронту України, то побачимо, що він не тільки не являє собою внятку з загального стану на Україні за останні два роки, а, навпаки, ми тут, як у дзеркалі, побачимо конкретне виявлення помилок, допущених українською партійною організацією. Притуплення партійної пильності до класового ворога цілком виявилось на філософському фронті України. Найяскравіші показники цього — контрреволюційні, фашистські теорії Юринця, Демчука, Білика та ін., що не були викриті як ідеологи українського войовничого фашизму, а кваліфікувалися під час повороту на філософському фронті України, і після повороту, як представники меншовикующего ідеалізму.

Це ж факт, що після повороту на філософському фронті в журналі „Прапор марксизму“ були вміщені „самокритичні“ дворушницькі статті Юринця й Демчука, де вони з нахабною розв'язністю дворушників доводять, що вони деборинці, та й то дуже невеликі, бо всі, мовляв, „окремі“ їх помилки зводяться лише до невідалих формулювань.

(Далі буде)

ГОТУВАННЯ НОВОЇ ВІЙНИ ЗА ЗАСЛОНОЮ СОЦІАЛ-ФАШИСТСЬКОГО ПАЦИФІЗМУ

(Про книжку Каутського „Війна й демократія“)

19 років минуло з того часу, як панівні класи імперіалістичних держав розгорнули криваву війну за переділ світу. Ця, за брехливою легендою імперіалістів, немов за „волю націй“ й „демократії“, війна коштувала трудяшому людству життя і нечуваних мук, горя і нестатків мільйонів і, закінчившись Версальським миром, звалила на плечі трудящих увесь тягар воєнних боргів і репарацій, знизила набагато нижче від довоєнного життєвий рівень. Одночасно війна кинула капіталістичний світ у стан загальної кризи і загострила всі імперіалістичні суперечності. Тим самим ця, „остання“, за лицемірною демагогією буржуазних і соціал-фашистських пацифістів, війна заклала основи для нової світової війни, ще ширшої і більш руйнацької, ніж війна 1914 року. І тільки трудящі радянської країни, що під проводом пролетаріату зуміли перетворити війну імперіалістичну на війну громадянську й революцію, не знають нечуваної післявоєнної кабали і імперіалістичного гноблення, не стогнуть під тягарем „військових бюджетів“. Звичайно, доки наша країна перебуває в оточенні озброєних до зубів імперіалістичних хижаків і пацифістських паліїв війни, доти ми повинні всіма силами боротися за посилення моці Червоної армії і зміцнення обороноспроможності нашої країни. Але, саме дякуючи моці нашої Червоної армії і неухильно мирній політиці уряду, трудящі нашої країни можуть далі вести будівництво соціалізму. Небезпека нападу на нас може стати фактом усякого моменту, але наша країна до цього підготована. Трудящі Радянського Союзу свідомо боротимуться і захищатимуть *свою* справу, справу соціалізму, тим часом як трудящі капіталістичних країн можуть бути волею імперіалістичних правителів силоміць кинені в огонь війни, щоб своєю кров'ю захищати інтереси своїх гнобителів.

„Мир“ після війни 1914 року був перегрупованням сил, і тепер підготоване вже практичне вповзання у війну (Японія в Китаї) йде повною ходою. Для капіталістичного світу нема іншого способу розв'язати суперечності, що душать його, крім періодичних воєн.

Для грабіжницької імперіалістичної війни потрібні люди, гарматне м'ясо. Тому природно, що обдурювання мас щодо війни і її готування, сіяння ілюзій щодо малої реальності безпеки війни, присипання анти-мілітаристського руху широких мас, на плечі яких впаде увесь тягар нової війни, — становить доконечний щабель в цьому готуванні. Головну скрипку в цій музиці присипання класової чуйності пролетаріату і всіх трудящих грають соціал-демократичні пацифісти з табору II Інтернаціоналу.

Ця співучасть лідерів „соціалістичного“ Інтернаціоналу в організації нової війни виявляється у всьому: їх відмовленні від сумісної боротьби єдиним пролетарським фронтом з фашизмом, як ініціатором і організатором війни; в активному протидіянні антивоєнним конгресам, що скликалися противниками війни і мілітаризму; в активній участі в Лізі

націй—лізі „імперіалістичного пацифізму“, (Сталін), що всією своєю „роботою“ форсує озброєння, війну і інтервенцію проти Радянського Союзу. Але справжня стихія соціалістичних помічників воєнної авантюри з табору II Інтернаціоналу—це наскрізь брехлива і лицемірна пацифістська демагогія, за допомогою якої вони намагаються ідеологічно підготувати до війни і інтервенції маси капіталістичного тилу.

У таборі капіталістів перед війною з'являється особливо багато пацифістських бардів. Найбільші хижакі мілітаризму прикривають огидну агресивність своєї політики овечою шкурою братолюбства і пацифізму. Досить згадати, що нині пацифістами є і Мусоліні, і Пілсудський, і ледве не сам Гітлер. Японія гризе Китай під гаслом „мирних намірів“. Тому соціал-пацифістська пропаганда різниться від грубо імперіалістичного пацифізму не суттю, а тільки зовнішньою формою, відтінками і тонкістю роботи. „Соціалістичний“ пацифізм гнучкіший, тонший і краще пристосований до рівня обивателя, підфарбований „соціалістичною“ водичкою, пристроєний у костюм марксистської фразеології; іноді йому надають „наукової“ форми „матеріалістичного“ розуміння історії й вчення про „ультраімперіалізм“, як це маємо у Каутського.

Але свою ганебну роль в готуванні новітньої війни соціал-демократія (соціал-фашизм), виконує куди одвертіше, ніж 1914 року. Політику і тактику соціал-фашизму 1914—1918 рр. старанно вивчають соціал-фашистські теоретики і кладуть в основу нинішньої поведінки, як „історичний досвід“. Нову війну соціал-фашистська верхівка хоче зустріти „краще підготованою“. Не тому, що вона хоче виправити деякі „помилки“ своєї традиційної (з 4 серпня 1914 р.) соціал-шовіністичної політики. Ні, вона вестиме ту саму лінію—за „версальців“ „проти комунарів“ (Ленін), але з більшою певністю і сміливістю. 1918 року їх налякала примара пролетарської влади. Надалі вони сподіваються плавніше вивести капіталістичний корабель з воєнної бурі, не допустивши жодного революційного струсу. Коли 1914—18 рр. вони розраховували на всілякі можливі наслідки війни, крім революційно-пролетарського, то тепер вони якраз передбачають з боку революційного пролетаріату намагання шукати виходу з війни на шляхах революції і готуються до своєї зрадницької ролі вірних пособників буржуазії—душителів і катів революції.

1914 рік є великою історичною гранню, за якою разом з Жовтневим переворотом 1917 р. відкривається перший тур війни і революцій, кладеться початок загальній кризі капіталізму і існуванню на земній кулі двох систем.

В історії соціалістичного руху цей рік є знаменною датою, коли яскравіше ніж будьколи виявилось, що „панівний офіційний соціалізм доби II Інтернаціоналу (1889—1914) зрадив марксизм, упав в опортунізм“ (Ленін). Питання про ставлення до війни стало приводом до остаточного і давно вже назрілого розмежування течій у „старій соціал-демократії“—на революційних марксистів і на соціал-шовіністів, що стали у війні на сторону отчизної буржуазії. Того ж 1914 р. Ленін писав:

„Зрада соціалізму від більшості вождів II Інтернаціоналу (1889—1914) означає ідейно-політичний крах цього Інтернаціоналу. Основна причина цього краху є фактична перевага в ньому дрібнобуржуазного опортунізму, на буржуазність якого і небезпеку давно вказували кращі представники революційного пролетаріату всіх країн. Опортуністи давно готували крах II Інтернаціоналу, заперечуючи соціалістичну революцію і підмінюючи її буржуазним реформізмом, заперечуючи класову боротьбу з її неминучим перетворенням у певні моменти на громадянську війну і проповідуючи співробітництво класів, проповідуючи буржуазний шовінізм під виглядом патріотизму і оборони батьківщини та ігноруючи або заперечуючи основну істину соціалізму, викладену ще в „Комуністичному маніфесті“, що робітники не мають батьківщини; обмежуючись у боротьбі

з мілітаризмом сентиментально-міщанським поглядом, замість визнавати доконечність революційної війни пролетарів усіх країн проти буржуазії усіх країн¹.

Рух справді лівих революційних елементів у міжнародній соціал-демократії очолили більшовики (Ленін). Підняли прапор утворення нового Комуністичного Інтернаціоналу, замість збанкрутованого, заїждженого реформізмом і опортунізмом соціал-демократичного II Інтернаціоналу.

Заперечуючи крах II Інтернаціоналу, соціал-шовіністи своє прислужництво імперіалістичній буржуазії своїх батьківщин виправдували лицемірними софізмами про можливість погодити пролетарський інтернаціоналізм з гаслом „оборони батьківщини“.

В справі виправдання війни і вибілення соціал-патріотів особливо ганебну роль відігравав головний представник „центризму“ — Карл Каутський. Не дарма Ленін, що його партія сама вела лінію до кінця послідовного революційного інтернаціоналізму, писав тоді:

„Каутського ненавиджу і гордую ним нині гірш за всіх: поганеньке, дрантивеньке і самозадоволене лицемірство. Нічого, мовляв, не трапилось, принципи, мовляв, не порушені, всі мали право захищати батьківщину. Інтернаціоналізм, бачте, в тому і полягає, щоб робітники всіх країн стріляли один на одного „во ім'я захисту батьківщини“. Нема на світі тепер нічого шкідливішого і небезпечнішого для *ідейної* самостійності пролетаріату, як це поганеньке самозадоволення і мерзотне лицемірство Каутського, що хоче все затушувати й замазати, заспокоїти софізмами і начебто вченою балакучістю розбуджене сумління робітників. Коли Каутському це пощастить, він стане головним представником буржуазної гнилизни в робітничому русі“ (Ленін, Соч., т. XXIX, стор. 143—144).

Замазуючи, затушовуючи крах II Інтернаціоналу, зраду його вождів, Каутський висунув тоді твердження, що „Інтернаціонал — знаряддя миру“² і що, отже, він припиняє свою чинність під час війни. На час війни припиняється, значить, інтернаціоналізм, міжнародна солідарність трудящих, і соціалісти всіх країн повинні стати на захист своєї батьківщини, тобто своєї буржуазії.

Чекаючи кінця війни, Каутський, розгортаючи свою настанову, проповідував „взаємну амністію“ всіх соціал-патріотів і відновлення порушених війною інтернаціональних зв'язків між соціалістичними партіями. За цю пропозицію знову відновити опортуністичний інтернаціонал, знову гальванізувати його смердючий труп, вхопились соціал-фашисти всіх країн. Але проти цього „соціал-шовіністського способу відновити інтернаціонал“ (Ленін, Соч., т. XVIII, стор. 213) енергійно виступили більшовики (Ленін) викриваючи тактику Каутського і Плеханова, Вандервельде і Адлера і всіх інших зрадників справи робітничого класу.

Каутському і К^о нелегко пощастило здійснити свій намір і відбудувати Інтернаціонал, щоб далі зраджувати пролетаріат і прислужуватись буржуазії. Тільки через довгий маневр (Лугано, Копенгаген, Ціммервальд, Кінталь, Стокгольм) і вже після війни, коли генеральні штаби „дозволили“ і „допустили“, каутськянцям пощастило „відновити“ Інтернаціонал (спершу поруч II Інтернаціоналу існував 2^{1/2} або Віденський Інтернаціонал „незалежників“, що злився потім, 1923 року, з II Інтернаціоналом).

Політика соціал-демократії II Інтернаціоналу 1914 р. (ставлення до війни, вотування воєнних кредитів) була вихідним пунктом її дальшої політики і її еволюції через соціал-шовінізм до соціал-фашизму. Комінтерн не переставав раз-у-раз нагадувати робітникам усього світу про ганебну зраду вождів 1914 р., про крах II Інтернаціоналу. Комуністична кри-

¹ Ленін — Тези про війну, Лен. сб. XIV, стор. 10—11.

² Інтернаціонал не є додатне знаряддя під час війни, він є суттю вправні знаряддя під час війни, він є суттю справи знаряддя миру“ (Neue Zeit, стор. 248, 27/IX 1914 р. Каутський „Ще раз про наші ілюзії“).

тка зробила питання про поведінку соціал-демократичних ватажків під час війни „болючим місцем“, по якому і біла. От чому Каутський на схилі віку, 1932 року, вирішив *ще раз* і „найгрунтовніше“ (багатословно) висловитися з приводу тих неприємних фактів, якими комуністи завжди прибиватимуть як до ганебного стовпа соціал-демократичних вождів.

Так постав у Каутського план *чотиритомного* дослідження про „Війну і демократію“.

У передмові до I тому „Війна і демократія“, що вже вийшов, Каутський прямо говорить про причину, що спонукала його написати книжку. Він згадує про Ціммервальдську конференцію 1916 р.

На цій конференції, від участі в якій Каутський і його найближчі прибічники відмовились, розгорнулася боротьба між лівими елементами соціал-демократії, яких консолідували більшовики, і центристсько-пацифістськими елементами, що переважно схилилися на сторону прихованої і одвертої підтримки оборончества, соціал-патріотизму. Каутськіанські елементи становили більшість конференції, і це виявилось в документах конференції. Але об'єднання лівих елементів збанкрутованого II Інтернаціоналу і проголошення ними на цій конференції революційних інтернаціоналістських гасел мало величезне значення. Серед лівих ціммервальдців також не було повної одностайності в питаннях війни. Леніну доводилося вести пояснювальну боротьбу з шведськими, норвезькими і голландськими прибічниками Ціммервальду, що були схильні протиставити мілітаризмові гуманітарно-пацифістські фрази, із „лівими“ з спілки „Спартак“, що виявляли антиісторичний підхід до проблеми війни, заперечуючи історично прогресивну роль національно-визвольних війн, і нелегко звільнювались від абстрактних гасел „війна війні“. Критикуючи соціал-пацифістські забобони в ідеології лівих груп міжнародної соціал-демократії, більшовики ідейно і організаційно керували лівими.

Це об'єднання революційно-інтернаціоналістських елементів виявилось також і в організаційних формах: було організоване бюро ціммервальдської лівої (на чолі з Леніним), що провело велику пропагандистську роботу і стало зародком Комуністичного Інтернаціоналу.

Резолюції Ціммервальду відбивали каутськіанські настрої, проте робітники всіх країн могли робити свої висновки з розходжень, що виникли між поглядами інтернаціоналістської лівої Ціммервальду і схильних до шовінізму центристів. Після другої ціммервальдської конференції (Кінталь) розходження поглибилися, центристська частина ціммервальдського блоку прискорено еволюціонувала до підтримки і примирення з соціал-шовіністами своїх партій у міжнародному соціалістичному бюрі (II Інтернаціонал). Ціммервальдський рух був, отже, як виявилось, захоплений каутськіанцями, що намагалися зробити його вихідним пунктом пожвавлення і відродження II Інтернаціоналу, який був у стані прострації, щоб дати змогу вождям спокійно працювати в генеральних штабах і воєнних урядах. Зважаючи на це, Ленін закликав своїх прихильників вийти з Ціммервальду, що зіграв уже свою роль.

Історичне значення Ціммервальду дуже велике. Він поклав початок збиранню сил усіх тих вірних революційному марксизмові елементів, що не могли помириться з поведінкою лідерів II Інтернаціоналу і його офіційних партій. Соціал-шовіністи і каутськіанці (центристи) оточили Ціммервальд атмосферою ворожості. Вони вирішили зманеврувати, пішовши на участь у ціммервальдській конференції (сам Каутський і інші офіційні вожді німецької соціал-демократії відмовились від участі в ній) для того, щоб задушити її у своїх мертвецьких обіймах. Вони схопились за Ціммервальд, побоюючись об'єднання революційних сил і сподіваючись зробити з Ціммервальдської конференції початок відновлення роботи II Інтернаціоналу на основі „взаємної амністії“.

„Одно з найважливіших завдань Ціммервальду,— пише Каутський,—

мало полягати в тому, щоб зробити II Інтернаціонал знову функціонуючим. Ленін і його люди, навпаки, хотіли вже тоді утворити ще один пролетарський Інтернаціонал, що танцював би під більшовицьку дудку. Війна не тільки проти війни, а також і проти всіх партій, що приєдналися до II Інтернаціоналу, протидіяння всякій спробі їх відновити — ось яка була їх мета. Для них циммервальдський рух був тільки передсінком для третього, керованого російським більшовизмом Інтернаціоналу¹.

Вже на сам тільки спогад Каутського роздрознує той факт, що більшовики на чолі з Леніним перешкодили тоді „відновити“ II Інтернаціонал, тобто перешкодили посилити й зміцнити організаційні зв'язки міжнародного опортунізму.

Каутський страшенно незадоволений, що „більшовики розладнали примиренські, угодовські заходи центристів і соціал-шовіністів, викрили „глибину їх реформізму“, перешкодили їм „відновити“ свій підірваний вплив на маси“ (Ленін), прискорили розклад II Інтернаціоналу, очолили рух лівих революційних елементів у справі якнайшвидшого утворення нового пролетарського Інтернаціоналу, „очищеного від опортунізму і шовінізму“ (Ленін).

Як тут не сердитися на „підступних“ більшовиків! Адже, коли б вони не перешкодили, то мабуть Каутським пощастило б з більшим успіхом обдурювати робітничі низи: довести, що можна, мовляв, поєднати „оборону батьківщини“ і участь у роботі соціалістичного Інтернаціоналу, тобто демонструвати інтернаціональну солідарність соціалістів усіх країн. Адже таким способом можна було б затерти, зняти з соціал-демократії обвинувачення в зраді!!².

Але книжка Каутського написана не тільки для історичної апологетики зрадництва соціалістичних вождів, їх зради пролетаріату в війні 1914 р. Історія завжди слугувала меті обґрунтувати і виправдати політику *сучасності*. Це правильно навіть у тому разі, коли Каутському доводиться сучасну, нову підлоту своєї партії виправдувати минулою підлотою. Саме щоб виправдати позиції соціал-фашизму в умовах нинішньої глибокої економічної і політичної кризи капіталізму і *готування нової війни*, Каутський намагається заднім числом теоретично обґрунтувати тактику соціал-шовіністів 1914 — 1918 рр.

XII пленум ВККІ у своїй резолюції, що дає аналіз світової економічної кризи, яка охопила весь капіталістичний світ, схарактеризував переживаний період ось як:

„В певних надзвичайно важливих, вузлових пунктах антагоністичні сили вже розв'язуються для сутички. Настав кінець відносної стабілізації капіталізму...

... Нині відбувається саме *перехід* до нового туру великих сутичок між класами і між державами, до нового туру революцій і війн“.

Перебіг подій блискуче потверджує цей прогноз. „Нині“ вже має всі риси *передвоєнного* періоду. Капіталістичні держави охоплені гарячковим суперництвом взаємних озброєнь. Під час захисту асигнувань на воєнні витрати перед громадською думкою слово дістають найпереконаніші пацифісти. „В ім'я збереження миру треба озброюватися“, — кажуть вони. В повітрі запахло чадом війни. Війна суттю вже почалася на Сході — Японії проти Китаю. Ця війна може стати прелюдією до війни в масштабі *всесвітньому*. Фашистський переворот у Німеччині надзвичайно посилив у центральній Європі небезпеку вибуху війни.

І ось у цих умовах, напередодні другого туру революцій і війн, в

¹ Kautsky Krieg und Demokratie. Vorrede, S. V).

² Саме таку оцінку дістала книжка Каутського в соціал-демократичній критиці. Арт. Розенберг прямо заявляє, що в „Krieg und Demokratie“ Каутський „ставить на місце галасування про „зраду“ і „зрадників“ точне історичне розуміння“, — „Каутський, як ніхто інший інокликаний розв'язати це наукове (!) завдання“ „Gesellschaft“ № 12, 1932 р., стор. 546).

який вступає світ, Каутський мобілізував останні рештки своїх розумових здатностей, щоб виправдати нинішню і майбутню, ще грандіознішу і ганебнішу ніж 1914 р. зраду II Інтернаціоналу в справі організації нової війни. Перед новою війною Каутський і К^о хочуть бути краще підготовленими, ніж це було 1914 р. Каутський уже заздалегідь готується знову, як і 1914—15 рр., оголосити Інтернаціонал і соціал-демократію за зняття миру, а не війни і закликати свою партію *приспосовувати* свою політичну лінію до політики війни, підготовуваної фашизмом. Для цієї брудної мети Каутський без сорому перекручує історію, перекручує марксизм: „Я виходжу з марксистського погляду в дослідженні питань війни і встановлення вічного миру“¹.

В ім'я марксизму Каутський закликає позбутися вражіння невеселої дійсності і злидених умов існування пролетаріату в період кризи. Таке відмовлення (Resignation) для молодих голів важке, бо в них пристрасне обурення проти умов, які вони знаходять, переважає над пізнанням минулого, сучасності, що виростає з цього минулого, і основаних на ній можливостей майбутнього.

Хоч які зрозумілі ці настрої, вони не можуть вплинути на соціаліста,— каже Каутський про себе,— який ще півстоліття тому став послідовним марксистом і бачить щораз нові підтвердження його на досвіді цього півстоліття і на дослідженні минулого“².

Отже, ми покищо дізнаємося, що „науковий“ підхід до розв'язання питань війни і демократії полягає в тому, щоб *намагтися абстрагуватися* від наявних умов класової боротьби, відійти в сферу абстрактного, „надкласового“ думання... Такий метод дослідження є для Каутського найпридатніший, щоб охолодити революційні інстинкти мас. Особливо до своїх соціал-демократичних робітників адресується Каутський. Їх пристрасне обурення він намагається приспати „вченою“ балаканиною і посиленням на свій „марксистський“ авторитет.

У своєму зав'язатті Каутський так розійшовся, що написав твір на чотири томи. При цьому, щоб остаточно переконати читача, Каутський вирішив пояснити соціал-демократичну політику під час війни і тактику в Циммервальді за допомогою „історичного підходу“. Він починає з питання про взаємини „первісної демократії“ і війни між кочовими ордами дикунів, з стародавніх часів. Таким способом „метод демократії“ дістає „алібі“ не тільки щодо 1914 року, а й з самого початку писаної історії.

Але справді, хто хоче довести занадто багато, той нічого не доводить.

Про війну і мир

Заслуга марксизму є те, що він встановив, що війна не вічна, а історичне явище. Причини війни лежать не у „людській природі“, не у „войовничості“ кочовників-дикунів (як гадає Каутський), а в певній системі суспільних відносин, з якими війна неодмінно нерозривно зв'язана.

Перші війни, війни в родовому суспільстві, як це довів Енгельс у своїй роботі „Походження родини, приватної власності і держави“, мали тільки мету поширити територію, що стала недостатньою, і оборонитись від нападу. Але з поділом праці, розпадом суспільства на класи і виникненням держави війни стають для панівних класів продовженням або ланкою їх політики, експлуатації і поневолення. Отже, війна — явище не всякого, а тільки класового суспільства, вона зав'язана з існуванням приватної власності і експлуатації. Війни неминучі на ґрунті приватної власності, казав Ленін. „Війна не є суперечна основам приватної власності, а

¹ Kautsky, Krieg und Demokratie, Vorrede, S. XV.

² Krieg und Demokratie Einleitung (S. XV).

прямий і неминучий розвиток цих основ"¹. В історію суспільства, основного на приватній власності, війни входять як закономірні ступені, фази його розвитку або занепаду.

Історія знає війни національні, визвольні, що їх капіталізм проводив проти феодалізму, і війни грабіжницькі, захопні, якими капіталізм підтримував своє панування над пригнобленими націями. „Війна,— писав Ленін,— не випадковість, не „гріх“, як гадають християнські попи (що проповідують патріотизм, гуманність і мир не гірше за опортуністів), а неминучий ступінь капіталізму, така ж законна форма *капіталістичного* життя, як і мир“².

З цього марксистського погляду цілком зрозуміло, що справжній „пацифізм“, якщо такий існує, повинен полягати в оголошенні війни капіталізові, в боротьбі з капіталізмом, як системою, органічно зв'язаною з війною. Всяка інша постава питання є цілковите обдурювання і лицемірство.

Як підходить до питання про війну і її місце в історії суспільства Каутський? Він відриває війну від суперечностей суспільства. Він заперечує зв'язок війни з певними історичними формами продукції. Він заперечує той твердо встановлений марксизмом факт, що війна є неминучий супутник експлуатації і експлуататорського ладу. На його думку, війни виникли через властиві людям, первісним землеробам і кочовикам *войовничі інстинкти*. Надалі дух гуманності бореться з духом войовничості і в суспільстві буває то „мир“, то „війна“, залежно від того, який „дух“ переважає. Саме такий, з дозволу сказати, „погляд“ Каутського, взятий в його суті, тобто звільнений від багатьох „учених“ „історико-філософських“ лямівок і широкої балаканини для осоромлення війни й прославлення демократії.

Разючий формально-логічний схематизм проймає собою всі міркування Каутського. Відмовившись від класового погляду на суспільні явища, Каутський розглядає війну як абсолютну протилежність миру. Для нього війна є війна — „воєнна сутичка“, як він каже (і в цьому випадку його визначення стоїть на рівні „афоризму мудрості“ Кузьми Пруткова, що сказав: „Коли народи між собою б'ються, це зветься війна“). „Мир“ для Каутського є „мир“, війна є війна. Мир капіталістичний (наприклад, мир Версальський, оснований на тимчасовій перевазі сил імперіалістичних хижаків) є нібито те саме, що й мир за доби національно-визвольних війн, а останній те саме, що і мир за доби рабовласництва тощо. Так само і війна за всіх історичних діб однозначна, тотожна сама собі. Він свідомо затушовує цей факт, що війна і мир є дві сторони, фази або стани *тої самої політики* певного класу і тому дуже відносні в своїй протилежності, переходять одна в одну, що в певних умовах ці протилежності бувають тотожні, тобто не можна іноді відрізнити „мир“ від „війни“. Немає війни і миру, як якихось абсолютних і самостійних феноменів, що існують поза політикою і класовою боротьбою. Як пацифістський прислужник імперіалістичної політики буржуазії, Каутський свідомо замазує це, щоб обґрунтувати свою реакційно-буржуазну утопію про „ультра-імперіалізм“ і „вічний мир“ за капіталізму. Його методологію абстрактного протиставлення війни і миру як явищ, що начебто принципово протилежні одне одному, давно викрив Ленін.

„Мир,— писав Ленін,— завжди рисувався і рисується буржуазним пацифістам і їх „соціалістичним“ наслідувачам, чи переслідувачем, як щось принципово відмінне в тому розумінні, що ідея: „війна є продовження мирної політики, мир є продовження воєнної політики“, залишилась завжди незрозумілою пацифістам обох відтінків“³.

¹ Ленін, Соч., т. XVIII, стор. 232.

² Там само, стор. 70.

³ Ленін, Соч., т. XIX, стор. 376.

„Щодо війни,— писав Ленін,— основне твердження діалектики... полягає в тому, що *війна є просто продовження політики іншими* (а саме насильними) *засобами*“. Таке формулювання Клаузевіца, одного з великих письменників у питаннях воєнної історії, ідеї якого запліднив Гегель. Саме такий був завжди погляд Маркса і Енгельса, що розглядали кожну війну як *продовження політики* даних зацікавлених держав— і *різних класів* всередині їх— даного часу“¹.

Ленін конкретизував і поглибив визначення війни, що його дав Клаузевіц ще за доби національних війн, збагативши визначення новим змістом імперіалістичної доби, показав, як пролетаріат повинен використовувати діалектику війни в інтересах революції (див. зауваження Леніна до книжки Клаузевіца „Про війну“, Лен. сб. XII, стор. 387—452).

Увесь перебіг розвитку політики монополістичного капіталізму, ті війни, якими такий чреватий переддень соціалістичної революції, підтвердив правильність ленінського вчення про війну, як продовження іншими засобами політики певних класів. Всяка інша „теорія“ війни і миру є в корені неправдива, антинаукова.

З приводу виданої 1914 р. книжки німецького опортуніста Давіда „Соціал-демократія у світовій війні“ Ленін тоді ж писав:

„Наукового значення книжка Давіда не має ніякого, бо навіть поставити питання автор не може або не хоче,— а саме: питання про те, як головні класи сучасного суспільства підготовляли, вирощували, утворювали протягом десятиріч своє теперішнє ставлення до війни *такою то* політикою, що ґрунтується на *таких то* класових інтересах. Давідові цілком чужа навіть думка про те, що без такого дослідження нічого і говорити про марксистське ставлення до війни і що тільки таке дослідження може правити за базу для вивчення *ідеології* різних класів щодо війни“².

Те саме можемо ми сказати і про книжку Каутського „Війна і демократія“: наукового значення вона не має ніякого. Хай про це судить сам читач. Перший том „Війни і демократії“ становить, за рекомендацією самого автора, „загальне теоретичне дослідження суті війни і демократії за доби революційних війн“³. В основу „дослідження“ покладено концепцію Каутського, яку він розвинув у своєму двотомнику „Матеріалістичне розуміння історії“ і в наступних журнальних статтях. Ця концепція полягає ось у чому. Жили-були землероби-вегетаріанці і кочовники-скотарі. Перші є з природи мирні, другі мають воєвничий характер. За допомогою війни воєвничі племена пустині підкорили і поневолили мирних землеробів. Так виникла держава і класи. Далі держава регулювала класову боротьбу, спираючись на збройну силу. Держава вела зовнішні війни. Так було в період дикунства і варварства. З капіталізмом, у період цивілізації щораз більше розвивається в народах почуття гуманності, носієм якої є інтелігенція. Пролетаріат так само відзначається гуманністю. Дух війни поступається перед братолюбством. Відпадає всяка потреба в війнах. Мирним голосуванням, „перевагою більшості“, демократія вирішує спірні питання.

Така нібито „наукова“ і нібито матеріалістична філософія історії К. Каутського, розвинена у „Війни і демократії“ і в низці найостанніших його статей (див., наприклад, „Die bluntige Revolution“, „Der Kampf“ № 8-9, August, 1933). Але не може бути ні грану науки там, де є відмовлення від класового погляду. Світогляд Каутського є відміна буржуазного перевертання марксизму, його погляди на війну і демократію, це теоретичний вираз політичних інтересів імперіалістичної буржуазії.

Як і слід було сподіватися, Каутський не погоджується з визначенням війни Клаузевіца.

„Точно кажучи,— пише Каутський,— не можна, як це робить Клаузевіц

¹ Ленін, Соч., т. XVIII, стор. 248—249.

² Там само, стор. 161—162.

³ Kautsky, Krieg und Demokratie, Vorrede, S. VII.

у своїй книжці „Про війну“, визначати війну, як тільки „продовження політики іншими засобами“, війна є продовження тільки *зовнішньої* політики“¹.

Отже за Каутським війна є продовження тільки *зовнішньої* політики. Політику даного суспільства, тобто його панівних класів, Каутський розриває на *дві* різні, принципово відмінні політики. Звичайно, проводячи війну зовні, буржуазія намагається зберегти класовий мир усередині і в цьому їй завжди запопадливо допомагали соціал-демократи. Але чи можна *політику* війни, захоплення, грабунку *зовні* протиставляти політиці „бургфрідену“ *всередині*, політиці, яку проводить буржуазія, щоб ще більше закабалити й поневолити трудящих? Чи можна відривати зовнішню політику від загальної (значить і внутрішньої) політики, від її економічної основи, ід внутрішніх суперечностей капіталізму і інтересів панівних класів?

„Нема більш помилкової і більш шкідливої ідеї,— писав Ленін,— ніж відривати зовнішню політику від внутрішньої. Саме під час війни потворна неправда такого відривання стає ще потворніша. А з боку буржуазії робиться все можливе і все неможливе, щоб вмовити і підтримати цю ідею“:

Саме цю шкідливу буржуазну ідею і розвиває Каутський, коли він бачить у війні тільки проблему *зовнішньої сутички*, обминаючи питання про *той зв'язок* цієї зовнішньої сутички з політикою основних класів держав, що „зіткнулися“, лицемірно заплющуючи очі на те, що *зовнішня сутичка*, її характер, мета, значення і т. д. і т. д. нерозривно зв'язані і становлять *продовження політики* тих класів, які затівають війну. Політика „війни“, „позакласова“ політика або політика „позакласової“ держави є вдумка соціал-демократичних теоретиків. Марксист завжди під політикою „держав“, „народів“ або „країн“ розуміє політику панівних класів цих країн, народів, держав. Зовнішня політика всякої держави є зовнішня політика певних класів, продовження їх внутрішньої політики. Тупицям і брехунам з II Інтернаціоналу і не наздогад, що не тільки буржуазія, а й *пролетаріат* має і повинен мати *свою* самостійну зовнішню політику.

„У союзі з імперіалістами, тобто в ганебній залежності від них,— така зовнішня політика капіталістів і дрібних буржуа. В союзі з революціонерами передових країн і з усіма пригнобленими народами проти всяких і всіх імперіалістів — така зовнішня політика пролетаріату“.

Так писав Ленін 1917 року в статті про зовнішню політику.

Соціал-демократія з часу війни є добре відома представниця капіталістичної і дрібнобуржуазної зовнішньої (і внутрішньої) політики. Вона завжди виступала проти політики пролетарської. Вона „закінчила“ війну 1914 р. „версальським“ буржуазно-імперіалістичним способом. До „переможного кінця“ обороняла вона свою отчизну буржуазію, старанно оберігаючи панівний клас від небезпек, викликаной війною громадянської війни.

Виводити війну з *зовнішньої* політики відірваної від внутрішніх суперечностей, політики і боротьби класів, зручно для Каутського і з того погляду, що це дозволяє йому вмовляти робітничий клас, що він безсилий і безпомічний перед війною, щоб засудити пролетаріат замість боротися з небезпекою війни, активно протидіяти війні і використати війну, якщо вона вибухне, в своїх революційно-класових інтересах,— на пасивно-споглядальне ставлення на ілюзії і сподіванки „миролюбства“ панівних класів. Усіма силами намагається Каутський переконати робітничий клас, що в пролетаріату нема і не може бути своєї, відмінної від буржуазії, зовнішньої політики, що пролетаріат не може вплинути на питання війни і миру.

„Тим що війна,— пише Каутський,— є продовження тільки зовнішньої політики, через монополізацію зовнішньої політики панівним класом також і розв'язка питання про війну і мир є *виключно* в його руках“².

¹ Kautsky, Die Materialistische Geschichtsauffassung, B. II, S. 266, курсив мій.

² Там само, стор. 266. Курсив наш. — П. В.

Отже, коли імперіалісти нападуть на країну Рад, то Каутський наперед переконає пригноблені класи, що „нічого не зробиш“, вплинути робітничий клас на інтервенцію не може, тобто треба стати на позицію нейтралітету і почекати на кінець інтервенції та покладати всі сподіванки на гуманність генералів буржуазії. А втім, Каутський доходить і до прямих заяв, що робітники Західної Європи повинні на випадок інтервенції активно *допомагати* імперіалістам проти СРСР.

У тому то і полягає шкідлива „тонкість“ і двоїстість „пацифізму“ Каутського, що він, проповідуючи мир між імперіалістами, проповідує війну імперіалістів проти СРСР. Соціал-націоналіст Каутський є соціал-інтервентом. Проповідуючи „мир“ або „невтручання“, він ідеологічно готує війну. Закликаючи до „нейтралітету“ на випадок інтервенції проти СРСР, вони сподіваються на перемогу інтервентів і на розгром СРСР. У разі війни II Інтернаціонал, ділом допомагаючи імперіалістам, на словах „виправдиметься“, „умиватиме руки“, покликаючись на те, що Інтернаціонал безсилий під час війни, бо не в його руках зовнішня політика. Таким способом соціал-фашистські пацифісти маскують інтервенціоністські намагання буржуазії.

„Пацифізм,— писав т. Сталін,— потрібен буржуазії для маскування. В цьому маскуванні—головна небезпека пацифізму“.

Коли війну відірвати від політики певних класів, від політичного ладу країн, що воюють, від панівних відносин тощо і розглядати її тільки як продовження зовнішньої політики, тоді вийде, що війна є „випадковість“, незрозумілий „гріх“, якого, коли б капіталісти були кращі, можна було б уникнути. Каутський заперечує неминучість війн для класового суспільства.

В „Матеріалістичному розумінні історії“ Каутський висунув обивательську тезу: „війна є продукт незнайомства з співвідношенням сил на одній і другій стороні“¹.

У цій тезі як „сонце в малій краплині води“ відбивається вся філістерська соціал-фашистська „мудрість“ у питаннях війни, весь ідеалізм Каутського, як буржуазно-пацифістського теоретика.

З наведеної тези випливає, що взаємна поінформованість генеральних штабів про стан отчизних збройних сил може бути греблею, що запобігає війні. Значить: хай живе Ліга націй і конференція „роззброєння“, де імперіалісти взаємно інформуватимуть один одного про свої озброєння. Ідеалізм тут у тому, що Каутський аналізує проблему війни, виходячи не з реальних, життєвих інтересів держав, країн, класів, а з знання („знайомства“) або *незнання* співвідношення сил.

Історія війн доводить, що знайомство з збройними силами сусідів ніколи не було серйозною перешкодою до війни. Чому воно сприяло, то це виборові моменту оголошення війни. Це й зрозуміло, бо причина війни криється не в головах людей (знання або незнання), а в матеріальних, життєвих інтересах класів. Війна—явище закономірне і стає у свій час неминуча, не зважаючи на знайомство із співвідношенням сил. Це час, коли „мир“, озброєний мир, стає незносний. Тоді ризкують встрявати в війну, навіть знаючи про невідповідність своїх сил силам противника. Сподіваються (і справді досягають) на успіх своєї тактики, на союзників ззовні, на шовіністичне піднесення всередині, на допомогу „соціалістів“ і пацифістів,—така діалектика війни; її соціал-фашистська метафізика полягає в базіканні про „незнайомство з співвідношенням сил“.

Навіть найрозумніші політики буржуазії розуміють те, чого не може збагнути „послідовний марксист“ (справді послідовний соціал-фашист) К. Каутський. Ось, наприклад, що каже Ллойд Джордж у своїх „Мемуарах про війну“ (вийшли в Лондоні в травні 1933 року) в питанні про знання чи незнання *наслідків* війни:

¹ Kautsky, Die Materialistische Geschichtsauffassung, B. II, S. 266. Курс'в мій.— П. В.

„Встряваючи в війну,— запитує Ллойд Джорж,— хіба ми знали, що раніш, ніж буде відновлений мир в Європі, нам доведеться пройти через чотири роки найбільших масових вбивств, страждань, руїни і дикунства, які будьколи бачило людство? Чи знали ми, що 12 мільйонів блискучої молоді всіх націй буде вбито, що других 20 мільйонів будуть покалічені, що Європа буде зламана тягарем колосального воєнного боргу? Чи знали ми, що тільки одна імперія витримає і що інші найблисучіші імперії світу розлетяться на порох? Чи знали ми, що революція, голод і анархія пронесуться над половиною Європи і що загроза ця охопить другу половину безпорадністю континенту?

Коли б ми навіть усе це передбачали 4 серпня, ми не могли б були зробити нічого іншого“ (тобто не могли б не встрянути в війну.— П. В.).

Балаканина Каутського про знання або незнання наслідків війни зраджує його підле прагнення допомогти буржуазії розв'язати капіталістичні суперечності коштом робітничого класу, шляхом придушення революції інтервенцією проти СРСР.

Звичайно, у всякій війні важко і навіть неможливо заздалегідь звязати вислід війни і всіх її наслідків. Війни без ризику не буває. Але вважати війну за продукт незнайомства з співвідношенням сил і наслідками війни— це ідеалістична пацифістська нісенітниця. І донині залишається глибоко правильним твердження, сформульоване в тезах III Конгресу Комуністичного Інтернаціоналу з 4 липня 1921 року.

„Не зважаючи на те, що досвід останньої війни потвердив з жахливою переконливістю, що „війна— брехливий розрахунок“,— істина, якою вичерпується і буржуазний, і соціалістичний пацифізм,— економічне, політичне, ідейне, технічне готування нової війни йде повною ходою в усім капіталістичнім світі. Гуманітарний, антиреволюційний пацифізм став допоміжною силою мілітаризму“¹.

Намагання Каутського зв'язати війну із „знанням“ є зворотна сторона його небажання зв'язати війну з імперіалізмом. Його міркування є хникання дрібного буржуа за „добрими“ довоєнними часами, що згинули у війні, яка не принесла сподіваного поліпшення.

Перед лицем наслідків імперіалістичної війни 1914 р. Каутський жалкує, що перед 1914 роком Німеччина й інші країни „не знали“ співвідношення сил. Війна 1914 р. не тільки закабалила Німеччину ланцюгами Версальського договору, вона принесла народам школу громадянської війни і прискорила та полегшила перемогу російського пролетаріату в жовтні 1917 року. Ці наслідки є для Каутського найгірші. Коли б тільки він міг передбачити такі наслідки, коли б тільки він міг знати, як поведе себе пролетаріат в умовах імперіалістичної війни і зрадництва своїх вождів! Пробі, він вважав за можливі всякі наслідки, тільки не такі, які вийшли справді. Як же тепер не жалкувати цього?

„Каутський,— писав Ленін 1914 р.,— вважає за можливі рішучі всі і всілякі наслідки війни,— крім революційних рухів пролетаріату. Всякий рух береться на увагу, але мовчки припускається, що пролетаріат рухатися інакше, ніж в рамках, дозволених пруськими юнкерами, не буде“².

Буржуазні пацифісти намагаються тепер, на порозі нового туру революцій і війн, бути розумніші. Вони намовляють капіталістів добре звязати співвідношення сил перед війною і головню звязати сили пролетаріату, який, не приведи боже, повстане проти буржуазії. В ім'я цих непередбачених і дуже ймовірних наслідків Каутський *проти* війни. Він ладен дозволити війну тільки в тому разі, коли вона може запобігти громадянській війні.

¹ Сб. „Послевоенный капитализм в освещении Коминтерна“, стор. 30.

² Ленинский сборник XIV, стор. 23.

Війна імперіалістична і громадянська війна

За допомогою війни панівні класи капіталістичного суспільства намагаються досягти тієї мети, якої не можна іноді досягти „мирними“ засобами. У війні буржуазія намагається знайти розв'язку своїх *внутрішніх* економічних і політичних труднощів, суперечностей. Вона продовжує свою політику іншими засобами, а саме воєнними. В „Krieg und Demokratie“ Каутський знову повертається до визначення війни, яке дав Клаузевіц. Але він перегинає й перекручує це визначення, змальовуючи справу так, що начебто за Клаузевіцем виходить нібито політика має своє продовження в... рушницях, амуніції, гарматах тощо. Перекрутивши так це визначення, тобто змалювавши війну не як *продовження* політики, а як *перетворення*, перехід „політики“ на „воєнні засоби“, Каутський грається в порівняння політичної „сторони війни“ і її технічних засобів. Високодумно третуючи Клаузевіца за ніби викриту в його визначенні нісенітницю, Каутський мимохідь зауважує, що „між соціально-політичною і технічною сторонами війни є, звичайно, переходи“¹.

Але Каутський каламутить воду не даремне. Коли раніш він поправив Клаузевіца, визначивши війну, як „продовження тільки зовнішньої політики“, то тепер це „продовження“ тлумачиться як *перетворення* політики на щось інше, принципово відмінне від політики. Каутський хоче провести таку думку, що з війною *припиняється* чинність політики, яка, за Каутським, з самої своєї природи тотіжня з „миром“, і починається чинність „воєнних засобів“. Ця тонка казуїстика потрібна для того, щоб затушувати те питання, яке революціонери завжди прямо ставили соціал-фашистам. Яку політику має на меті дана війна? Каутський намагається всіляко уникнути цього питання. Для нього війна це війна, а про політику він слухати не хоче, бо коли зайде мова про політику, доведеться говорити про класовий характер цієї політики.

„Коли дана війна є продовження імперіалістичної політики буржуазії і панівних класів „великих“ держав, що воюють, то, з другого боку, і під час війни далі триває і розвивається не якась інша, а саме імперіалістична політика (колоніальний грабунок, анексія слабих народів, порушення їх прав, посилення національного гніту реакції всередині країни тощо)“².

Приховання класового, імперіалістичного характеру політики буржуазії під час війни дає соціал-шовіністам можливість змальовувати імперіалістичну війну як війну в інтересах слабих і малих націй, як війну за демократію, волю і соціалізм.

Сучасна імперіалістична війна починається не тільки відрядженням армії на фронт, але запровадженням воєнного режиму *всередині* країни. Припиняється чинність демократичних „свобод“, запроваджується мілітаризація праці, примусовий арбітраж, забороняється страйки, збільшується податки, починається інфляція, різко знижується життєвий рівень мас; одночасно „соціалісти“ проповідують „громадянський мир“, шовіністи розпалюють національну ворожнечу, революційні і просто незадоволені елементи відряджають на фронт під вогонь або до концентраційних таборів і т. д. Всю цю серію заходів різною мірою і різноманітними формами застосовували в усіх країнах під час війни 1914—1918 рр. і вони наочно свідчать про класовий характер війни. Свідоме заплуцування очей на те, що „воєнній сутічці“ *зовні* відповідає величезний „за законами воєнного часу“ натиск панівного класу на пролетаріат і взагалі трудящі маси *всередині*, — є тому величезне лицемірство. Не бачити в війні продовження і поглиблення політики експлуататорів, бачити в такій війні

¹ Krieg und Demokratie, S. 36.

² Ленінський збірник XVII, стор. 175. (Курсив мій.— П. В.)

тільки воєнну сутичку, начебто принципово протилежну політиці мирного панування і насильства,— значить заперечувати класовий характер війни, значить бути прямим агентом мілітаристів генеральних штабів.

Ленін підкреслював, що імперіалістична війна є акт буржуазно-класового грабунку і насильства над пролетаріатом.

„Боротьба за ринки і грабунок інших країн, намагання пересікти революційний рух пролетаріату і демократії всередині країни, намагання задурманити, роз'єднати і перебити пролетарів усіх країн, нацьковування найманих рабів'одної нації проти найманих рабів іншої на користь буржуазії— такий єдино реальний зміст і значення війни“¹.

Війна є здійснення, проведення, *продовження* внутрішньої і зовнішньої *політики* гноблення, експлуатації, захоплення і паживи *воєнними засобами*. Звідси зрозуміло, що першим і основним для марксиста повинно бути висвітлення *класового характеру* всякої війни.

Вожді соціал-демократії, обминаючи питання про класовий характер війни, служать справі приховання і виправдання капіталістичною війною зовнішньої і внутрішньої політики, в чому і полягає справжня роль „соціалістичного пацифізму“. 1914 року соціал-шовіністи з II Інтернаціоналу, захоплені намаганням розбити російських, англійських і інших імперіалістів в ім'я імперіалізму вільгельмівського, оголошуючи війну за „національну“, спрямовану нібито на оборону і визволення малих і пригноблених націй, оголошували „бургфріден“ („громадянський мир“), воєнний стан і стан облоги всередині країни за соціалізм, лицемірно приховуючи і заперечуючи той факт, що війна принесе німецькому робітничому нечувані злидні й посилення гніту експлуататорів. Ленін писав тоді:

„Те, що німецькі Плеханови (Шейдеман, Дан і ін.) називають „воєнним соціалізмом“, справді є воєнно-державний монополістичний капіталізм, або, кажучи простіше і ясніше, воєнна каторга для робітників, воєнна охорона зисків капіталістів“².

Але імперіалістична війна не може розв'язати суперечностей буржуазного суспільства. В найкращому разі вона може їх відсунути і тимчасово дещо зм'якшити. Здебільшого війна тільки загострює суперечності капіталізму, закладаючи фундамент для нових війн. Імперіалістична війна, не перетворена на громадянську, веде до миру, який „полягає в поділі імперіалістичної добичі“³, в процесі якого (поділу) відбувається перегрупування сил для нової сутички. Звідси ясно, що обов'язком революційного марксиста повинно бути викриття не тільки імперіалістичного характеру війни, а й підготовлюваного цією війною імперіалістичного миру. Ленін 1914 року писав:

„Геть попівсько-сентиментальні і дурненькі зідхання про „мир за всяку ціну“. Піднесімо прапор громадянської війни! Імперіалізм поставив на карту долю європейської культури. За цією війною, коли не буде низки успішних революцій, підуть скоро дальші війни, казка про „останню“ війну є пуста, шкідлива казка, міщанська „міфологія“⁴.

У війні буржуазія намагається скинути з себе, перекласти на плечі робітничого класу і трудящих мас *інших країн*, передусім, увесь тягар суперечностей, але в усіх випадках— чи переможе у зовнішній сутичці імперіалістів одна чи друга сторона— сторона потерпіла, що несе на собі головний, якщо не весь тягар війни, є пролетаріат країн, що воюють (і не тільки тих, що воюють). Коли пролетаріат не мириться з війною, але, користаючись з неї, оголошує класову війну буржуазії, коли починає зростати незадоволення мас, стихійний фермент і протест, тоді, як це показує історія, буржуазія переважає бути розбитою „ворогом зовнішнім“

¹ Ленін, Соч., т. XVIII, стор. 44.³

² Ленін, Соч., т. XXI, стор. 186.

³ Ленін, Соч., т. XIX, стор. 365.

⁴ Ленін, Соч., т. XVIII, стор. 71.

(тобто своїм національним собратом, буржуазією іншої країни), ніж віддати хоч би частину свого панування пролетаріатові своєї країни. Так наприклад, Маркс у листі до професора Візлі від 19 жовтня 1870 року писав: „Я мушу вам, проте, сказати, що за тією всією інформацією, що я її одержую з Франції, буржуазія в цілому переважає пруське зав'язання перемозі республіки з соціалістичними тенденціями“¹.

Ось як ставив питання Маркс, ось як він учив пролетаріат розуміти свої класові інтереси протилежно інтересам інтернаціональної буржуазії. При революційному повстанні, зазначав Маркс, „переможна й переможена армії з'єднуються, щоб разом побивати пролетаріат“ (з відозви генеральної ради I Інтернаціоналу з приводу громадянської війни у Франції 1871 року, избр. произв. М. и Э, т. II, стор. 409).

Отже і в самій природі капіталістичної війни, примусово накидуваної пролетаріатові всіх країн своєю буржуазією, лежить її перетворення на війну між пролетаріатом і буржуазією в кожній країні, на громадянську війну. Подібно як імперіалістична війна є продовженням (іншими засобами) політики буржуазії, так і політика пролетаріату знаходить своє продовження іншими засобами в тому, що „класова боротьба спалахує пожежею громадянської війни“ (Маркс).

Громадянська війна є продовженням *пролетарської політики* класової боротьби, її найбільшим загостренням і розвитком і призводить не тільки до припинення даної імперіалістичної війни, а й до повалення капіталізму і значить усунення можливості *нової* імперіалістичної війни. Обов'язок соціаліста, отже, не припиняти класової боротьби, а далі проводити її в воєнних умовах, аж до громадянської війни.

„Пропаганда класової боротьби і в війні є обов'язок соціаліста, — писав Ленін — Робота, спрямована на перетворення війни народів на громадянську війну є єдина соціалістична робота за доби імперіалістичної збройної сутички буржуазії всіх націй“².

Але коли за імперіалістичною війною йде саме імперіалістичний, а не якийсь інший мир, тобто мир, вагітний новою війною, що зовсім не зм'якшує гніт і поневолення пролетаріату, то з цього виходить, що інтересам пролетаріату не відповідають абстрактно-пацифістські гасла „проти війни“ — „за мир“, тобто за *імперіалістичний мир*, „війна війні“ тощо. Не перетворення імперіалістичної війни на імперіалістичний мир, а повалення капіталізму з його „миром“ і війною повинно бути гаслом класово-свідомого пролетаріату. Тому в імперіалістичній війні пролетарі всіх країн повинні змагати не до „оборони батьківщини“, не до перемоги над „ворогом“; вони повинні бажати і зробити так, щоб добитися *порушки* своєї буржуазії на фронті, щоб легше було завдати їй поразки в тилу. Але бажати поразки своєму урядові — це значить розкласти сили буржуазії на фронті і в тилу, підтримувати і розвивати страйковий рух, братання солдат на позиціях тощо. Революційне пораженство призводить, отже, до громадянської війни пролетаріату проти буржуазії, що є єдиним відповідним інтересам пролетаріату виходом і з імперіалістичної війни, і з тилкової, воєнної каторги“.

Межеумочні центристські гасла, як от „ні перемог, ні поразок“ (Троцький), „ні підтримки, ні саботажу війни“ (італійська соціалістична партія), і „міжнародна солідарність і оборона батьківщини“ (Каутський), і „проти всякої війни“ (англійська незалежна робітничая партія) — всі ці гасла, висунувши замість гасла поразки класу буржуазії, означають не що інше, як *бажання* поразки свого (і міжнародного) *пролетаріату*. Всі або майже всі прихильники таких напівпацифістських гасел стали потім одвертими соціал-імперіалістами. Капітулянтська природа централізму, що прикриває соціал-

¹ „Большевик“ № 6, 1933 р., стор. 109.

² Ленін, Соч., т. XVIII, стор. 71.

пацифістськими фразами буржуазний шовінізм і оборончество, виступає тут у цілій своїй наготі. Коли війна є своєрідна форма розправи буржуазії з революційним рухом пролетаріату, то пацифістська ідеологія з всесвітньо-ідеалістичного погляду є пропагандою імперіалістської розправи з робітничим класом не відразу, не за допомогою одної війни, а декількох. Соціалістичний і буржуазний пацифізм туманним гаслом боротьби за „вічний мир“, що відтягає від боротьби з капіталізмом, служить справі виправдання і увіковічення війни.

Соціал-фашисти закликали „обороняти батьківщину“. Але відмова від оборони „своєї“ батьківщини ще не є перехід на позиції революційно-пролетарського інтернаціоналізму. Ленін зазначав, що з відмовою від оборони батьківщини погоджувались не тільки деякі соціалісти, але навіть буржуазні кола. Не тільки відмова від *оборони* буржуазної батьківщини, а й нещадна боротьба проти своєї отчизної буржуазії, революційний *наступ* на справжнього винуватця війни, тобто перетворення війни імперіалістичної на війну громадянську, ось у чому полягає послідовний інтернаціоналізм пролетаріату, відмінно від гнилого пацифізму соціал-фашистської агентури буржуазії.

Більшовики, як справжні пролетарські революційні інтернаціоналісти, саме таку лінію і проводили за років світової війни, і їх тактика закінчилась повним успіхом.

Цілком іншу політику проводили соціал-шовіністи з II Інтернаціоналу. Вони були за „оборону батьківщини“, за „оборону“ своїх імперіалістів, за буржуазно-імперіалістський мир (вони називали його „демократичним“), за придушення руху пролетаріату і його обурення проти збанкрутованої капіталістичної системи. В уже згадуваному розгляді книжки німецького соціал-шовініста Давіда Ленін писав:

„Книжка Давіда особливо виразно свідчить, що ліберальні буржуа (і їх агенти в робітничому русі, тобто опортуністи) ладні, щоб впливати на робітників і на маси взагалі, розписатися скільки завгодно разів у своєму інтернаціоналізмі, в прийнятті гасла миру, в зреченні від завойовницької мети війни, в засудженні шовінізму тощо. Все що завгодно, *крім* революційних дій проти свого уряду; все що завгодно, аби тільки „бути проти поразки“¹.

Чому опортуністи всіх країн так запекло обрушувалися проти революційного поразенства?

Світова імперіалістична війна, — казав Ленін, — „з об'єктивною доконечністю мусила надзвичайно прискорити і невидано загострити класову боротьбу пролетаріату проти буржуазії, мусила перетворитися на громадянську війну між ворожими класами“². Соціал-шовіністи тому саме і боялись так поразки своєї буржуазії у війні, розуміючи, що така поразка може призвести (так воно і було справді) до громадянської війни і революції. З свого побоювання перед такою перспективою вони черпали і черпають своє пацифістське нахнення.

Каутський „порівнює“ війну з громадянською війною. З остраху він лепече, що нема нічого кровавішого і більш руйнацького від громадянської війни. Він називає її „найжахливішою формою війни“, проти якої „війна між професійними арміями“ є „найгуманніша форма війни“³. Звідси прямий і ясний висновок, що коли відмінною ознакою демократії є „м'якість, доброта і гуманність“ (*Milde, Güte und Humanität*), то природно, що для демократії громадянська війна є „найбільшим лихом“ порівняно з імперіалістичною війною.

Тепер для читача ясний політичний, класовий сенс абстрактно-схоластичної методології Каутського щодо розуміння війни й миру. Коли

¹ Ленін, Соч., т. XVIII, стор. 162 — 163.

² Ленін, Соч., т. XX, стор. 15.

³ Див. *Der Kampf*, № 8/9, 1933, стор. 349.

Каутський проводить різку межу і протиставить мир війні (тобто імперіалістський мир імперіалістській війні), то зворотна сторона цієї логіки є — отожднювання імперіалістичної війни з військовою громадянською, отожднювання „війни захопної“ з „війною справедливою“, „війни, проведеної капіталом в інтересах капіталістів“ з „війною, проведеною пролетаріатом в інтересах усіх трудящих і експлуатованих“. Обплывання „єдино справедливої війни експлуатованих проти своїх гнобителів“¹ оголошення цієї війни за „найбільше лихо“, приховання жорстокостей і страхоття, які несе трудящим імперіалістична війна — такий сенс соціал-демократичного пацифізму.

„Громадянська війна є як правило найжахливіша форма війни“, — пише Каутський².

Правда, громадянська війна є для капіталістів і їх лакеїв „найжахливіша“ форма війни. Ленін каже, що „громадянська війна — серйозніша і жорстокіша за всяку іншу“³, бо тільки в громадянській війні пригноблений клас скеровує зусилля до того, щоб знищити клас гнобителів до кінця“. Але протиставляти громадянській війні війну імперіалістичну як „найменше лихо“ найбільш бажане і прийнятне і знаходити тисячу і одне ускладнення для здійснення єдино справедливої і священної війни експлуатованих проти своїх експлуататорів значить дійти до останніх меж мерзотного лакейства перед буржуазією і до найнижчої зради пролетаріату.

Звідси ясна вся важливість завдання боротися і викривати пацифістську лемагогію лідерів II Інтернаціоналу. Не борючись з соціал-демократичним обдурюванням у питаннях війни, неможливо піднести пролетаріат капіталістичних країн на рішучу громадянську війну і революцію. Без цієї боротьби неможливо покінчити з капіталізмом, експлуатацією і війською.

У виборній боротьбі, — пише Каутський, — ощаджують життя і майно, але нема нічого кривавішого і більш руйнацького за громадянську війну. „Громадянська війна так само, а може ще більше, ніж усяка інша війна великою мірою породжує жорстокість, грубість і нечуттєвість, невагу до людського життя серед усіх своїх учасників“⁴. В такому мерзотно-паківальному тоні малює Каутський громадянську війну і революцію, це „свято народів“, коли вибухла революційна енергія мас виявляє дива героїзму і мужності в боротьбі за визволення, коли до політичного життя і боротьби раптом стають цілі народи, про які буржуазні історики досі говорять зневажливо, коли ті, що здавалися забитими і пригнобленими і справді були пригноблені і забиті раби капіталу, раптом піднімаються, щоб робити історію по своєму і наперекір своїм гнобителям!

За допомогою історичних екскурсів Каутський намагається дискредитувати явище громадянської війни в історії, особливо громадянської війни проти буржуазії. У виборній боротьбі можна розв'язувати, — вмовляє Каутський, — такі ж великі, глибоко вирішальні питання, як і в громадянській війні“⁵. На що ж справді „братовбивча ворожнеча“ — лє солоденькі промови соціал-фашистський попик.

Намагаючись „викорінити“ класову боротьбу і революцію, Каутський пускається на негідніші шахрайські трюки. З безмежною лицемірністю він оголошує громадянську війну за „братовбивчу війну між пролетарями тої самої держави“⁶.

Каутський, отже, прямо заперечує, що громадянська війна є війна між класами, між пролетаріатом і буржуазією, війна пригноблених проти

¹ Ленін, Соч., т. XXI, стор. 188.

² Der Kampf, № 8—9 стор. 344.

³ Ленін, Соч., т. XVI стор. 220.

⁴ Krieg und Demokratie, 3. 74.

⁵ Там само, S. 4.

⁶ Там само, IV. XIII.

своїх гнобителів. Замість цього він говорить про „братовбивчу“ (!) війну „між пролетарями“.

Роздвоюючи пролетаріат, обеззброюючи його в боротьбі з фашизмом, вперто ведучи штрейкбрехерську політику в справі єдиного фронту боротьби пролетаріату, теоретики соціал-фашизму одночасно плачуть з приводу братовбивчої боротьби серед пролетаріату. Як до війни Каутський підходив з настановою, що вона є сутичка націй, приховавши, замовчавши класовий характер усякої війни, так тепер щодо громадянської війни він вважає, що це *середкласова* війна в державі. Але що таке держава в контексті міркувань Каутського? Каутський, як відомо, заперечує класовий характер держави. І коли він говорить про війну між пролетарями „тої самої держави“, то тут поняття держави він вживає в розумінні *нації*.

Поставити державу, „народ“, націю, батьківщину вище від класового принципу і класових інтересів пролетаріату треба Каутським для того, щоб обґрунтувати свою зрадницьку позицію в майбутній війні. Ця позиція буде така сама, як і 1914 року, але в збільшеному масштабі. 1914 року каутськіанці, що становили центристське прикриття наймахровішого соціал-патріотизму і шовінізму, пропагували „поєднання“ оборони батьківщини з міжнародною солідарністю. Як ми коротко показали вище, „оборона батьківщини“ полягала в активній підтримці пожежі війни на славу імперіалістичного молоха, в активній допомозі *своїй* буржуазії бити, душити і поневолювати „чужі“ народи і пролетаріат своїх і не своїх країн; міжнародна ж солідарність полягала в тому, що соціал-шовіністи всіх країн „солідарно“, у всіх без винятку країнах проводили таку саму політику всебічної допомоги отчизним генеральним штабом і ладні були так само „солідарно“ взаємно простити свої злочини і навіть виправдати їх в ім'я міжнародної солідарності. Нині соціал-фашисти прискореними темпами готуються до повторення цієї випробуваної тактики. В резолюції, прийнятій недавно (в серпні 1933 р.) Паризькою конференцією II Інтернаціоналу, після барвистої пацифістської балаканини в розділі „Опір (!) війні“ прямо сказано:

„Коли, не зважаючи на опір робітничого класу, керованого Інтернаціоналами (Амстердамський і Соціалістичний Інтернаціонал) війна все ж таки вибухне, то з робітників тих країн, які будуть втягнені у війну, в тому числі країн, що на них нападено, не знімається *двоєкий обов'язок* — з одного боку, зберегти повну незалежність і волю дій їх організацій; з другого боку, підтримувати свої стосунки з Інтернаціоналом, щоб сприяти найшвидшому припиненню ворожих дій“.

Ось вона обголена личина соціал-фашистського пацифізму! З одного боку — з другого боку... З одного боку — за буржуазію, з другого боку — проти революції... „Двоєкий обов'язок“... Обов'язок, святий обов'язок соціал-фашистських лакеїв партій II Інтернаціоналу перед своїми хазяїнами — отчизною буржуазією. В деяких країнах соціал-демократія є керівна або урядова партія буржуазної держави. Саме соціал-демократичним міністрам доведеться оголошувати і проводити війну. З'їхавшись на Паризьку конференцію, збанкрутовані соціалісти-міністри заздалегідь визнають за свій взаємний обов'язок „зберегти повну незалежність і волю дій“, тобто соціал-демократичних міністрів і їх партії, що беруть участь у коаліціях з партіями буржуазії, під виглядом волі і незалежності дій покладається обов'язок захищати свою батьківщину, тобто проводити війну. Але така тактика, не доповнена лицемірно демагогічними фразами про „інтернаціональний обов'язок“, відразу відштовхнула б маси. Тому резолюція конференції, „з одного боку“, даючи кожній партії волю дій в підтриманні своєї буржуазії і повну незалежність від зобов'язань, які випливають з класової солідарності пролетарів усіх країн, „з другого боку“, закликає всіх соціал-патріотів до інтернаціональної солідарності на ґрунті соціал-шовінізму.

Невипадково в резолюції Паризької конференції всі країни, що воюють, зараховано до розряду „нападних“ і таких, що „захищаються“. Це значить: не слід обвинувачувати і викривати один одного; соціал-демократія кожної країни може проводити війну під гаслом захисту батьківщини і називати свою країну такою, що на неї нападено і що захищається. Треба підтримати зв'язок з Інтернаціоналом, що добиватиметься якнайшвидшого примирення імперіалістів, встановлення миру між ними, відновлення „демократії“ (буржуазної демократії) і в ім'я цієї останньої намагатиметься придушити революцію всередині і обернути імперіалістичний фронт (звичайно, в резолюції про це не говориться) проти революції й СРСР. Чи не тому в резолюції Паризької конференції залишено незаповненим місце для „нападної“ сторони?

Так воно й є. Вільну „вакансію“ „нападної сторони“ лідери II Інтернаціоналу призначають для СРСР. Тепер вони не зважуються сказати цього. Занадто вже очевидна непохитно мирна політика Радянського Союзу, що викриває провокаційні заходи палів війни і їх пацифістських прислужників. Але що всі соціал-пацифісти (на словах — соціал-імперіалісти на ділі) почнуть в разі війни змальовувати буржуазні країни як такі, що на них нападають і що захищаються, а країну пролетарської диктатури як „нападну“, це безперечна річ. Ми далі доведемо, що Каутський готується до цієї мерзотної провокації вже нині. Та хіба наведена вище резолюція Паризької конференції II Інтернаціоналу не є актом такого готування контрреволюційної антирадянської війни? Вожді міжнародного соціал-фашизму, що є головною соціальною опорою буржуазії, не дарма збиралися на Паризьку конференцію. Вони мусили виробити „формулу“ своєї тактики в майбутній війні. І вони її виробили, використавши свій „досвід“ 1914 року і всю свою казуїстичну дотепність. Ця формула „двоєкого обов'язку“ як і ототожнення (на Паризькій конференції, а також на з'їзді лейбористської партії в Гастінгсі на початку жовтня цього року) пролетарської диктатури з фашистською диктатурою буржуазії і закликом до боротьби „з усякою диктатурою“, свідчить, що II Інтернаціонал далі веде лінію на поглиблення розколу робітничого класу перед фашистською небезпекою, допомагаючи фашизмові зміцнюватися і наближати війну.

Демократія безпомічна проти війни, Інтернаціонал — „зряддя миру“, а до того ж, як доводить той же Каутський зовнішньою політикою розпоряджаються цілком імперіалісти. Історія показала, що всюди, де під час війни до влади приходила буржуазна демократія, викидали гасло *продовжувати* війну „до переможного кінця“. І це не випадково, як не випадково те, що першим декретом пролетаріату, що прийшов до влади 1917 р., був „декрет про мир“, що відразу поклав край імперіалістичній війні¹. Демократія, вимушено визнає Каутський, може покласти край не війні, а громадянській війні (Krieg und Demokratie, S. 74). Цей погляд відбився і в резолюції Паризької конференції. Капіталістичний світ стоїть напередодні нової імперіалістичної війни. Вона неминуче настане, не зважаючи на всі пацифістські хникання Каутських. І, побоюючись перетворення імперіалістичної війни на громадянську, лідери II Інтернаціоналу обстоюють імперіалістичний мир. Пацифістське „небажання війни“ Каутського і К^о відбиває настрої тих кіл буржуазії, що, поперше, ще не підготувалися до „воєнної сутички“, а подруге, бояться „наслідків“ війни — громадянської війни і революції. Тому Каутський, роздуваючи пацифістське кадило „проти війни“, одночасно, як вірний соціал-фашистський слуга буржуазії, обіцяє їй від імені „демократії“, що на випадок громадянської війни (революції) він і його прибічники (II Інтернаціонал) прикладуть усіх зусиль, щоб її придушити і знову відновити мир і демократію, тобто капіталістичний мир і буржуазну демократію, що є пар-

¹ „Декрети Жовтневої революції“, т. I, стор. .

ламентсько-конституційним прикриттям диктатури буржуазії і поневолення пролетаріату. Нездаваний жах перед громадянською війною є справжнім стимулом, що надихує Каутського і інших теоретиків соціал-фашизму на пацифістську балаканину про недозволеність війни і встановлення „вічного миру“. Відомий Еміль Вандервелде у своїм виступі в бельгійському парламенті в березні 1931 року прямо заявив про це: „Нова світова війна була б або скоро перетворилась би — ми це бачили в Росії, а потім в Німеччині і Австрії — на *громадянську війну*, в якій усі трудящі були б по один бік фронту, а ті, хто панує над ними, — по другий. З цієї війни неминуче *зародилась би* в крові і руїнах революція. Ось чому ми цього *не бажано, бо ми відчуваємо перед цим жах*“ („Известия“, 7/III — 31 р.). Але ми, марксисты-ленінці, знаємо, що коли революція настає не після війни, то вона приходить перед нею. І тоді буржуазія намагається уникнути революції, кидаючись у воєнну авантюру, випускаючи на світ потвору війни. Від революційного пролетаріату залежить, як скоро він покладе край провокаційній грі знахабнілого імперіалістичного хижака, що втратив голову.

Книжка Каутського розрахована на те, щоб заздалегід підготуватися до відвернення революції перед війною і революційних наслідків самої війни. Книга Каутського написана не проти війни на захист демократії, а проти громадянської війни і революції на захист контрреволюції, що готує нову світову війну, на захист інтервенції проти СРСР.

Війна і демократія

Ще 1927 року Каутський, говорячи про умови, утворені Версальським миром, писав:

„Було б, звичайно, жакливо, коли б переможені (держави) спробували через нову війну усунути завдане їм лихо.

На щастя, така війна не є неминуча, коли демократичні елементи Європи досить скоро зміцняться з економічного, соціального і, отже, з політичного погляду, щоб надати Лізі націй сили і волі для проведення демократичним шляхом пристосування державних кордонів до потреб націй. При цьому дуже багато залежатиме від того, коли і як диктатура, що існує в Росії, буде замінена демократичним режимом. Такий режим не тільки був би в силі забезпечити швидке господарське піднесення Росії, але величезною мірою підніс би авторитет Ліги націй і демократичних елементів у ній“¹.

Отже на шляху гарних намірів європейської демократії стоїть диктатура пролетаріату в Росії, і доки ця диктатура існує, доти неможливий „демократичний мир“ між народами Європи, неможливе господарське піднесення і зростання авторитету Ліги націй. Значить, коли на випадок війни більшовики намагатимуться перетворити цю війну на громадянську, то соціал-фашисти в ім'я піднесення авторитету Ліги націй і тріумфу буржуазної демократії закличуть своїх прихильників припинити війну між імперіалістами і перетворити її на війну проти СРСР. Саме такий сенс пацифістських міркувань Каутського. Це писав він у двотомнику „Матеріалістичне розуміння історії“. У мерзотному пасквілі „Більшовизм у безвиході“, що його Каутський випустив два роки пізніше і що є *політичним* аспектом „Матеріалістичного розуміння історії“, Каутський розвиває ту саму думку ще одвертіше. Він закликає капіталістів занехати взамну ворожнечу і подбати про загальний інтерес Європи. Але на шляху змалюваного в нього „добродійного розвитку“, на шляху здійснення привабливої мрії про „вічний мир“ за капіталізму стоять, — підказує Каутський, — „кам'яною брилою“ більшовики. Доки не „демократизувалась“

¹ Kautsky, Die Materialistische Geschichtsauffassung, Bd. II, S. 41 — 45.

Росія (читай: доки на одній шостій частині земної кулі при владі стоїть пролетаріат!), нічого не буде, твердить Каутський. І від знищення пролетарської диктатури Каутський обіцяє буржуазії „золоті гори“. „Перемога демократії в Росії,— пише він,— не тільки відкриє світовій промисловості російський ринок, вона буде величезною мірою сприяти і швидкому поширенню цього ринку... Цим почнеться процес що кінець-кінцем може призвести до подолання жахливої кризи, яка нині тяжить над усіма сучасними промисловими країнами... На жаль, цей ринок залишається без усякого значення доти, доки панує більшовизм“ (Каутський, „Більшовизм у безвиході“).

Отже в особі Каутського ми маємо закінченого соціал-інтервента, що прикривається мантією демократичного пацифізму. В особі Каутського ми маємо передовішого представника авангарду контрреволюційної буржуазії. Від імені цієї буржуазії проповідує Каутський похід на СРСР. Блискуче потверджується те, що сказав т. Сталін на XVI з'їзді партії:

„Кожен раз, коли капіталістичні суперечності починають загострюватися, буржуазія звертає свої погляди на сторону СРСР: чи не можна розв'язати ту чи ту суперечність капіталізму, коли не всі суперечності разом узяті, коштом СРСР, цієї країни Рад, цитаделі революції, що революціонізує самим своїм існуванням робітничий клас і колонії, перешкоджає налагодити нову війну, перешкоджає переділити світ по новому, перешкоджає господарювати на своєму широкому внутрішньому ринку, такому потрібному капіталістам особливо тепер, в зв'язку з економічною кризою“¹.

Отже суть соціал-фашистського пацифізму в тому, що він „проти“ імперіалістичної війни, бо вона може призвести до громадянської війни й революції, але він за війну імперіалістів проти СРСР, за інтервенцію, за розв'язання суперечностей капіталізму коштом країни пролетарської диктатури.

Тому, коли мова мовиться про війну між імперіалістами, Каутський починає з усіх сил доводити і її невідповідність, і її небезпеку (незнайомство з „співвідношенням сил“), і неможливість передбачити її наслідки (громадянська війна), і можливість мирно домовитися (через „підрахунок голосів“), і переваги миру над війною тощо.

Але як тільки мовиться про СРСР, Каутський відразу міняє тон. Його пацифістська демагогія миттю випарюється. В ім'я „вічного миру“ Каутський закликає імперіалістів до розправи з СРСР. В ім'я запобігання громадянській війні, Каутський закликає до інтервенції проти країни пролетарської диктатури, що сам факт існування її сприятиме швидшому перетворенню імперіалістичної війни на громадянську. Витяг з резолюції Паризької конференції II Інтернаціоналу, що ми його наводили вище, як і всі інші факти, говорить про те, що було б помилково гадати, що між Каутським і його соціал-пацифістськими колегами з II Інтернаціоналу є корінні принципи розходження в питанні про ставлення до СРСР. Ні, Каутський тільки відвертіше через те, що він не посідає в Інтернаціоналі офіційного поста й тому може дозволити собі більшу розв'язність, не ризикуючи викликати відверте обурення соціал-демократичних робітничих мас.

З приводу надто „нетактовних“ й не до часу відвертих заяв Каутського в останнього було з редактором „Der Kampf“ й головою II Інтернаціоналу Фр. Адлером ціле листування (оголошене в лютневій книжці „Der Kampf“ 1933 р.). Каутський наполягав на своїй відверто-інтервенціоністській щодо СРСР позиції й доводив, що його погляд „не являє собою нічого нового для Інтернаціоналу“. Це справді так. Лідери I Інтернаціоналу тільки на словах за „оборону Радянської Росії“ на випадок війни. Коли прийде час, вони скинуть машкару — не дарма вже тепер вони говорять про „захист демократії“ (замість викритого гасла „захисту батьківщини) проти „будьякої диктатури“.

¹ Сталін, Питання ленінізму, стор. 698.

Але події показали, що соціал-демократія не тільки не може й не хоче боротися з фашистською диктатурою, але є її соціальною підпорою; лишається тільки боротьба за „оборону демократії“ проти пролетарської диктатури в СРСР. Ось чому в Паризькій резолюції залишено „вільне місце“ для встановлення „нападної сторони“¹

Вище ми згадували про те, що Каутський заперечує класову боротьбу в історії, „доводячи“, що в основі історичного розвитку лежить *демократія*, порушувана епізодичними вибухами насильства (війни, революції). Каутський висловлюється *проти* війни за мир, бо війна є *насильство*, а мир тотожний з *демократією*. Насильство *кого над ким*, або „мирний метод“ панування і поневолення *кого ким*—ці природні для всякого марксиста питання для Каутського, що послідовно відмовляється від класового погляду, просто не існують. Тим самим виявляється, в інтересах якого класу розвиває Каутський свої теорії про війну і демократію.

Каутський не розрізняє класового характеру всякого насильства і говорить про „насильство“ взагалі для того, щоб зганьбити і розвінчати ідею *революційного насильства*.

„Соціалізм, писав Ленін, проти насильства над націями. Це безперечно. А соціалізм взагалі проти насильства над людьми. Але, крім християнських анархістів і толстовців, ніхто ще не робив з цього висновку, що соціалізм проти *революційного* насильства. Значить говорити про „насильство“ взагалі, не розглядаючи умов, що різнять реакційне від революційного насильства, значить бути міщанином, що відрікається від революції, або це значить просто обманювати себе і інших софістикою“ (Ленін, т. XXIII, стор. 378).

Так писав Ленін проти Каутського 1918 року. Але досі цей вчений оберприкажчик буржуазії твердить одне й те саме, „наче у сні лико жує“, без найменшого проблиску нової думки або аргументації. Проповідуючи робітникам непотрібність вдаватися до революційного насильства, Каутський проповідує про мирний характер капіталізму, про його незацікавленість в експансії за допомогою воєнних засобів, його поступливість перед „демократією“, він намовляє капіталістів не вдаватися до зброї, бо в їх же інтересах не давати поганого прикладу робітникам. Він підігріває для міщан усього світу брехливу легенду, начебто світова війна 1914 року була остання і що настає доба „вічного миру“ (сьогоднішня дійсність вщент розбила цю міщанську ілюзію). Але все це, сказане в „Krieg und Demokratie“ вже сотий раз сказав Каутський раніш у своїх попередніх роботах, так що все коло його ідей й його писанини стало подібне до нудного псалтира соціал-фашистського філістерства і тупоумства.

Підбиймо підсумки.

З глибокої економічної кризи, що охопила буржуазний світ і вбухла в рамках загальної кризи капіталізму, імперіалістична буржуазія шукає виходу в новій війні. Післявоєнний період був для імперіалістів не більш як період порівняно короточасного перепочинку, перемир'я для готування нової сутички. Суттю ж ця нова сутичка була вже закладена в перебігу і закінченні першої війни і імперіалістичному мирі, що настав після неї. Що поточний момент вагітний війною, в цьому не менш за саму буржуазію винувата міжнародна соціал-демократія, що у війні 1914 року проводила певну політику і приклала свою руку до Версальського мирного договору. Каутський змушений визнати, що мирні договори 1919 року принесли насильство, а не угоди. „Коли б на вищому рівні стояла державна мудрість, то був би скликаний світовий конгрес, на якому зійшлись би на різних правах усі держави... для того, щоб обміркувати нову організацію всього світу“¹. Пробі! Справа цілком не в недостатці „державної мудрості“—це лицемірні пацифістські словечка Каутського. Справа в безсилстві, старечій дряблості засудженої на

¹ „Der Kampf“, № 7, 1933 р.

смерть капіталістичної системи. Каутський відрікається від останніх натяків на марксизм, коли він „забуває“ стихійний характер капіталістичного способу продукції і приховує, що політика насильного розв'язання капіталістичних суперечностей для буржуазії така ж потрібна й неминуча, як і ті насильні договори, що були продиктовані державами-переможцями 1919 року. Безсилі зідхання про „мирну нову організацію всього світу“ свідчать про жар буржуазної апологетики, яким охоплені соціал-фашистські лакеї капіталу в своєму прагненні безсоромно заперечувати той факт, що війни є органічно з капіталізмом зв'язане явище, так само закономірне, як і мир. „За капіталізму,— писав Ленін,— неможливі інші засоби відновлення час од часу порушеної рівноваги, як кризи в промисловості, війни в політиці“ (Ленін, Соч., т XVIII, стор. 232).

Нам нема діла до суб'єктивних намірів пацифістських балакунів, що „прагнуть“ „перешкодити“ новій війні. Це вони можуть зробити також мало, як мало могли вони ліквідувати і економічну кризу, що й до сьогодні лютує в капіталістичних країнах. Навпаки, пацифізм прискорює готування війни. Він пришвидшує його тим, що пацифістською демагогією поглиблює розкол робітничого класу, тим, що, проводячи політику „найменшого лиха“, вони розчищають шлях одвертій фашистській диктатурі, для якої нова війна „на роду написана“. Допмагаючи, де лише можуть, фашизації буржуазної держави і наступові буржуазії на робітничий клас, пацифісти одночасно всіляко підігривають у масах соціал-шовіністичний дух („захист батьківщини“) замість духу громадянської війни. Своім пацифізмом вони прикривають той факт, що нова війна, до якої готуються імперіалісти, як і вся політика світової буржуазії має за головну і основну тенденцію „тенденцію до оточення СРСР і до контрреволюційної війни проти нього, щоб його удушити і утворити всесвітній буржуазно-терористичний режим“ (Програма Комінтерну X, § 2). II Інтернаціонал, що був за першої імперіалістичної війни ні на що непридатним „знаряддям миру“ (Каутський), був і є сьогодні, в період „миру між імперіалістами“, чудовим „знаряддям війни“. „Музиканти“ з II Інтернаціоналу чудово розігрують пацифістські серенади, заливаються піснями про „вічний мир“. Але „пацифізм і абстрактна проповідь миру є одною з форм задурманювання робітничого класу“ (Ленін). Ілюзії про „вічний мир“, який начебто може гарантувати буржуазна демократія і її соціал-фашистські „апостоли миру“, є справді неодмінна складова частина процесу готування війни, частина тої „таємниці, в якій війна народжується“ (Ленін). Буржуазний пацифізм завжди був другою, мовляв „показною“, „лицевою“ стороною імперіалістичного мілітаризму. За висловом т. Сталіна пацифізм „прикриває голизу імперіалізму“. Соціал-демократичний пацифізм є прикриття імперіалістичної політики буржуазних держав. Пацифістський дурман служить справі роззброєння пролетаріату перед лицем воєнної небезпеки, править за засіб присипання його класової чуйності, засіб ідеологічного готування мас до того, щоб з зав'язаними очима підвести трудящих до безодні війни, поставити їх раптом „перед фактом“, несподівано штовхнути народи в мир взаємного винищування на славу капіталу.

З другого боку, сучасна роль пацифістів з Ліги націй і її прибічників з II Інтернаціоналу полягає в найлицемірнішому проведенні тактики „влізання в війну“, яку з успіхом починають застосовувати імперіалісти Японії і інших країн (війна без „оголошення війни“, без розриву дипломатичних стосунків тощо).

До зазначеної мети пристосовані всі побудови буржуазних пацифістів з соціал-фашистського табору і передусім відмова від постави питання про *класовий характер* політики, що веде до війни, і класового змісту самої війни. Зрозуміло, в чому сенс відмови від класового погляду на війну; при такій бо єдино науковій, марксистській поставі питання відразу виявляється, що політика миру становить саму суть зовнішньої політики

СРСР і що політика озброєння і готування війни (за заслоною пацифізму) становить суть зовнішньої політики великих імперіалістичних держав.

Побоювання революційних наслідків війни стримувало імперіалістів від негайного вступу в війну і робило їх тимчасовими пацифістами. Це побоювання наслідків збільшується через факт існування СРСР — могутньої соціалістичної батьківщини пролетарів усіх країн, що веде політику миру, викриває провокаційні маневри паліїв війни і їх пацифістських доктринерів. Звідси природно, що готування війни нерозривно зв'язане з антирадянською пропагандою. При цьому пацифісти всіх відтінків змагаються один з одним в наклепах на СРСР (брехлива легенда про „червоний імперіалізм“), видаючи тим самим свою справжню природу людей, що прикривають готування війни і інтервенції проти країни пролетарської диктатури.

Пацифістська демагогія вождів II Інтернаціоналу зовсім не суперечить фашистській політиці війни. Вона доповнює її. Ще на початку відносної капіталістичної стабілізації, в період розквіту пацифізму, за заслоною якого збирав свої кадри фашизм, тов. Сталін викрив намагання протиставити пацифізм фашизмові. „Було б помилково гадати,— писав т. Сталін,— що „пацифізм“ означає ліквідацію фашизму“. „Пацифізм“ у нинішній обстанові є угрунтування фашизму з висуненням на перший план його поміркованого, соціал-демократичного крила“. (Сталін, До міжнародного становища, „Большевик“ № 11, 1924 р., стор. 9).

Під прикриттям пацифістської фрази зміцнювався капіталізм, готуючи нову війну. І що ближче до війни, то голосніше кричать імперіалісти „про мир цілого світу“. Пацифістське красномовство лідерів соціал-фашизму є тим „порохом в очі“ робітничим масам, яким сподіваються засліпити пролетаріат, вбити його волю до боротьби з капіталізмом і фашистською диктатурою буржуазії, що штовхає народи у вир війни.

Абстрактна проповідь миру в період відносної стабілізації капіталізму обернулася в період другого туру революцій і війн на контрреволюційну проповідь інтервенції проти СРСР. Робітникам, мовляв, вигідніше бути втягненими в імперіалістичну війну (яку лідери соціал-фашизму обіцяють швидко припинити через замирення імперіалістів), ніж не припускати до останньої *розгортанням* війни класової, громадянської. Саме в такій поставі питання, висловленій Каутським цілком одверто, полягає сучасний соціал-пацифізм. Контрреволюційна буржуазія шукає виходу в війні, але вона не може вести війни, не втягнувши до неї всієї нації і не зробивши „спокоею“ в себе всередині. Вона хоче створити собі певні гарантії, що війну, яку вона затіває, пролетаріатові не пощастить перетворити на громадянську. Буржуазія сподівається таких гарантій передусім від соціал-демократії, що від часу війни 1914 року є найвірнішою підпорою буржуазії в робітничому класі. Звичайно, під час війни буржуазія силою зброї, воєнними засобами примусить пролетаріат коритися, йти на фронт і захищати „своє“ буржуазне суспільство. Але в період готування війни соціал-пацифізм є чудовий засіб обдурювання мас.

„Хай базікають соціал-демократи,— каже т. Сталін,— про пацифізм, про мирний розвиток капіталізму тощо. Досвід перебування соціал-демократії при владі в Німеччині і Англії доводить, що пацифізм є в них тільки машкара, потрібна для того, щоб прикрити готування нових війн“. (Сталін, Полізвіт ЦК на XVI партз'їзді, Питання ленінізму, стор. 693).

Коли соціал-фашизм є прикриття для готування війни, то, коли війна почнетися, соціал-пацифісти будуть робити все, щоб не допустити до перетворення імперіалістичної війни і інтервенції проти СРСР на громадянську війну пролетаріату капіталістичних країн проти своєї буржуазії. Пацифістська демагогія ідеологів II Інтернаціоналу править, отже, і до війни і під час неї за зняття розколу робітничого класу, засіб зруйнувати єдиний пролетарський фронт боротьби з фашизмом. Соціал-пацифісти всіх мастей є тому найлютіші вороги революційного пролетаріату.

Компартії всіх країн і передусім героїчна компартія Німеччини борються проти нової імперіалістичної війни, викривають брехливу софістику соціал-пацифістських демагогів, борються за революційну єдність пролетарських лав, мобілізують чуйність робітничого класу проти інтервенціоністських задумів міжнародного фашизму. Вся ця діяльність комуністів зриває і викриває контрреволюційну політику соціал-фашизму. Ось цьому лідери II Інтернаціоналу найменше заперечують проти каральної політики німецького фашизму щодо комуністичного руху. Але як не можна було знищити комунізму руками соціал-фашизму і за допомогою „демократичних“ методів, так неможливо його ліквідувати і за допомогою кривавого фашистського терору. Справа комунізму живе, вона непереможна. Наближається новий тур революційних струсів. І коли в першому турі ставка пролетаріату була для Західної Європи програна, то це пояснюється тим, що справжньо комуністичної, послідовно революційної *партії* західно-європейський пролетаріат тоді ще не мав. „Найбільша біда і небезпека Європи, — писав Ленін у жовтні 1918 року — в тому, що в неї нема революційної партії. Є партії зрадників, як от Шейдеманів, Реноделів, Гендерсонів, Уеббів і К°, або лакейських душ, як от Каутський. Нема партії революційної“ (Ленін, Соч., т. XXIII, стор. 224).

Комуністи всіх країн під проводом Комуністичного Інтернаціоналу, озброєні ленінським розумінням того, що відбувається, і багатющим історичним досвідом більшовиків, зуміють утворити єдиний пролетарський фронт, завоювати на свою сторону більшість робітничого класу. Викриваючи брехливі пацифістські фрази і підлий обман соціал-фашистів, компартії зуміють переконати навіть відсталих робітників, що шлях найменших жертв і недостатків і одночасно шлях, що один тільки відповідає інтересам пролетаріату, шлях визволення від фашистського ярма і *попередження нової війни*, яку затівають Гітлери всіх країн, є шлях єдиного пролетарського фронту боротьби проти панування буржуазії в усіх його формах — в парламентсько-демократичній і в фашистсько-терористичній, є шлях *перетворення* імперіалістичної війни, коли вона почнеться, на *громадянську* війну пролетаріату проти своїх поневолювачів, за повалення капіталізму і встановлення диктатури пролетаріату.

МАРКСИЗМ І ПОВСТАННЯ¹

1. Остаточна мета пролетарської революції

Всесвітньоісторична роль пролетаріату в тому, що він повинен повалити капіталізм і збудувати соціалістичне суспільство. Щоб перебудувати суспільство, пролетаріат завойовує політичну владу. Протилежно своїм історичним попередникам — класам, що боролися за владу, — пролетаріат не може заволодіти готовою державною машиною. Всі перевороти, як зазначає Маркс у „18 Брюмера Луї Бонапарта“, тільки удосконалювали здобуту стару державну машину. Класи і партії, що боролися за панування, бачили в посіданні цієї колосальної державної будівлі головну здобич своєї перемоги. А пролетаріат повинен, як свідчить досвід 1848 р. Паризької Комуни і переможної Жовтневої революції, розбити, зруйнувати державну машину буржуазії, зламати панування і диктатуру капіталістів і організувати новий тип держави, міцну і залізну *диктатуру пролетаріату*.

Завоювати політичну владу і організувати свою класову диктатуру, пролетаріат може тільки у вирішальних боях, що закінчуються переможним збройним повстанням. Так свідчить досвід історії і теоретичні висновки марксизму з цього досвіду. Диктатура пролетаріату не може народитися з „мирного“ розвитку буржуазного суспільства, вона є результат найжорстокішої класової боротьби, що набуває в періоди гострих економічних і політичних криз характеру збройного повстання і громадянської війни.

Завоювавши владу, пролетаріат негайно приступає до організації нових форм суспільного життя, до організації соціалізму.

„Диктатура означає не тільки насильство, — писав Ленін, — хоч вона неможлива без насильства, — вона означає також організацію праці вищу, ніж попередня організація“...² Наша Жовтнева революція є практичним здійсненням цього. Саме, маючи за основу закономірності руху до соціалізму *диктатуру пролетаріату*, ґрунтуючись на творчих силах пролетаріату нашої країни, на його невичерпних революційних можливостях, на правильному керівництві з боку партії його спільниками, ми змогли, як зазначає т. Сталін, підхльостувати розвиток продуктивних сил країни і з відсталого, де-не-де середньовічного, і з аграрної перетворити її на передову індустріальну соціалістичну країну. У боротьбі двох систем — капіталізму і соціалізму — як свідчить перша радянська п'ятирічка, — перемогла соціалістична.

Опанування політичної влади не є самоціль пролетаріату. Пролетаріат не зацікавлений у збереженні і зміцненні класового суспільства, отже і свого класового панування. Його завдання знищити класи і збудувати безкласове соціалістичне суспільство.

¹ Розділ з дисертаційної роботи аспіранта ІЧП.

² *Ленін*, т. XXIV, стор. 309.

„Диктатура пролетаріату,— учив нас Ленін,— є особлива форма класової спілки між пролетаріатом, авангардом трудящих, і численними не-пролетарськими верствами трудящих (дрібна буржуазія, дрібні хазяйки, селянство, інтелігенція тощо), або більшістю їх, спілки проти капіталу, спілки для повного повалення капіталу, повного придушення опору буржуазії і потім реставрації з її боку, спілки для остаточного утворення і зміцнення соціалізму“.¹

Отже державна влада диктатури пролетаріату є така форма організації робітничого класу, що забезпечує його провідну роль в спілці, щоб придушити опір капіталістичних класів, щоб дійти остаточної мети, тобто знищити класи взагалі, експлуатацію людини людиною і збудувати безкласове комуністичне суспільство.

Ні одна революція не обходиться без довгої і впертої боротьби, повної великих жертв. Створити і зміцнити соціалістичне суспільство можна тільки силою. Ось як уявляли собі цю справу Маркс і Енгельс.

„Політична влада у власному розумінні слова, це — організована сила одного класу для придушення другого. Коли пролетаріат у боротьбі проти буржуазії неодмінно об'єднується у клас, коли шляхом революції він перетворює себе на панівний клас і як панівний клас силою усуває старі продукційні відносини, то разом з цими продукційними відносинами він усуває умови існування класової протилежності, ліквідує класи взагалі і тим самим і своє власне панування як класу“.²

Побудувати соціалізм можна тільки у впертій класовій боротьбі, що охоплює собою цілий історичний період. Диктатура пролетаріату є вища форма класової боротьби, що забезпечує революційну, перебудову старого суспільства на нове, творячи пролетарську державу, що відповідає переходовому періодові від капіталізму до соціалізму. Економічне значення диктатури пролетаріату Ленін вважав за „ядро“ пролетарської революції. Ось, що Ленін писав з приводу дрібнобуржуазного побоювання „лівих“ комуністів перед диктатурою пролетаріату в економічній царині життя. „Надзвичайно характеристично, що в авторів тез нема ні звуку про значення *диктатури* пролетаріату в *економічній* царині життя. Вони говорять тільки про „організованість“ тощо. Але це визнає і дрібний буржуа, що цурається саме *диктатури* робітників в економічних відносинах. Пролетарський революціонер ніколи не міг би в такий момент „забути“ про це „ядро“ пролетарської революції, спрямованої проти господарських основ капіталізму“.³

✠ Диктатура пролетаріату є основа *закономірності* нашого руху до соціалізму. Тільки диктатура пролетаріату за допомогою всіх своїх господарських і політичних важелів може цей рух до соціалізму забезпечити. Тому Ленін і зазначає, що „диктатура пролетаріату є вперта боротьба, кривава і безкровна, насильна і мирна, воєнна і господарська, педагогічна і адміністративна, проти сил і традицій старого суспільства“⁴... в наслідок якої тільки й можна за правильного керівництва партії збудувати соціалістичне суспільство, тобто досягнути остаточної мети боротьби революційного пролетаріату.

2. Питання про владу як основне питання революції

Про роль насильства в історії

Для основоположників наукового комунізму було ясно, що пролетаріат може перетворитися на панівний клас *тільки через революцію*. Вихо-

¹ Ленін, т. XXIV, стор. 282.

² К. Маркс і Ф. Енгельс, „Маніфест Комуністичної партії“, розд. II, стор. 36, рос. вид., Париздат, 1932.

³ Ленін, т. XXII, „Про „ліве“ дитинство і про дрібнобуржуазність“.

⁴ Ленін, „Дитяча хвороба“ і т. д., розд. V.

дючи з цього, Маркс і Енгельс вважали питання про владу за основне питання революції. У чийх руках є державна влада, тобто який клас стоїть при владі, це цілком визначає перебіг боротьби класів. За революційної доби це тим більш зрозуміло, що боротьба за владу набуває одвертого, обголеного і гострого характеру. Цього висновку Ленін неодмінно і скрізь учив робітничий клас. Свого листа „До робітників Європи і Америки“ Ленін кінчав писати тоді, коли принесено звістки про вбивство Карла Лібкнехта і Розі Люксембург соціал-демократичним урядом Еберта і Шейдемана. І на цьому факті цинічної зради „робітничих лейтенантів капіталістичного класу“ Ленін учить головного висновку, що основне питання революції — це питання про владу.

„Попередні рядки були написані до звірячого і мерзотного вбивства Карла Лібкнехта і Розі Люксембург урядом Еберта і Шейдемана... Не знайти слів, щоб висловити все паскудство і мерзотність цього катівства, що його творять ніби соціалісти. Очевидно історія вибрала такий шлях, на якому роль „робітничих лейтенантів капіталістичного класу“ має бути доведена „до останньої межі“ звірячості, мерзотності, підлоти. Хай дурники каутськіанці толкують у своїй газеті „Фрейгайт“ про „суд“ з представників „усіх“ „соціалістичних“ партій (катів Шейдеманив ці лакейські душі і далі називають соціалістами). Ці герої філістерського тупоумства та міщанського боягузства не розуміють навіть того, що суд є орган державної влади, а боротьба і громадянська війна в Німеччині точиться якраз із-за того, в чийх руках буде ця влада: чи в руках буржуазії, яку й „обслуговуватимуть“ Шейдемани як кати й погромники, Каутські, як хвалителі „чистої демократії“, чи в руках пролетаріату, який „скине експлуататорів - капіталістів і роздавить їхній опір“...¹

В питанні боротьби за владу меншовики давно вульгаризували і фальшували марксизм. Тупоумні міщани, людяці у футлярах, що претендували бути теоретиками пролетаріату, вульгаризували і принижували марксизм саме в питанні боротьби за владу. Герої II Інтернаціоналу завжди повставали проти бунтарських, як вони любили висловлюватися, тенденцій пролетаріату. Революційний період з його особливими формами боротьби і спеціальними завданнями вони вважали за аномалію, і всіма силами намагалися увігнати революційний рух пролетаріату в прокрустове ложе парламентської „демократії“. Усе багатство форм і способів боротьби за соціалізм вони хотіли обмежити тільки одним — загальним виборним правом у буржуазній державі.

Але чи можна основне питання революції — боротьбу за владу — розв'язувати будь-якою одною формою боротьби? Ні. „Марксизм різниться від усіх примітивних форм соціалізму тим, що він не зв'язує рух з будь-якою одною визначеною формою боротьби, він визнає найрізноматніші форми боротьби, при чому „не видумує“ їх, а тільки узагальнює, організує, надає свідомості тим формам боротьби революційних класів, які *виникають самі собою* в ході руху“. ² Марксизм не обмежується можливими і існуючими формами боротьби і безперечно не зарікається ніяких форм боротьби. Марксизм визнає неминучість нових форм боротьби із зміною даної соціальної кон'юнктури, співвідношення класових сил даного періоду, з зміною старої обстановки і настанням нових умов класової боротьби. Стратегія і тактика пролетарської революції, форми й способи боротьби за соціалізм марксизм виводить з практики масової революційної боротьби пролетаріату. Геніальні думки Маркса і Енгельса про тактику і стратегію були замуrowані опортуністами II Інтернаціоналу, як зазначає т. Сталін, і тільки в період імперіалізму, в період одвертих виступів пролетаріату, в період пролетарських революцій Ленін витягнув ці Марксові твердження, „розвинув далі

¹ Ленін, т. XXIII, стор. 498 — „Письмо к рабочим Европы и Америки“.

² Ленін, „Сборник статей и речей“, „Искусство победить“, ГИЗ, 1925, стор. 88.

і доповнив новими думками і твердженнями, об'єднав усе це в систему правил і керівних засад для керування класовою боротьбою пролетаріату¹. Блискучим продовженням робіт Леніна в галузі стратегії й тактики є теоретичні роботи вождя ВКП(б) і Комінтерну т. Сталіна.

Гнучкість більшовицької тактики нічого спільного не має з меншовицьким крутіством і лавіруванням. Більшовицька тактика передбачає ясність гасел. Але більшовицька тактика передбачає і майстерність великих політичних поворотів, викликуваних об'єктивним перебігом класової боротьби. „Ви не вмієте міркувати по-діалектичному,— писав Ленін, з приводу тактики меншовиків,— хоч чудово вмієте крутити і викручуватися, як Плеханов, з питанням про організаційні і тактичні туманності у ваших поглядах... Діалектика стихійного процесу, який завжди і неодмінно буває заплутаний, не виправдує плутанини логічних висновків і політичних гасел, які досить часто (але не неодмінно) бувають плутані“². Меншовицька „гнучкість“,—азначає Ленін,— обертає їх (меншовиків) на прихвостнів буржуазії, на боягузних і непослідовних реформістів. Більшовицька тактика дає ясні гасла боротьби, які мобілізують маси на розв'язання завдань, що стоять перед революцією. Більшовицька тактика поєднує в одну політичну лінію з формами і методами боротьби, що забезпечують проведення цієї лінії в життя. Гасла більшовизму, охоплюючи *ціле*, тим самим забезпечують і розв'язання окремих *частин*, бо вони (гасла) спираються на корінні, дійсні питання пролетарської класової боротьби. Цим самим проведення цих гасел в життя утворює умови для злиття в єдиний суцільний потік усіх відтінків і форм боротьби пролетаріату для готування переможного збройного повстання.

В усіх цих питаннях керівництво II Інтернаціоналу протягом десятиріч, які лягли цілою смугою неподільного панування опортунізму, перекручувало запаскудило і фальсифікувало погляди Маркса й Енгельса. Боротьба з цими поглядами опортуністів і становила одне з найважливіших завдань ленінізму. Єдиним методом боротьби за соціалізм опортуністи II Інтернаціоналу оголосили тимчасову і обмежену парламентську тактику. Те, що Енгельс називав певного роду підготовною школою пролетаріату, що показує тільки ступінь зрілості робітничого класу, вони піднесли до абсолюту, до священної догми. Спершу за винятком Бернштейна і його друзів, як от Ауер, вожді соціал-демократії несміливо обминали головні питання марксизму, потім, осмілившись, дійшли як, наприклад, Каутський, до твердження, що диктатура пролетаріату, це слівце, що його Маркс сказав випадково. І коли диктатура пролетаріату перемогла в одній країні, що займає шосту частину світу, вони виявились найлютішими її ворогами. Допмагаючи організувати інтервенції капіталістичних армій проти першої радянської республіки, соціал-демократія перетворилася на партію соціал-фашистів, стала опорою в боротьбі проти пролетарської революції і основною соціальною базою диктатури буржуазії, торуючи своїми руками шлях до влади фашизму, найскаженішим реакційним бандам монополістичного капіталу.

Питання про диктатуру пролетаріату, як головне в марксизмі, Ленін вважав за той брусочок, на якому треба перевіряти вірність марксизму і пролетарській революції. Хто тільки визнає класову боротьбу, той ще не виходить за рамки буржуазного думання. Марксистом може бути той, хто визнання класової боротьби доводить до *неминуності диктатури пролетаріату*, до періоду переходу від капіталізму до комунізму. Хто стоїть на ґрунті визнання диктатури пролетаріату, той визнає, що в певні історичні періоди класова боротьба неодмінно набуває форми *збройного повстання і громадянської війни*.

„Марксист стоїть на ґрунті класової боротьби, а не соціального миру. В певні періоди гострих економічних і політичних криз класова боротьба

¹-Сталін, „Питання ленінізму“, розд. „Стратегія і тактика“.

² Ленін, т. VIII, „Последнее слово“ „Искровской тактики“.

дорозвивається до прямої громадянської війни, тобто збройної боротьби між двома частинами народу. В такі періоди марксист мусить стояти на погляді *громадянської війни*¹.

На цьому питанні Ленін довів зрадливість вождів II Інтернаціоналу під час світової війни 1914 р. На цьому питанні Ленін довів помилки і непослідовність лівих (Люксембург, Радек і ін.), що не зрозуміли, які форми класової боротьби повинен був застосувати пролетаріат для революційного виходу з війни. Ленін — вождь більшовиків основивав тактику пролетаріату на вивчанні імперіалізму і породженої ним війни і висунув єдине правильне марксистське гасло — перетворення імперіалістичної війни на громадянську.

Ми бачимо, отже, що ставлення до збройного повстання буде таке саме, яким буде ставлення до корінного, головного питання марксизму — до диктатури пролетаріату. Хто стоїть за парламентську тактику, як за придатну і доконечну для всіх часів і народів, хто вірить у можливість парламентським шляхом опанувати пролетаріатові державну владу, — той неминуче стоїть за мирне вростання капіталізму в соціалізм (або як Енгельс називав це — „Вростання старого свинства в майбутнє суспільство“), той неминуче розкладатиме і обдурюватиме пролетаріат фантомом „чистої“ „надкласової“ демократії, той неминуче стає прислужником і лакеєм буржуазії. Вожді II Інтернаціоналу так і зробили. Марксову теорію класової боротьби вони замінили теорією класового миру, теорією спізробітництва з буржуазією, — всі вони стали ренегатами пролетарської революції. Вожді соціал-демократії не визнають доконечності диктатури пролетаріату, — тому вони так само не визнають доконечності зламати буржуазну державну машину і доконечності збройного повстання.

Пролетаріатові доведеться вести низку великих вирішальних битв з буржуазією за владу в кожній окремій країні. Це ні для кого з марксистів не таємниця. Правда, в передімперіалістичну добу, 50-х років минулого століття, Маркс і Енгельс теоретично припускали можливість перемоги соціалізму в Англії без збройного перевороту. У книжці „Держава і революція“ Ленін не заперечує правильності теоретичного припущення Маркса і Енгельса. Він тільки зазначає, що ті умови, на які спиралося це припущення, давно зникли. Англія давно стала міцною імперіалістичною країною, з величезним, першим у світі флотом, міцною армією, з великим державно-поліцейським апаратом. Разом із зниклими старими умовами зникло і це теоретичне припущення. Але це в другу половину XIX століття зазначали також Маркс і Енгельс. Ленін розглядає ще один можливий випадок мирного переходу до соціалізму. „Не можна заперечувати того, — пише він, — що в окремих випадках як виняток, наприклад, в якійсь маленькій державі після того, як сусідня велика вже відбула соціальну революцію, можливо мирне відступлення від влади буржуазії, коли вона переконається в даремності опору і волі зберегти свої голови“².

„Хитра“ історія може взагалі дати багато складних комбінацій. Але всі вони не міняють, а тільки потверджують той основний факт, що капіталізм треба скинути тільки насильним способом.

Собакевич і Манілов II Інтернаціоналу, — як їх вдало назвав Карл Радек, — Карл Каутський і Фріц Адлер також вели між собою полеміку про різні шляхи до соціалізму. Каутський повторює як папуга вивчені слова: демократія, демократичний шлях, демократична держава, зміцнена демократія, і т. д. і т. п. Радянський союз — доводить цей Собакевич, головний ворог і він повинен неминуче загинути, і тільки після його загибелі почнеться в капіталістичних країнах справжній розквіт „демократії“. На потвердження своїх висновків про неминучу загибель Радянського союзу „історик“ Каут-

¹ Ленін, „Сборник статей и речей“, „Искусство победить“, ГИЗ, 1925 р., стор. 91.

² Ленін, т. XIX, стор. 229, „О каррикатуре на марксизм“.

ський посилається на банкрутство комуністичних спроб езуїтів у Парагваї в XVII столітті і сільськогосподарських комуністичних колоній, основаних жменькою інтелігентів і робітників у першу половину XIX століття в Сполучених Штатах Америки. Правда, який історичний діапазон і яка „глибина“ теоретичних доводів у цього старого лакея імперіалізму?

Манілов II Інтернаціоналу з ним не погоджується: Фріц Адлер ладен припустити, що, може Радянський союз і не згине. Може він прийде до соціалізму і не повернеться до капіталістичного ладу. Він вважає, що Союз рад, та ще після 15-річчя свого існування, щось більше за комуністичні спроби Парагваю. Але він, Манілов — Фріц Адлер, висуваючи платформу для об'єднання II і III Інтернаціоналів, просить тільки одного: *„Більшовики повинні визнати, що демократичний шлях до соціалізму принаймні не виключений у деяких країнах (наприклад, у Скандінавії)“*. Чому пан Адлер став такий скромний і не просив винятку для своєї „демократичної“ Австрії, це таємниця. Мабуть, Отто Бауер гірко докоряв за це своєму другові Фріцу Адлерові. Чого треба панові Адлерові? Йому потрібний палець, щоб він міг відкусити цілу руку. Він шукає аргументів для нового обдурювання робітників. Вирвати від більшовиків таке визнання, це ж виграш. Вони, мовляв, самі визнають, що диктатура пролетаріату, це тільки специфічний шлях Росії до соціалізму. А ось у „деяких країнах“, в Австрії, наприклад, є свій шлях, шлях менш хоробливий, шлях демократії. Усі балачки Собакевичів і Манілових II Інтернаціоналу про їхні шляхи до соціалізму це обдурювання робітничого класу. Вони в'ються як вужі, щоб знову й знову стягнути робітників з правильного шляху, з шляху революційної боротьби за соціалізм. Вони хочуть затемнити, не дати робітникам розібратися в тій науці, яку їм дають останнім часом за допомогою соціал-демократів фашисти. Вони як змії підкрадаються, щоб отруїти своїм жалом революційну міць робітничого класу і ослабити його силу і єдність на новому революційному піднесенні.

Хто розуміє класову боротьбу, як марксист, той розуміє всю обмеженість і недостатність, зумовлену конкретними історичними умовами, парламентської тактики, той стоїть за доведення класової боротьби до диктатури пролетаріату, той розуміє, що соціалізм виникає не через мирний розвиток буржуазного суспільства, а що в певні історичні періоди класова боротьба пролетаріату набуває неминучо форми збройного повстання і громадянської війни, той стоїть за зламання буржуазної державної машини, буржуазного чиновницького апарату, буржуазної поліції, буржуазної армії. У головному в марксизмі-ленінізмі — в питанні про диктатуру пролетаріату вузловий пункт розходження більшовизму і соціал-демократії.

Великі революції, навіть коли вони починаються „мирно“, неминуче кінчаються запеклими війнами, які починає контрреволюційна буржуазія. Потвердження цього маємо на прикладі Великої Французької революції. До того ж громадянські війни найжорстокіші і найсерйозніші війни. „Громадянська війна серйозніша і жорстокіша за всяку іншу. Так завжди бувало в історії, починаючи з громадянських війн старого Риму, бо війни міжнародні завжди кінчалися угодами між маєтними класами і тільки в громадянській війні пригноблений клас спрямовує зусилля на те, щоб знищити економічні умови існування цього класу“.¹

Збройне повстання як форма боротьби за владу не є складовою частиною тільки пролетарської революції. Великі буржуазні революції так само перемагали в наслідок довгої і впертої боротьби. При цьому ця боротьба не відразу давала перемогу, а тривала протягом великого історичного періоду. В „Революції і контрреволюції в Німеччині“ Маркс і Енгельс зазначають, що англійська буржуазія добилася соціального і політичного пану-

¹ Ленін, т. XXIV, стор. 309.

вання після 48 років, а у Франції після 40 років шаленої боротьби. Якобінська диктатура розв'язувала завдання буржуазної революції, застосовуючи насильство щодо дворянства, королівських вельмож, реакційного духівництва, контрреволюційної буржуазії. Без рішучої розправи з старими реакційними класами під час Великої Французької революції не пощастило б піднести народні низи, щоб перемогти внутрішніх і зовнішніх ворогів. Тільки застосувавши насильство, якобінська диктатура зуміла „ударамми свого страшного молота стерти відразу як чарами усі феодальні руїни з лица Франції“ (Маркс) і здобути перемогу над коаліційними арміями всієї європейської реакції, що наступали на революційну Францію.

За революційними корчами, як каже Маркс, завжди скривається суспільна потреба. Тому сила є повітухою при народженні нового суспільного ладу. Сила утворює змогу здійснити нові суспільні потреби. Тільки в боротьбі можна розв'язувати назрілі суперечності, бо добровільно не поступається своїм місцем під сонцем ні один, навіть архивіджилий свій вік, суспільний лад. „Навіть при всій характеристичній для буржуазного суспільства відсутності героїзму,— каже Маркс,— воно потребувало героїзму, самопожертви, терору, громадянської війни і битви народів, щоб з'явитися на світ“.¹

Великі історичні питання в класовому суспільстві можна розв'язати тільки силою. Тільки революція перетворює можливість суспільного розвитку на дійсність. Звичайно, не всяке насильство може мати успіх. Успіхом може увінчатися тільки те насильство, яке застосовує революційний, історично-прогресивний клас, насильство, що має свої основи в суспільному прогресі і розвитку суспільства. Терор сучасного фашизму є не що інше, як передсмертні корчі контрреволюційної буржуазії. Насильство фашизму засуджене на загибель, бо це насильство реакційного класу буржуазії. Хоч які б погроми влаштовували фашисти робітничому класові, перемога буде на боці пролетарської революції. „Насильство,— каже Ленін,— можна застосувати, не маючи економічних коренів, але тоді воно засуджене історією на загибель. Але можна застосувати насильство, спираючись на передовий клас, на вищі принципи соціалістичного ладу, порядку і організації. *І тоді воно може тимчасово зазнати невдачі, але воно непереможне...*“² „Історична наука,— каже Маркс,— повинна була переконати народи, що визволення досягне тільки в боротьбі, і що безповоротно минули ті часи, коли геготання римських гусей могло врятувати Капітолій.“³

Збройне повстання не можна розглядати взагалі, абстрактно. Треба конкретно розібрати складовою частиною якої революції воно є, пролетарської чи буржуазної. І навіть сама пролетарська революція буде мати, як відмічає програма Комінтерну, свої конкретні особливості, залежно від різного типу країн, ступеня їх розвитку тощо. Конкретно вивчити збройне повстання, значить пізнати рушійні сили даної революції, співвідношення класів і те, який клас є гегемоном революції. Але це не значить, що не можна з досвіду минулих збройних повстань виводити науку цієї боротьби і основну тактику збройного повстання, що з відповідними варіаціями повторюється в інших країнах. Великі майстри революційної стратегії й тактики спирали свої висновки на досвід минулих повстань

¹ Маркс, „18 Брюмера Луї Бонапарта“.

² Ленін, т. XXV, стор. 310.

³ Цікаво зазначити думку великого російського критика В. Белінського („ненстового Виссаріона“) про роль насильства в суспільному прогресі. „Смішно думати,— пише він,— що це може статися само собою, з часом, без насильних переворотів, без крові. Люди такі дурні, що їх силоміць треба вести до щастя. Та й що кров тисячів проти гноблення і страждання мільйонів“ (36, тв., т. XI, стор. 125-6). Белінський, звичайно, не розумів і не міг тоді розуміти, який клас у суспільстві поведе силоміць людей до щастя. Він, звичайно, не розумів тоді, що справа не в дурноті людей, але він якобінець, він стоїть за революційне насильство як шлях до визволення.

Основне, що нас нині цікавить, це збройне повстання як складова частина пролетарських революцій і національно-революційного руху, де гегемоном виступає пролетаріат. Звідси не виходить, що в ранніх буржуазних революціях на барикадах боровся буржуазія. Ні, там також боролись трудящі класи. Тому не можна нехтувати досвідом тих повстань, коли відбувалися буржуазні революції, коли пролетаріат ще не боровся за свої власні класові інтереси, коли буржуазія руками пролетаріату виграла собі золоті каштани з вогню.

3. Організованість і стихійність у пролетарській революції

Найважливіше питання, яке треба розв'язати, щоб успішно провести збройне повстання, це питання про співвідношення організованості і стихійності. Від правильного розв'язання цього питання залежить розв'язання всієї суми питань, зв'язаних із збройним повстанням і в процесі готування до нього, і в процесі його провадження.

Теорія стихійності, — каже т. Сталін, — є логічна основа всякого опортунізму. Теорія стихійності спрямована проти революційного характеру робітничого руху, проти того, щоб цей рух *скерувати* на боротьбу з капіталізмом. Теорія стихійності спрямована проти того, щоб партія здіймала маси до рівня класової свідомості, щоб партія йшла на чолі робітничого класу і вела за собою рух. Теорія стихійності є теорія хвостизму, теорія що вимагає не перешкоджати рухові йти своїм шляхом і має своїм завданням підкорити робітничий рух буржуазії. Ця теорія нібито „визволяє“ рух, справді ж прибічники теорії стихійності обмежують рух, не даючи йому змоги вийти за рамки капіталізму. Теорія стихійності є ідеологія тред-юніонізму, ідеологія меншовизму. Ми не заперечуємо наявності стихійного процесу в революційному русі пролетаріату. Наш критика стосується до соціал-демократичних теоретиків, які вважають, що цей стихійний процес без всякого втручання свідомої і організованої партії робітничого класу здійснить завдання революції сам собою. Критика теорії стихійності спрямована проти тези меншовиків, що історична доконечність здійснюється сама собою, а тому не слід її „підганяти“ і бути її акушером.

Об'єктивний хід історичного розвитку виявляється в стихійних висхідних ступах робітничого класу. Коли б цього не було, то не могло б бути і мови про організацію і свідомість робітничого руху, тоді робітничий рух не був би рухом класу, покликаного історією скинути капіталізм, а видумкою інтелігентських теоретиків. Для того, щоб виростала організованість і свідомість робітничого руху, вона повинна мати свою *природно-історичну основу*. Стихійний робітничий рух є факт, який свідчить, що ця основа є. Наявність стихійного революційного руху пролетаріату і є природно-історична основа пролетарської революції, ознака її (революції) об'єктивності, ґрунтовності і глибини. Але стихійний робітничий рух без втручання і керівництва революційної партії може призвести тільки до тред-юніонізму, до меншовизму. Ленін боровся проти поглядів Плеханова, який уважав, що робітничий рух на певному шаблі свого розвитку без керівництва революційної партії прийшов би до таких самих висновків, які зробив революційний марксизм. Історія довела, що це не так. Ленін і Сталін завжди підкреслювали, що завданням партії є *внести* комуністичну свідомість у робітничий рух. Тільки на цьому шляху змога підготувати пролетаріат до виконання його історичної ролі. Роза Люксембург у статті про розкол в РСДРП також виступила проти завдання, висуваного більшовиками — внести соціал-демократичну свідомість (йдеться про тодішню революційну соціал-демократію) у робітничий рух. Вона вважає партію за „саморух“ пролетаріату. Ця „діалектикоподібна“ формула зближує її з Плехановим і призводить до нерозуміння ролі ре-

волюційної партії і до преклонства перед стихійністю. Преклонство перед стихійністю веде до казенного оптимізму, який є, як казав Ленін, характерною ознакою соціал-демократичного „болота“. Ленін висміював тих, хто покладається виключно на „об'єктивний хід речей“... Все повинно бути на краще; „пролетаріат“ і „класова боротьба“, „взагалі“, „процес“.¹ Без керівництва бойової партії робітничий рух не може піднятися до рівня поставлених перед ним історичних завдань. Без керівництва революційної партії революція перемогти не може.

Завдання комуністичної партії надати рухові організованого і свідомого характеру, взяти цей рух під своє керівництво своїм політичним впливом і організаційним охопленням, і *поставити завдання, які перед ним стоять, як свідому політичну мету*. У своїм історичнім розвитку пролетарська революція різниться від буржуазної революції також і тим (звичайно не тільки цим), що вона відбувається організованіше. Пролетаріат у процесі своєї боротьби і критики помилок свого руху виробляє під проводом своєї партії стратегію й тактику як науку для керування його класовими боями, яку він застосовує під час суспільного перевороту, тобто під час пролетарської революції. Буржуазна революція, так само як і виникнення самого капіталізму, характеризується більшою стихійністю цього процесу, ніж пролетарська революція.

Маркс вважав, що люди самі творять свою історію, але роблять вони це в певних історичних умовах, які вони дістали в спадщину. Тому зрозуміло, що ступінь свідомості і організованості, ясність завдань, цілеспрямованість засобів і методи боротьби кожного масового руху були різні за різних історичних діб. Багато з того, що було недосяжне на ранніх ступенях розвитку людського суспільства, стало можливе з розвитком його продукційної і технічної моці, його суспільної організованості. Вищі соціально-економічні формації характеризуються, отже, більшими можливостями історичної творчості, ніж попередні. На ранніх ступенях суспільного розвитку людина підлягала природним і історичним законам як сліпим силам природи. Тільки нині в СРСР, в країні соціалізму, ми починаємо переходити з царства доконечності в царство волі. Тільки нині, ставши господарями своїх власних суспільних відносин, ми тим більшою мірою стаємо господарями природи. Саме тому Енгельс називав усю історію людства аж до встановлення безкласового суспільства перед історією. Пролетаріат бореться за встановлення такого суспільного ладу, де суспільні закони стають під контроль людей і тією ж мірою, якою люди стануть господарями власних суспільних відносин, тією ж мірою зростатиме їх панування над силами природи. Людство стане вільним у тому розумінні, що воно управлятиме суспільним прогресом і навколишнім світом з повним знанням їх законів, їх природи. Але вже на шляху до встановлення цього суспільного порядку пролетаріат різниться від своїх історичних попередників. Він виконує, творить свою революцію з повним знанням законів суспільного розвитку. Ні один клас не має методу матеріалістичного розуміння історії. Ні один клас не мав такого класичного, всебічного знання законів руху того суспільного ладу, що його він був покликаний скинути, як пролетаріат. Тільки пролетаріат має метод наукового передбачання—звідси його революція відбувається організовано, в стихійному рухові оформлюється поставлені перед ним завдання як свідомо політичну мету, боротьбу спрямовується за виразним і чітким стратегічним і тактичним планом.

Стратегічна і тактична мудрість партії в тому, щоб так підготувати і провести повстання пролетаріату, щоб воно мало вищу форму організованості, тобто, щоб забезпечити таку організацію основних сил і резервів, вибрати такий момент бою, щоб при мінімальних втратах виграти

¹ Ленін, „Наша боротьба против болота“, „Большевик“, № 1, 1931 р.

максимум можливого і забезпечити перемогу. Вся справа в тому, щоб у моменти революційного піднесення уміти дати оформлення і керівництво виступам мас, що виникають стихійно, за гаслами комуністичної партії. Саме, забезпечення неподільного керівництва стихійним робітничим рухом за одною комуністичною партією є неодмінна гарантія перемоги. Розглядаючи особливості тактики більшовиків у період готування Жовтня, т. Сталін зазначає, що перша особливість — це те, що партія спиралась на стихійне піднесення масового революційного руху. Партія не відривалась від нього, а керувала ним і цим самим забезпечила за собою неподільне керівництво рухом, дістала змогу формувати політичну армію для повстання і як наслідок неподільного керівництва однієї партії більшовиків влада в результаті повстання перейшла тільки до їх рук.

„Отже, неподільне керівництво однієї партії, партії комуністів, як основний момент готування Жовтня — така характеристична риса Жовтневої революції, така перша особливість тактики більшовиків у період готування Жовтня“.¹

У питанні про правильне марксистське розуміння співвідношення стихійності і організованості партія бореться на два фронти. Проти тих, хто покладається виключно на стихійність і виступає проти завдання піднести стихійний рух на рівень свідомості і організації, хто преклоняється перед стихійністю і чекає, що вона з фатальною доконечністю здійснить усе наперед призначене історією. Теоретична основа цих поглядів — об'єктивізм, що послідовно проведені, призводять до повної відмови від боротьби за пролетарську революцію.

Другий фронт боротьби, проти тих, хто ігнорує стихійний рух мас і будує свої плани революції не на цій глибокій історичній основі і ґрунтовності, не на основі масової пролетарської боротьби, а на видуманих основах, що ведуть до змов, путчів і поразки революції. Теоретична основа цих поглядів є ідеалізм. Захисники цих поглядів не розуміють справжнього змісту історичного процесу і будують свої плани на ідеалістичній основі.

Проти тих і тих можна успішно боротися тільки вміючи правильно застосовувати матеріалістичну діалектику до стратегії і тактики класової боротьби в особливо відповідальні історичні моменти, коли класова боротьба набуває найгостріших форм збройного повстання і громадянської війни. Теоретичне, абстрактне визнання істин, — учив нас Ленін, — не забезпечує ще партію від повторення старих помилок у новій, більш-менш оригінальній обстанові. В боротьбі на два фронти треба пам'ятати, що один вид опортунізму неминуче тягне за собою інший його вид. „Анархізм нерідко був свого роду карою за опортуністичні гріхи робітничого руху. Обидві вироковості взаємно доповнювали одна одну“.²

Вивчення і знання революційної тактики дає змогу уникати помилок, дає змогу спрямовувати рух під проводом партії революційного марксизму. Правильна тактика веде рух також руслом витриманості, організованості, дисципліни і стійкості.

„Отже вміння переконувати маси на своєму власному досвіді в правильності партійних гасел, підводячи ці маси до революційних позицій, як найважливіша умова завоювання на сторону партії мільйонів трудящих, — така четверта особливість тактики більшовиків у період існування Жовтня“.³

Методи роботи анархістів і змовників, це повна протилежність марксизмові, повна протилежність методам роботи пролетарських революціонерів. Змовники не ставлять собі завдання організувати революційний пролетаріат. Це для них нудна, незносна робота. Вони, навпаки, хочуть випередити революційний процес, викликати в ньому штучну кризу, зробити революцію в такий час, коли для цього нема ще потрібних умов. Револю-

¹ Сталін, „На шляхах до Жовтня“, стор. XXII.

² Ленін, „Дитяча хвороба“ і т. д., розд. IV.

³ Сталін, „На шляхах до Жовтня“, стор. XVIII.

цію вони зв'язують не з готуванням пролетаріату, а уявляють собі її на манір палацового перевороту за допомогою змови. Пролетаріатові ж переможці підносять готовий плід і захоплюють його вже здобутою перемогою. Характеризуючи методи роботи змовників, Енгельс писав: „Вони намагалися робити відкриття, які повинні були зробити революційні чуда: вибухові набої, печельні машини магічної сили, повстання, що мали мати то більший вплив, що менше в них було розумної основи“. Такі методи тільки шкодять пролетарській революції. Це зворотна сторона медалі дрібнобуржуазної розгубленості, безхарактерності, нестійкості і полохливості. Ці дії можуть призвести тільки до путчів, а не до масових революційних виступів. Путчизм, сектанство, дрібнобуржуазний авантюризм, це ліквідаторство навиворот; це невіра в здатність і революційні сили пролетаріату.

Тов. Анулов у своїй книзі „Збройне повстання дає неправильну характеристику різниці між путчем і повстанням. Він пише: „Без плану повстання загрожує перетворитися на путч“. План тут ні до чого. Багато і навіть більшість путчів мали плани розроблені до найменших деталей. І все ж таки вони від цього не переставали бути путчами. Навпаки, ціла низка повстань були успішні з погано розробленим планом. Щоб зрозуміти, чи це путч, чи повстання, треба визначити ставлення маси і класів до повстання, їх участь і співчуття. Треба визначити, чи вибрано правильний, історично переломний момент для повстання, коли, як каже Ленін, діє основний закон всієї великої революції, коли „низи“ не хочуть жити по-старому, а верхи не можуть управляти по-старому“. Анулов цілком спростив і перекрутив Ленінську поставу питання.

Щоб повстання було успішне, учив Ленін, воно повинно спиратися не на змову і не на партію тільки, а на *передовий клас*, на революційне піднесення народу. Така неодмінна умова повстання.

Розглядаючи питання про повстання і змову, часто згадують ім'я Бланкі. Більшовиків меншовики називали бланкістами. Енгельс називав Бланкі „революціонером старого покоління“. В цих словах дано повну характеристику Бланкі. Поруч гарних сторін Бланкі відбивав також і хибні незрілого пролетарського руху. Бланкі все ж таки через це великою мірою залишався дрібнобуржуазним революціонером. Це не могло не позначитися на його розумінні завдань збройного повстання. Повстання він розумів як військову змову і намагався навіть його здійснити з групою своїх послідовників, зазнавши при цьому великої невдачі. Бланкі не заперечував ролі мас. Навпаки, у своїх інструкціях він дає вказівки щодо організації народу в день повстання. Тільки меншовики змальовували його як дивака, що принципово був проти участі мас. Коли б меншовицькі брехні відповідали правді, тоді взагалі б не можна було говорити про революціонера Бланкі. Але в світлі ленінізму виступає вся наївність того, як Бланкі розумів повстання, роль мас, їх організацію і принципи керування. Все ж його значення для революції добре оцінив Тьєр, коли він відмовився видати його паризьким комунарам, заявивши, що це буде рівноважне послання їм на допомогу цілого армійського корпусу. І ще раніш, під час заснування буржуазної республіки,— оповідає Маркс,— 1848 р. після травневого виступу пролетаріату, буржуазний уряд негайно усунув Бланкі і його товаришів з публічної арени, тобто усунув справжніх вождів пролетарської партії. Меншовики ж завжди вважали слівце бланкіст за лайку і прищепили цю назву більшовикам.¹

¹ У своєму виступі на доповідь Карліка (Історична підсекція військової секції Комуністичної академії) 24 квітня 1931 р. т. Малаховський правильно твердить, що Троцький ототожнює більшовизм з бланкізмом. Перед революцією Троцький ляв більшовиків, як і всі меншовики, бланкістами. Він ототожнював більшовизм з бланкізмом, і бланкізм означав у нього лайку. Вступивши ж на короткий час до нашої партії, Троцький починає говорити про бланкізм не як про лайку, а як похвалу, тобто він знову таки розуміє більшовизм як бланкізм і нама-

З'ясувати все значення Бланкі в робітничому русі і одночасно не збити з нього божества, висвітлити всі його помилки, могли тільки більшовики. Ось що писав з цього приводу Ленін:

„Військова змова є бланкізм, коли її влаштовує не партія певного класу, коли її організатори не зважили політичного моменту взагалі і міжнародного зокрема, *коли* на боці цієї партії нема доведеного об'єктивними фактами співчуття більшості народу, *коли* розвиток подій революції не призвів до практичного спростування угодівських ілюзій дрібної буржуазії, коли не завойовано більшості визнаних за „уповноважені“ або інших органів революційної боротьби, що інакше виявили себе, як от „Ради“, *коли* в армії (якщо справа відбувається під час війни) нема цілком назрілого настрою проти уряду, що затягує несправедливу війну проти волі народу, *коли* гасла повстання (як от „вся влада радам“, „земля селянам“, „негайні пропозиція демократичного миру всім народам, що воюють, у зв'язку з негайним же касуванням тайних договорів і тайної дипломатії“ тощо), не набули якнайбільшого поширення і популярності, *коли* передові робітники непевні в розлучливому становищі і в підтримці села, — підтримці доведених серйозним селянським рухом або повстанням проти поміщиків і уряду, що їх захищає, *коли* економічний стан країни викликає серйозні сподівання на сприятливе розв'язання кризи мирними і парламентськими засобами“¹.

Усі Ленінові розрахунки, всі його плани спираються на суворо науковий аналіз співвідношення класів. Під час революції в боротьбу одверто вступають класи. Програмові і тактичні твердження перевіряються дією мас. Рух набуває масового і великого розмаху. Кожен новий момент приносить з собою нові форми боротьби. Партія, класи і маси учаться і дістають за короткі періоди величезну політичну науку. Революційна доба відзначається невиданим багатством змісту. Короткий відгнок часу може навчити більше, ніж якінебудь десятиріччя мирного часу. Всі роди боротьби набувають яскравого політичного характеру. Такі дні, зазначали Маркс і Ленін, концентрують у собі по 20 років.

Економічна боротьба, робітничі страйки переростають у політичні. Відбувається в низці часткових боїв величезне розкачування мас, без якого повстання пролетаріату, як вищий момент революції, неможливе. До моменту повстання треба чергувати різні форми боротьби. Ленін вважав це за дуже важливу річ, бо воно дає змогу відпочити втомленим, підіймає щораз нові верстви і утворює до моменту повстання один безперервний ланцюг виступів.

Політичний загальний страйк повинен *поєднуватися* з повстанням. Усі хоч трохи видатні центри країни повинні бути охоплені страйком і повстанням. Організація повстання разом з загальним страйком паралізує всю діяльність уряду, руйнує всі його плани на придушення повстання. Уряд позбавлений змоги перекидати військо, подавати рештунок, блис-

гається реабілітувати його. Відповідно до цього Троцький і змінює розуміння збройного повстання. Раніш він вважав, що повстання відбувається стихійно. Тепер же він говорить про влаштування революції в строк, про її проведення адміністративними методами тощо.

Але неправильна думка Малаховського, що Троцький нічим не споріднений з бланкізмом. Він споріднений звичайно не тим, що Бланкі був великим революціонером, отже й Троцький повинен таким бути. Ні, Троцький, як дрібнобуржуазний ідеолог, повторюючи всі хиби Бланкі (робити революцію в строк тощо) за історичної доби, коли пролетаріат мав вже таку незрівняну зброю, як марксо-ленінська стратегія і тактика пролетарської революції, є жалюгідним епігоном Бланкі. Троцькізм відіграє особливо реакційну роль в робітничому русі. Бланкі відбивав незрілість робітничого руху свого часу, своєї доби. Він був за висловом Енгельса, „революціонером старого покоління“. Позиція ж троцькізму привела до того, що троцькісти за доби пролетарських революцій стали передовим загоном буржуазної контрреволюції. Бути спадкоємцем того, що робітничий рух уже пройшов, історично пережив, бути спадкоємцем квалості і хиб минулого, що в нових умовах стало особливо реакційним і відіграє мерзотну контрреволюційну роль, така участь троцькізму. Ленін так і називав троцькізм уламком минулого. І на що нам віднімати у Троцького те, що подарувала йому

¹ Ленін, т. XXI, стор. 347, „Письмо к товарищам“.

кавкою передавати накази і розпорядження. Одні форми боротьби переростають у інші, поєднуються між собою, набирають нового змісту і всі разом стають доконечними моментами успішного висліду повстання. Вже революція 1905 року, ця генеральна репетиція до Жовтневої перемоги, дала великий досвід у поєднуванні різних форм і методів боротьби. Масові страйки 1905 року переростали в збройне повстання і самі висували, як зазначає Ленін, питання про владу і диктатуру. Прогнання поміщиків і захоплення фабрик також ставило питання про владу. І що найважливіше, творчість революційного народу знаходила ті форми організації, що повинні були закріпити його перемоги. Вже 1905 року були утворені перші ради робітничих депутатів. Вже тоді робітничий клас створив нову державну форму. Тому така міцна керівна партія Комуністичного Інтернаціоналу, ВКП(б), що вона у своїй боротьбі спиралась *не на змову, а на революційний клас*, що вона свої плани будувала на творчій ініціативі революційного народу, яка не має меж, що вона свої гасла боротьби змогла на досвіді самих мас зробити їх гаслами, що вона була здатна підвести на передові позиції революцій мільйони робітників і селян, повести їх до перемоги.

Класові суперечності є рушійними силами революції. Не зрозумівши особливостей класових суперечностей у даний конкретний період, не можна зрозуміти, які класи є рушійними силами революції, отже не можна стати на чолі революції і бути керівником у боротьбі за розв'язання назрілого конфлікту. Не добравшись до істотних класових суперечностей і не уявивши собі ясно шляхів їх розв'язання, не можна стати на чолі революційного класу. „Тільки піднісшись на вершину суперечностей“ (Ленін, IX зб., стор. 15) можна виробити правильну лінію поведінки і керувати боротьбою.

Що таке збройне повстання? Це історичний поворот у класовій боротьбі, коли революція не є вже проблема прогнозу, а проблема безпосередньої дії, коли революція стала на порядок дня, і силою розв'язується питання про владу. Правильно визначити співвідношення класових сил і намітити на основі цього стратегічний і тактичний план керівництва повстанням, і провести його в життя, значить керувати боротьбою, значить правильно пристосовувати до питання про повстання матеріалістичне розуміння історії.

4. Партія в збройному повстанні

Стихійним виступом робітників владу завоювати не можна. Без керівництва партії пролетаріат не може перемогти в революції і вдержати за собою владу. „Напевне тепер уже майже кожен бачить,— писав Ленін,— що більшовики не вдержались би при владі не то два з половиною роки, а й два з половиною місяці без якнайсуворішої, справді залізної дисципліни в нашій партії, без найповнішої і безперечної підтримки її всією масою робітничого класу, тобто всім; що є в ньому вдумливого, чесного самовідданного, впливового, здатного вести за собою або захоплювати відсталі шари“.¹

Ленін підкреслював, що залізна дисципліна в партії є одною з основних умов перемоги більшовиків.

Відсутність підготованої революційної партії і була якраз найважливішою причиною поразки німецької революції в листопаді 1918 р. До моменту революції спартаківці не оформились у хоч якнебудь організаційно об'єднану, бойову революційну організацію, що веде за собою маси. З тієї самої причини зазнало поразки і січневе (1919 року) повстання спартаківців у Берліні. Стихійний виступ революційного пролетаріату,

¹ Ленін, „Дитяча хвороба“ і т. д., розд. II.

зданий на поталу соціал-зрадників, зміг тільки за їх посередництва передати владу в руки буржуазії. Ще досвід Паризької Комуни показав, що відсутність єдиної керівної революційної партії, яка б стояла цілком на принципах марксизму, призвела її до непоправних помилок. Вчення Маркса і Енгельса про пролетарську партію розвинув далі Ленін стосовно до умов імперіалізму і доби пролетарських революцій. „Нове у Леніні в цій царині,— каже т. Сталін,— це те, що він розвинув далі ці нариси стосовно до нових умов боротьби пролетаріату в період імперіалізму, довівши: 1) партія є вища форма класової організації пролетаріату порівняно з іншими формами організації пролетаріату (профспілки, кооперація, державна організація), роботу яких вона покликана узагальнювати і спрямовувати; 2) диктатура пролетаріату може бути здійснена тільки через партію, як її провідну силу; 3) диктатура пролетаріату може бути поставлена тільки в такому разі, коли нею керує одна партія, партія комуністів, а не ділить і не повинна ділити керівництва з іншими партіями; 4) без залізної дисципліни в партії не можна здійснити завдань диктатури пролетаріату щодо придушення експлуататорів і перебудови класової суспільства на суспільство соціалістичне“.¹

Панівні класи, спираючись на свої культурні кадри, на свій зв'язок з старим чиновницьким апаратом і головним чином на свою агентуру в робітничому класі в особі соціал-демократичних партій, за відсутності місцевої революційної партії завжди зуміють перехопити владу. Пролетаріатові ніщо не може замінити його комуністичну партію. Коли навіть і доконалися об'єктивні передумови, без партійного проводу революція підлягає поразці. Партія є основним знаряддям пролетарського перевороту. Партія є вища форма класової організації пролетаріату, що закріплює матеріальну організованість його ідейну єдність. Історія більшовизму, починаючи з II з'їзду партії (1903 р.), це історія жорстокої боротьби з меншовизмом за утворення пролетарської партії, скованої залізною дисципліною, доконалися для перемоги пролетаріату.

Цікаво надати, що контрреволюціонер Троцький у своїх „Уроки Октябрю“ спершу божиться і клянеться, „що без партії, повз партію, обміняючи партію, через сурогат партії пролетарська революція перемогти не може“.² Партію він називає „основним інструментом пролетарського перевороту“ (там само) і тут же він переходить до свого професійного обов'язку меншовицького плазуна, до наклепів на більшовицьку партію. Контрреволюціонер Троцький розповідає брехню, ніби наша партія в період готування Жовтня топталась на місці, що її роз'їдала внутрішня криза і що вона тільки перешкоджала своєю поведінкою організувати перемогу. Як же так, таки переміг Жовтень, коли „основний інструмент пролетарського перевороту виявився непридатним“, а „повз партію перемогти не можна“? Тут уже допомогла сама історія. Оригінальність обставини була, мовляв, в тому, що був Троцький. Це за його, бреше він, допомогою Леніна „переозброїв“ ідеями троцькізму більшовицьку партію і вона стала здатною перемогти. Коли б не було Троцького (!), невідомо, чим закінчилася б справа Жовтня.³

¹ Сталін, „Питання ленінізму“, 2 рос. вид., стор. 266 — 267.

² Л. Троцький, „Уроки Октябрю“, замість вступу до 1917 р.

³ Вислужуючись у контрреволюційному таборі, в момент приходу Гітлера до влади, соціал-фашист Троцький пробує знову робити наклеп на одну з кращих партій Комінтерну, німецьку комуністичну партію. 22 березня 1933 р. у „Манчестер Гардієн“ з'явилася стаття Троцького, де він, союзник Вельсів і Лейпартів, знімає вину за прихід Гітлера до влади з соціал-фашистів і перекладає її на німецьку компартію. Не соціал-фашисти, а, мовляв, комуністична партія винна, що не складено єдиного фронту. І як платформу єдиного фронту Троцький намагається підкинути німецькому пролетаріатові ту саму прийнятну для соціал-демократії політику „меншого зла“, що привела Гітлера до влади. Але таке вже соціальне замовлення буржуазії для Троцького. Виконуючи його, він обкидає болотом єдину партію, що стійко, мужньо і до кінця бореться з фашизмом і що приведе німецький робітничий клас до перемоги над ним.

Чим фактично були партії за доби II Інтернаціоналу, ті самі партії, що привели фашизм в низці країн до влади? „Відомо,— відповідає на це запитання т. Сталін,— що на ділі партія в цей період була додатком і обслу́жним елементом парламентської фракції. Ледве чи треба доводити, що в таких умовах і з такою партією на чолі не могло бути і мови про готування пролетаріату до революції“.¹

Доба імперіалізму, коли пролетарська революція стала на порядок денний, коли висувалися складні питання революційної обстановки, коли настає період одвертих сутичок класів, потребувала партії іншої. Старі партії, що зносили всередині себе опортунізм, не могли керувати пролетаріатом. Звідси потреба більшовицької партії, партії нового типу, партії бойової, партії революційної. „За доби громадянської війни ідеалом партії пролетаріату є партія, що воює. Це абсолютно незаперечне“...²

Партія, що не може йти попереду свого класу і керувати розв'язанням його нових завдань, перестає бути партією даного класу. Ті партії, що не могли йти в ногу з пролетаріатом і відмовились від розв'язання його історичних завдань, стали знаряддям у руках інших класів, стали агентурою буржуазії всередині робітничого класу. Тому одною з найважливіших умов формування нової, бойової партії був рішучий розрив з опортунізмом. Там, де цієї умови не проведено до кінця, і не могла бути утворена справді революційна партія, здатна повести пролетаріат до перемоги. У статті „Вибори до установчих зборів і диктатура пролетаріату“ Ленін писав: „Без такої боротьби, без попередньої повної перемоги над опортунізмом (а так само і анархізмом) в робітничому русі не може бути й мови про диктатуру пролетаріату. Більшовизм не перемиг би буржуазії 1917—19 рр., коли б він не навчився раніш, 1903—1917 р.р., нещадно виганяти з партії революційного авангарду і перемогати меншовиків, тобто опортуністів, реформістів, соціал-шовіністів“.³

Досвід угорської революції довів, що саме спілка з соціал-демократією була пагубною для радянської влади Угорщини. Зрада угорської соціал-демократії з тилу і допомога інтервенції, або гаданий нейтралітет їх співбратів з центральних країн Європи вирішили долю диктатури пролетаріату Угорщини. Одною з найважливіших особливостей тактики більшовиків у період готування Жовтня є, за т. Сталіним, ізоляція впливу угодовських партій. Керівництво партії більшовиків відбувалося таким способом, що в період готування революції *головні* постріли спрямовувались на угодовські партії, як найнебезпечніші в період розв'язання революції. (1905—16 рр.—кадети, 1917 р.—партія есерів і меншовиків). Ця тактика означала ізоляцію цих партій і їх впливу, завоювання більшовиками від цих партій відсталих верств робітників і селянства. „Отже ізоляція партії меншовиків і есерів, як основна лінія керування справою готування Жовтня— така друга особливість тактики більшовиків“.⁴

Партія може виконати свої завдання тоді, коли вона з своїх власних лав нещадно виганятиме меншовиків, реформістів, дрібнобуржуазних демократів, хиткі і нестійкі елементи. Партія стає то дужча, що більше вона очищується від нестійких і опортуністичних елементів. Без цього не можна перемогти в революції і не можна відстояти добуту перемогу. Щоб комуністичні партії капіталістичних країн могли перемогти, вони повинні стати справжніми більшовицькими партіями. А які завдання стоять перед ними, щоб вони стали такими? Це—розгром соціал-демократії і завоювання більшості робітничого класу. Це—організація єдиного революційного фронту, справжньої єдності робітничого класу під проводом комуністичної партії. Це—перетворення комуністичних партій на справді масові, справді про-

¹ Сталін, „Питання лєнінізму“, розділ „Партія“.

² Ленін, „Сборник статей и речей“, ГИЗ, 1925, стор. 94.

³ Ленін, т. XVI, стор. 458 (1 рос. вид.).

⁴ Сталін, „На шляхах до Жовтня“, 1925, стор. XXXIV.

летарські (утворення мішних заводських партійних осередків) революційні організації. Ці завдання нелегкі. Але хто сказав, що шлях пролетарської революції всякий самими трояндами? У боях доведеться комуністичним партіям завойовувати більшість робітничого класу. На крутих поворотах історії гартуватиметься пролетарський авангард, а нестійкі елементи вилетять з воза. Ленін вражав, що кризи одних *надламують*, інших *гартують*. А без гарту справжньої пролетарської партії бути не може. Ввесь досвід революції вчить робітничий клас висновку, який зробили його найкращі бойці і вожді — Ленін і Сталін. Робітничий клас без революційної партії — це армія без штабу. Партія є бойовий штаб пролетаріату. §

5. Ставлення II Інтернаціоналу і його лівого крила до повстання

Яке було ставлення партій II Інтернаціоналу до збройного повстання? Чи брали вони на увагу науку революції в цьому питанні? Які були ті тактичні висновки, які вони робили на основі цього досвіду?

Нині з соціал-фашистами не час і не місце полемізувати в цих питаннях. Але навіть за найкращих своїх часів теоретики II Інтернаціоналу не стояли на революційних позиціях у цьому питанні. За наших часів соціал-демократія перетворилася на партію одвертої контрреволюції. Найбільша партія II Інтернаціоналу — німецька соціал-демократія — цинічно одверто проситься в табор Гітлера. Вона навіть відкидає марксистську фразеологію, якою звичайно прикривалася. Разом з ідеями буржуазії вона засвоює і її мову. Тільки „ліві“ соціал-фашисти ще зберігають зовнішню оболонку революційної фрази, бо їх завдання є затримати процес радикалізації і перехід до комуністів робітничих мас. Але коли ми не маємо на меті полемізувати з соціал-фашистами, то показати як більшовики викривають їхні погляди ми повинні. Комуністичний Інтернаціонал більшості робітничого класу ще не завоював, не зважаючи на зростання революційного піднесення і великі успіхи комуністичних партій. Більшість робітників і дрібної буржуазії ще обдурена соціал-демократією. Багато ще живляться демократичними ілюзіями і вірять в буржуазну республіку. Правда, прихід Гітлера до влади в Німеччині є наочна наука для робітників усього світу. Те, що нині відбувається в Німеччині, ясно показує, якими засобами бореться буржуазія проти пролетарської революції і якими засобами повинен боротися пролетаріат, щоб здобути перемогу над буржуазією і її фашистською гвардією.

Робітникам треба пояснити всю роль соціал-демократії, як рятівника капіталізму і помічника у встановленні фашистської диктатури. А це найяскравіше з'ясується під час висвітлення ролі соціал-демократії в питаннях диктатури пролетаріату, збройного повстання і громадянської війни. Соціал-демократія намагається каструвати революційні сили пролетаріату, починаючи з використання методів з теоретичного перекручення марксизму і кінчаючи розгромом його організації, розстрілами робітників соціал-демократичними поліцайпрезидентами буржуазних держав.

У Ерфуртській програмі німецької соціал-демократії, найважливішому програмовому документі II Інтернаціоналу, що правив за зразок, евангеліє для всіх партій, Каутський так визначає роль насильства під час захоплення пролетаріатом політичної влади.

„Такий переворот (тобто революція — *Е. III.*) може набути найрізноманітніших форм, залежно від умов, за яких він відбувається. Він ні в якому разі не зв'язаний неодмінно з насильством і кровопролиттям. Були вже випадки у всесвітній історії, коли панівні класи були особливо чуйні, надто кволі і боягузні і через те добровільно здавалися перед лицем доконечності“.¹

¹ К. Каутський, „Ерфуртская программа“, стор. 86, вид. „Московский рабочий“, 1922 р.

Каутський орієнтує пролетаріат на те, що влада впаде йому в руки, як падає достигле яблуко з дерева. Робітничому класові, мов, ні про що турбуватися, йому треба тільки дожити до того щасливого дня, коли буржуазія добровільно, усвідомивши історичну доконечність, здасть йому владу. Ні про яке готування пролетаріату до революції і мови нема. Каутський так і не подає прикладу добровільної здачі влади панівними класами. Та їх у природі й нема. Він взагалі обминає історичну науку, бо Ерфуртська програма цілком не зважає на досвід революції 1848 р., Паризької Комуні і на висновки Маркса та Енгельса, зроблені на основі цього досвіду. Каутський також ігнорує і обминає „Критику Готської програми“, де Маркс з усією виразністю поставив питання про диктатуру пролетаріату. Каутському його доводи потрібні були тому, що він якраз хотів довести непотрібність диктатури пролетаріату. Коли правда те, що панівні класи добровільно здають владу, то вони, звичайно, не будуть потім ставити новому класові опору і вставляти палки в колеса. Тоді і доконечність диктатури пролетаріату відпадає. Мирно й тихо суспільство перебудуватиметься на новий лад. Усі ці видумки були потрібні Каутському вже тоді, щоб теоретично виправдати, чому Ерфуртська програма обійшла мовчанкою і словом не заїкнулась про диктатуру пролетаріату.

До питання про значення збройного повстання Каутський повертається в праці, що підбиває підсумки всій його теоретичній діяльності протягом більш як півстоліття, протягом якого часу зірвано мантію революціонера, в яку загортався Каутський, і коли на філістерському ковпаку цього апологета капіталізму вже виразно виступила фашистська свастика. „В демократичній державі,— шамкає Каутський,— при зміцненні демократії збройна боротьба у розв'язанні класових конфліктів не відіграє вже жадної ролі. Їх розв'язується мирним шляхом, пропагандою, голосуванням. Навіть масовий страйк, як засіб натиску з боку робітничого класу, застосовується щораз менше“.¹

За цим починається у Каутського вихваляння економічної доконечності, оповідання про те, що це щось більше ніж військова сила і ще подібні дурниці. Все це кінчається дифирамбами і вихвалянням демократичних досягнень сучасних буржуазних держав. І це писав Каутський тоді, коли фашисти вже хазяїни давали вже добрі ляпаси своїм лакеям з соціал-демократії. Нині фашисти в Німеччині вже дужче „б'ють“ соціал-фашистів. Це школа дресування соціал-демократів, щоб підготувати їх для служби капіталізму в новій формі. Соціал-фашистів викидають з апарату державної влади, бо не потребують їх послуг у попередній формі, але за допомогою тих самих соціал-демократичних бонзів фашисти пристосовують профспілки до режиму „третьої імперії“.

Другий соціал-фашист, Теодор Гаубах, намагається теоретичними софізмами довести неможливість застосування насильства в революційній боротьбі пролетаріату. Він пише:

„Зв'язку між засобом і метою не можна розірвати, як цього хоче відома єзуїтська мудрість. Кожен засіб одночасно є і мета, каже Гегель, і народна приказка гадає, що прогнати чорта дияволом не можна. Проблема насильства залежить отже на кожній фазі розвитку від розуміння соціалістичної остаточної мети. Коли твердять, що остаточна мета, соціалізм, містить у собі відсутність насильства, як свою безперечну передумову, то у всякому разі доведеться додержувати принципу не вживання насильства і на шляху до цієї остаточної мети“.²

У своїй „позитивній“ частині ця софістична тирада ніяких нових ідей порівняно з толстовством не має. Лихові не можна протиставити лихо. Це проповідь християнської рабської покори, що має на меті не давати

¹ К. Каутський, „Материалистическое понимание истории“, т. II, стор. 431—2.

² Теодор Гаубах, „Die Gesellschaft“ № 2 (цит. за Ю. Нейберг, „Вооруженное восстание“).

масам усвідомити своє рабське становище за капіталізмом і стати на боротьбу за його знищення. Цю рабську теорію класового миру подають пролетаріатові замість бойової, революційної теорії класової боротьби, що виховує, здійснює мільйони пролетарів на боротьбу за його високі ідеали. Раб, що усвідомлює своє рабське становище і стає на боротьбу за своє визволення, є *революціонер*, — каже Ленін, — а раб, що любується своїм рабським становищем, у якого дрижать коліна і тече слінка, коли він бачить хазяїна, це холоп, хам. Практична мудрість соціал-фашистської тези Гаубаха в тому, щоб робітничий клас не ставив опору наступові фашизму і капіталу. Коли фашистські банди битимуть пролетаріат в ліву щоку, він повинен за цим розумним правилом підставити праву, бо... в соціалістичному суспільстві не буде ніякого насильства над людиною.

Що може бути мерзотніше від цієї мерзотної поради соціалфашиста?

У теоретичному відношенні це зразок метафізичного думання. Соціал-фашист „не догадується“, що такі суперечності не видумка, а саме життя створило їх ходом боротьби класів. Нині у Радянському Союзі, наприклад, ми всіма засобами зміцнюємо пролетарську державу. І робимо ми це не для того, щоб навіки її зберегти, а навпаки, щоб створити передумови, наблизити момент її відмирання. Ми вже щільно підійшли до побудови безкласового суспільства, але класова боротьба у нас не затихає, а набрала ще гостріших і виразніших форм. Все це суперечливе, але ці суперечності створив і створює перебіг розвитку революції. Ці суперечності, факти, що їх утворює само життя пролетарської країни, усі такі суперечності розв'язується не добрими побажаннями, а ходом і вислідом класової боротьби. Так остаточною метою пролетарської боротьби це соціалізм, де нема місця насильству над людиною, де нема місця фашистським бандам і соціал-демократичним поліцай-президентам, що розстрілюють робітників. За соціалізму вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку всіх. І всього цього досягнеться шляхом насильного повалення капіталізму, шляхом застосування *революційного насильства* з боку пролетаріату, шляхом збройного повстання, громадянської війни, у важких і вирішальних битвах за *пролетарську революцію*.¹

¹ Боротьба проти імперіалістичної війни наблизила великого письменника Ромен Роллана до позиції робітничого класу. Почавши боротьбу проти війни як дрібно-буржуазний пацифіст, він переконався в неплідності своєї первісної позиції. Повчальні ті висновки, до яких привела Ромен Роллан ширша боротьба проти війни. Вони ще яскравіше підкреслюють зрадництво і ренегатство соціал-демократії з їхніми наріканнями на громадянську війну, тоді як буржуазія за їхньою ж допомогою влаштовує криваві погроми робітничому класові. Ромен Роллан переконався, що без громадянської війни неможливо позбутися всього страхоття імперіалізму. Вже сама боротьба проти імперіалістичної війни мусить привести до громадянської війни.

Ось, що він пише у „Листі до пацифістів“.

„Мобілізовані робітники, що скажуть „ні“, негайно перетворюються на солдат „бунтарської армії“. Чи ви гадаєте, що ці армії дозволять винищувати себе, покірно склавши руки?

Будьмо ж щирі. Я назву це громадянською війною. Зважтеся сказати, що я не маю рації... Наші промисловці, наші банкіри понесуть полум'я війни в інші країни. Ніхто з нас не має права забувати про це. А коли так, то яке ж гасло дасть Ліга (пацифістів — Е. Ш.) своїм членам — солдатам, інженерам, робітникам, — усім тим, кого доконечність заробляти пахучий хліб перетворила на трибки в колесі великої машини, що виготовляє золото і смерть? Схрестити руки на грудях? Або повстати? Страйкувати на фабриках смерті? Все це, по-моєму, і є громадянська війна“. („Лист до пацифістів. Фронт науки і техніки“, № 7—8, 1932 р.).

Ромен Роллан жорстоко критикує тих, хто ховається за пацифістську фразу, за пуста слова, від яких нічого не залишається в день бою. Правда, письменник зберіг ще деякі ілюзії минулого. Він лякається громадянської війни, і він ще співчуває проповіді „непротилучення“ Ганді. Досвід боротьби робітничого класу звільнить його від усіх ілюзій минулого. Але висновки, до яких сама капіталістична дійсність привела великого письменника і які він зробив з такою мужністю, особливо підкреслюють зрадництво, продажну роль соціал-фашистів. Єдино правильний шлях — це шлях комуністичної партії — громадянська війна, що завершується диктатурою пролетаріату.

Погляди російських меншовиків і таких їх теоретиків як Плеханов у питаннях збройного повстання сходяться з поглядами німецької соціал-демократії. Ввесь плеханівський „марксизм“, зачіпаючи конкретні питання російської революції, схилювався до двох пунктів. *Перше*: довести, що в Росії можлива тільки буржуазна революція і що між нею і революцією соціалістичною лежить безодня, або принаймні довгий, великий період буржуазного панування. *Друге*,— що впливає звідси,— що ліберальна буржуазія повинна неминуче, за всяку ціну відігравати провідну і керівну роль в революції. Тому пролетаріат повинен був бути, на думку Плеханова, в спілці з ліберальною буржуазією, поводитися з нею ввічливо, не ображати її (згадайте боротьбу Плеханова проти кадетоїдства), не лякати буржуазію своїм бунтарством і класовою боротьбою. Плеханов витравлював всякі справді революційні методи і форми боротьби, які можуть підготувати пролетаріат до боїв за владу. Плеханов не тільки боровся проти готування і закликів до збройного повстання, він боровся і проти загального страйку. У відозвах Ради робітничих депутатів в 1905 році Плеханов рекомендував вказувати на саму тільки єдність інтересів робітників і хазяїнів у боротьбі з самодержавством. Він докоряв петроградській Раді за те, що вона у заклику до загального страйку 1905 р. вжила загрози. Усе виховання пролетаріату, яке так обстоював Плеханов (цікаво, що всі меншовики вважають за свій обов'язок учити пролетаріат, а не вчитися в нього), сходило на витравлювання революційного вістря марксизму, революційних методів боротьби. А в практично-політичному розумінні воно сходило на участь у булігінській думі. Свою роль Плеханов сам визначає як роль гальма революції.

„Ви, може, скажете,— пише він,— що я хочу гальмувати рух. Я сперечатись і заперечувати цього не буду. Чому і не гальмувати його? Роль гальма не завжди заслуговує на осуд“.¹ І цю свою роль він намагається виправдати, підшукуючи історичні аналогії і приклади, коли великі революціонери „гальмували“ рух. Плеханов не хотів і боявся наростання революції і переходу її до найгостріших форм боротьби. Він намагався стримувати її в поміркованих рамках агітації і пропаганди. А увінчати революцію він закликав навіть не буржуазно-парламентським курником, а царською дорадною думою. Всю цю програму розвивав Плеханов у момент, коли революція йшла на піднесення і більшовики розгорнули велику програму революційної дії. Ось характеристика позиції більшовиків за цей період, що її дав Ленін: „Коли цар у серпні 1905 року оголосив скликання дорадного „парламенту“, більшовики оголосили бойкот його— проти всіх опозиційних партій і проти меншовиків— і Жовтнева революція 1905 року справді змела його. Тоді бойкот виявився правильним не тому, що правильно взагалі неучасть в реакційних парламентах, а тому, що правильно було зважено об'єктивний стан, який веде до швидкого перетворення масових страйків на політичний— потім на революційний страйк, потім на повстання“.² Питання йшло про те, щоб вирвати ініціативу з рук царя на скликання першої репрезентативної установи. Революція йшла на піднесення, й тактика більшовиків цілком спиралася на облік об'єктивного стану речей.

Маркс і Ленін завжди охороняли рух від дрібнобуржуазного революціонізму, від безсенсових і необдуманих виступів. Але в моменти великого і масового піднесення революції вони ніколи не претендували на роль гальма. Вони завжди відігравали роль організаторів і керівників руху. Вони були учасниками масової боротьби пролетаріату. Вони його рухові надавали організованого, цілеспрямованого і політично свідомого характеру.

¹ Плеханов, Собр. соч., т. V, стор. 12.

² Ленін, „Детская болезнь левизны“ і т. д., т. IV.

Тактика Плеханова ґрунтувалася не на аналізі стану революції методом матеріалістичної діалектики, а на ідеалістичних міркуваннях про загальний характер російської революції. Замість аналізу рушійних сил революції і співвідношення класів він виводив характер російської революції з загальних міркувань про стратегію і тактику, з загальних міркувань про висхідну і складну лінію революції. Захоплюючись аналогіями, замість конкретного історичного аналізу, Плеханов без всяких застережень ототожнює буржуазні революції на світанку капіталістичного розвитку з буржуазними революціями останнього етапу капіталізму — доби імперіалізму. Він не хоче визнати, що буржуазна демократична революція в умовах найвищої і останньої фази капіталізму є прологом соціалістичної революції, що її рушійні сили інші, ніж у ранніх буржуазних революціях, що буржуазія відіграє вже не революційну, а контрреволюційну роль. Не зрозумівши характеру революції 1905 р., не зрозумівши її рушійних сил, Плеханов, природно, виступав проти пролетарських форм боротьби за розв'язання завдань, що стояли перед революцією. Ленін зазначає, що не можна зрозуміти лінії дії різних класів, не аналізувавши форм боротьби цих класів. Звідси Ленін пропонує групуватися не тільки за ставленням до політичних гасел, а й до форм боротьби. За чи проти, скажімо, збройного повстання. Плеханов цього не визнавав, бо він не зрозумів зв'язку між політичною лінією і формами боротьби.

До Плеханова цілком стосується те, що Ленін потім писав з приводу буржуазного демократа Суханова. „Ім цілком чужа всяка думка про те, що при загальній закономірності розвитку в цілій всесвітній історії зовсім не виключається, а, навпаки, передбачається окремі смуги розвитку, що становлять своєрідність або форми, або порядку цього розвитку. Їм не спадає навіть, наприклад, і на думку, що Росія, яка стоїть на межі країн цивілізованих і країн, що їх вперше ця війна остаточно втягує в цивілізацію, країн цілого Сходу, країн позаєвропейських, тому могла і повинна була виявити деякі своєрідності, що лежать, звичайно, на загальній лінії світового розвитку, але різнять її революцію від усіх попередніх західноєвропейських країн і вносять деякі часткові новини при переході до країн східних“.¹

Плеханов і не думав і не хотів перейти за „нормальні“ буржуазні відносини. Ця „норма“ була для нього мірилом завдань нашої революції. Він не зрозумів також вирішного в марксизмі — його революційної діалектики. Не дивно, що після грудневого повстання 1905 р. в Москві, Плеханов дав цілком іншу оцінку тим подіям, ніж більшовики. Адже він не вірив у сили робітничого класу, вважав його за слабкий і нездатний до повстання. Грудневе повстання вщент розбило ці міркування. Воно виявило зрілість російського пролетаріату як керівника і гегемона революції. Сам Плеханов мусів відмовитися від своєї оцінки сили і моці робітничого класу Росії. І все ж... з досвіду московського повстання він зробив висновок, що став прапором усіх ренегатів.

Ось його оцінка: „Несвоечасно початий політичний страйк призвів до збройного повстання в Москві, Сормові, Бахмуті тощо. У цих повстаннях наш пролетаріат показав себе дужим, сміливим і самовіданим. І все ж таки його сила виявилась недостатня для перемоги. Це, неважко було передбачити. *А тому не треба було братися за зброю.* (Підкреслення наше — *Е. Ш.*). Кажуть: пролетаріат змусив соціал-демократію взятися за неї. Але коли це так, то повстання були більш *стихійні, ніж свідомі.* А в такому разі постає питання: в чому ж тепер, зважаючи на помилку, викликану перевагою стихійності, практичне завдання свідомих елементів нашого робітничого руху“.²

¹ Ленін, „О нашей революции“ (по поводу записок Суханова).

² Плеханов, т. XV, стор. 2.

Все завдання в тому, відповідає Плеханов на поставлене питання, щоб з'ясувати пролетаріатові „всю рискованість тієї,— як каже Маркс,— гри, що зветься збройним повстанням“ (там саме). Плеханов прямо перекручує Маркса. Маркс називав повстання мистецтвом. Він сам учився разом з своїм другом Енгельсом цього мистецтва і учив його пролетаріат. Для чого? Для того, щоб його застосовувати на практиці класової боротьби. Але той же Маркс попереджував, що гратись з повстанням не можна, бо воно складна і гостра зброя в руках пролетаріату і вимагає вдумливого, уважного і серйозного ставлення до себе. Звідси Маркс, Енгельс, Ленін робили один і тільки один висновок. Пролетаріат повинен вчитися мистецтву збройного повстання. Дякуючи спритності Плеханова, Маркс перетворюється на класного наставника, який попереджує взагалі проти „гри, яка зветься збройним повстанням“. Гасло — не треба було братися за зброю,— приписується мало не самому Марксові.

Роль керівництва за Марксом не в тому, щоб не братися за зброю, пускати на призволяще стихійні робітничі виступи, дезертувати і гальмувати. Ні! Свідомі елементи повинні стати на чолі масових стихійних виступів і вчитися на їх досвіді перемагати буржуазію. Так і тільки так робить справжній і свідомий марксист.

Зрадники й опортуністи говорять про стихійність, твердять, що історія з доконечності сама зробить все, що треба, все, що повинно статися. Коли ж стихійний розвиток робітничого руху, коли об'єктивний розвиток революції призводить до гострих конфліктів, вони шарахаються в бік. Вони бояться справжнього революційного руху мас, як підземних духів. Вони дезертують і кричать про „анархізм“ маси, про „несвідомість“ юрби тощо. Вони вперше допомагають буржуазії гасити пожежу, а робітників просять не братися за зброю. Гасити пожежу пролетарської революції, скоувати сили революційного класу — пролетаріату — стало тепер професійним обов'язком соціал-фашистів. У цьому і виявляється те, що вони основна соціальна опора буржуазного панування.

Троцький, як і всі меншовики, стоїть на позиції теорії стихійності. Основного настанову, висловлена ще 1905 року, сходиться на те, що „повстання не робиться, а відбувається“. Але ця його теорія стихійності впливає з ідеалістичної настанови. І це дало змогу йому ж розвивати теорію календарного проведення революції. Повстання здається Троцькому наче трубний голос, від якого, як за біблійним переказом, впадуть ерихонські мури. Від самої тільки революційної фрази він сподівається революції. А більшовиків, за їх ставлення до повстання, як до мистецтва, він разом з усіма меншовиками називав бланкістами. Троцький як буржуазний волюнтарист не основував свою тактику на масовому русі. Його теорія революції — це комбінація сміливих вождів, що не „здрейфлять“ в момент повстання. До цього він сам зводить у своїх „Уроках Октябрю“ всю тактичну мудрість.

У статті „Можно ли контрреволюцию или революцию сделать в срок“, він, посилаючись на досвід палацових і фашистських переворотів, виводить такий закон комуністичної революції. „Комуністичній партії цілком нічого робити з великим ліберальним законом про те, що революції відбуваються, а не робляться, і отже не можуть бути призначені на строк. З погляду спостерігача це правильно, а з погляду керівника — загальне місце і вульгарність“.¹

Від одної крайності до другої. Коли революція не тільки відбувається, а й робиться,— значить її можна призначити на строк. Безнадійна ідеалістична плутанина виступає в цих міркуваннях надзвичайно виразно. Змішати революцію, де влада переходить від одного класу до другого, з палацовими і фашистськими переворотами, де влада переходить до різних

¹ Л. Троцький, т. XII, стор. 375

фракції того самого класу, може тільки буржуазний ідеолог, а не людина, що зве себе марксистом.

Маркс, Енгельс, Ленін вчили нас, що революція є процес, у якому беруть участь мільйони і що для революції писати розпоряджень не можна. Тільки та партія, що в своїй роботі спирається на стихійний робітничий рух, може при правильному керівництві, маючи за собою маси, в момент наростання революційної кризи *призначити повстання* і переможно його провести. Троцький сплутує революцію з повстанням, правильніше, зводить перше до другого і — пише для революції календар. Він навіть склав універсальний довідник з цього приводу у вигляді „статуту громадянської війни“. У цьому статуті Троцький малює абстрактну картину наростання революції, що відбувається за вказівками вождів. Вся справа революції, виявляється, дуже проста. Треба тільки, гадає Троцький, засвоїти мистецтво керувати і правильно додержати календаря. Нічого зважати на об'єктивне становище, конкретні особливості країн, де революція повинна відбутися. Змалювавши всю картину, як би ми виконали революцію, розклавши все на полицки, за місяцями і тижнями так, як воно наростало б, як би ми завоювали ради і як би скликали з'їзд рад, Троцький кінчає: „Я говорю умовно (зробили б, призначили б), бо справді ми діяли хоч і не погано, та не з такою планоірністю. Не тому, що нам перешкоджали „історичні загони“, а тому що ми виконували пролетарське повстання вперше“.¹

Ця „наука“ нічого спільного не має з обліком перебігу історичного розвитку в усіх його особливостях. Троцький, як усі педанти, не зрозумів нічого в науці Маркса і Леніна про своєрідність окремих смуг розвитку, про зигзаги історії. Йому чуже марксистське розуміння загального і окремого. Він знає тільки мертву, схоластичну, прямолінійну схему. В картині, змальовуваній Троцьким, цілком немає також підготовки мас у часткових боях. Все крутиться навколо скликання з'їзду рад. Комуністичним партіям Заходу (а для них він призначив свій статут) підкидається ті парламентські ілюзії, з яким носився Троцький у момент Жовтневого повстання і які нещадно розкритикував Ленін. Для Леніна ради реальні тільки як орган повстання, для Троцького ради важливі як парламентська говорильня. Позиція Троцького — це парламентська позиція, прикриті фіговим листком рад. З'їзд рад для Троцького — своєрідні усановчі збори, де виголошується „запальні“ промови. Завдання готувати і розкачувати маси, роль рад як органів повстання, були йому чужі. Ленін попереджує, що навіть революційного настрою у масах ще замало, щоб перетворити в дійсність і побудувати революційну тактику.

„Звісно, — пише Ленін, — без революційного настрою в масах, без умов, що сприяють зростанню такого настрою, революційній тактиці не перетворитися в дію, бо ми в Росії занадто довгим, важким, кривавим досвідом переконалися тої істини, що на одному революційному настрої будувати революційну тактику не можна. Тактику треба будувати на тверезому суворо-об'єктивному обліку *всіх* класових сил даної держави (і навколишніх держав, у світовому масштабі), а також на обліку *досвіду революційних рухів*“.²

Такі справжні погляди марксизму на побудову і перетворення в життя справжньої революційної тактики, відмінно від тактики ідеалістичного схематизму, яку Троцький намагався підкинути компартіям. Тактика Троцького побудована на порожній і гучній фразі. А Ленін учив нас, що гучна фраза впливає на перший погляд чудово, захоплює, оп'янює, але, коли оглянутися, у неї нема ніякого реального ґрунту під ногами.

Тактика комуністичної партії будується і споруджується на обліку всього інтернаціонального пролетарського руху. Але, будується на ціл

¹ Л. Троцький, т. XII, стор. 338.

² Ленін, „Детская болезнь „левизны“ в коммунизме“, розд. VII, курсив Леніна.

базі, вона зважає на своєрідності, особливості, відміни кожної окремої країни, кожної конкретної історичної доби і ситуації.

Основні принципи комунізму повинні правильно застосовуватися в окремих випадках. Зважаючи на загальні умови, вони повинні конкретно застосовуватися, щоб у кожній окремій країні розв'язувати *єдине* інтернаціональне завдання. „Підмінювати конкретне абстрактним—це один з найнебезпечніших гріхів революції“ (Ленін).

Ліві в II Інтернаціоналі (Люксембург, Мерінг і ін.) також мали великі помилки принципового і політичного характеру в питанні про збройне повстання. Вони неправильно розв'язували питання співвідношення стихійності і організованості в робітничому русі, а звідси і в розв'язуванні тактичних завдань готування і проведення революції. Роза Люксембург в основному брала ставку на класовий інстинкт робітничого класу і тому взагалі ухилялася від розроблення тактичних завдань революції, тобто науки про керування класовою боротьбою пролетаріату. Ліві уважали, що робітничий рух стихійно піде правильними шляхами. Роза Люксембург має, звичайно, великі заслуги перед пролетаріатом. Вона знущала над соціал-демократичним керівництвом, яке вважало, що єдиний шлях до соціалізму—це курник буржуазного парламентаризму. Вона особливо підкреслила значення загального страйку, яке замазувала соціал-демократія, і їдко висміювала партійних бухгалтерів, що підраховували революційну готовість пролетаріату до боротьби в сумі передбачуваних витрат. Вона вела боротьбу проти реформістської вимоги, щоб пролетаріат спершу поголовно організувати (подібну теорію, що пролетаріат напередодні революції повинен більшістю входити в партію, розвивав Троцький на II з'їзді РСДРП), а тоді вже організувати загальний страйк. З усім цим Люксембург вела боротьбу, але протиставила йому не чітку марксистську програму, а меншовицьку теорію стихійності. Вона вважала, що завдання партії „опанувати і керувати не початком революційного вибуху, а його кінцем, його результатом“. Цього погляду вона додержувала і в пізніший період.

У „Спартаківському листі“ № 6 вона писала, що завдання партії, „її обов'язок є тільки завжди „сміливо сказати що є“, тобто давати масам ясне і чітке уявлення про їх завдання в даний історичний момент, давати політичну програму дії і гасла, що з цієї ситуації випливають. Дбання ж про те, чи зв'яжеться і коли масове революційне піднесення з цими гаслами, соціалізм повинен спокійно передати самій історії“.

На жаль, ці погляди позначились і в роботах установчого з'їзду німецької комуністичної партії. Настанову на стихійність, обмеження ролі партії ролею пропагандиста не відразу вижила партія, і це позначилось на багатьох помилках, яких в Німеччині припустилася компартія пізніше. За основну форму боротьби за соціалізм Люксембург вважала тільки економічну боротьбу пролетаріату і особливо підкреслювала роль загального страйку як засіб завоювання влади. Роза Люксембург не зрозуміла основного висновку Леніна, який він зробив на основі досвіду московського повстання в грудні 1905 року. „Саме грудневий виступ в Москві,— писав Ленін,— показав наочно, що загальний страйк, як самостійна і головна форма боротьби, пережив себе, що рух з стихійною, нестримною силою виривається з цих вузьких рамок і породжує вищі форми боротьби—повстання“.¹

Роль і значення збройного повстання Люксембург вважала тільки за моральний чинник, що сприяє розкладові армії і її переходові на сторону народу. Фізичної боротьби за розклад армії і поліції, яку особливо вперто висував Ленін, вона не розуміла. І тут вона брала ставку на стихійність, на пролетарський інстинкт робітника в шинелі. Природно, що після такого розуміння повстання Люксембург обминула основну тезу Маркса, що повстання—є мистецтво.

¹ Ленін, „Уроки Московського виступу“.

Роза Люксембург відмовилася більшій частині своїх помилок. Що вона не мала рації, вона переконала на досвіді великих перемог Жовтня і тих жорстоких поразок, яких зазнав німецький пролетаріат. Вона усвідомила роль рад, як органів повстання, як центрів зосередження всіх сил революції. Але все це сталося не відразу. Ця історична наука багато коштувала німецькому пролетаріатові. Зате свій Жовтень німецький пролетаріат пророблятиме вже по-більшовицькому озброєний.

У цілому II інтернаціоналі тільки більшовики, по-марксистському розв'язали питання революції. І коли більшовиків історія поставила в жовтні 1917 року на вершині найбільшої пролетарської революції, коло керма найвеличавішого повстання пролетаріату, на чолі масових революційних битов, їх стратегія і тактика витримала історичний іспит, вона стала власністю міжнародного пролетаріату, бо вона пройшла перевірку в огні боротьби і увінчалася найбільшою в історії перемогою.

6. Вміння правильно наступати і правильно відступати. Поразки і їх історичне значення

Боротьба пролетаріату не становить собою суцільних наступів, вона не становить суцільного ланцюга самих успіхів. Боротьба пролетаріату має і свої важкі злигодні і поразки. Треба вміти добре боротися під час переможного наступу, але треба також уміти не втрачати голови в період відступу революції, не впадати в паніку і в одчай у період, коли пролетаріат зазнає поразки. В період переможного повстання, каже тов. Сталін, коли ворога ізольовано і повстання наростає, не важко битися добре. В такі хвилини і відсталі бувають героями. Справжнім революціонером є той, хто і в моменти неминучих тимчасових невдач залишається стійко на революційному посту.

У поразках пролетаріат також дістає потрібну науку і вчиться перемогати. Революція 1905 року зазнала поразки. Багато було тоді розкаяних інтелігентів, що за років реакції відійшли від революції, дезертували у важкі і трудні моменти. При цьому вони драпувалися, щоб виправдати своє сумління, в різні реакційні ідеологічні кольори. Розладда серед нестійких елементів „освіченої слякоти“ (вислів Енгельса) було велике.

Які висновки зробила з революції 1905 року революційна партія більшовиків? Чи мала революція, що зазнала поразки, історичне значення для остаточної перемоги пролетаріату? Чи слід комуністичним партіям вчитися тільки на досвіді перемог чи вчитися також на поразках? Вчитися треба і на тому і на тому. Бо „велика поразка дає революційним партіям і революційному класові справжню і дуже корисну науку, науку історичної діалектики, науку розуміння, вміння і мистецтва вести політичну боротьбу. Друзів пізнається в нещасті. Розбиті армії добре вчаться“.¹

Уся суть питання в тому, щоб одержати справжню науку з поразки і відступати в порядку, не деморалізованими, не в паніці. Відступати так, щоб забезпечити за собою всі можливості дальшого наступу. 1905 року, — казав Ленін, — революційним арміям після наступу доводилось доучуватися. Робітничий клас і його більшовицька партія переконались на гіршому досвіді, що не можна перемогти, не навчившись правильно наступати і правильно відступати. І партія більшовиків витягнула справжню революційну науку з поразки революції 1905 року. Вона навчилася цього мистецтва краще за всі розбиті революційні партії і відступила з найменшою шкодою для своїх сил і в найбільшому порядку. У період, коли доводилось відступати, — каже Ленін, — більшовикам доводилось нещадно викривати і виганяти героїв революційної фрази, які не хотіли зрозуміти, що треба відступати, що треба навчитися працювати в найреакційніших

¹ Ленін, „Детская болезнь левизны“, в коммунизме“, розд. III.

парламентах, в найреакційніших профспілках, кооперативах і всяких нових масових організаціях, щоб зміцнювати зв'язок з масами і готувати їх до дальшої боротьби. Бо в „наймирніші“, „найідилічніші“ часи більшовики вміли намацувати близькість революції і *готувати* пролетаріат до розв'язання його передових завдань.

У великих революційних рухах Маркс і Ленін бачили передусім прояв великої історичної ініціативи мас. Ленін з величезним одушевленням розглядає гідну пролетаріату тактику; яку вів Маркс у дні Паризької Комуні. В серпні 1870 року Маркс в адресі - відозві застерігає паризький пролетаріат проти передчасного виступу. Але коли повстання вибухнуло, він не поставився до нього так, як Плеханов до грудневого повстання 1905 року в Москві. Маркс був захоплений історичною ініціативою паризьких пролетарів, що після шестимісячної облоги і голоду, коли ворог стояв під самими мурами Парижу, повстали, наче нічого цього й не було. А Плеханов як філістер самозадоволено потирав руки, розігравав, як каже Ленін, розкаяного інтелігента і повчав робітників, що „не треба було братися за зброю“. Маркс аналізував значення Паризької Комуні, вивчав її роль в загальному перебігу подій боротьби за соціалізм, брав її у зв'язку з попередніми формами боротьби і виводив звідси нову науку і нові завдання революції. Маркс і Ленін робили так тому, що вони великі революціонери, які вміли не тільки говорити про минуле, а бути також учасниками масової боротьби тепер, щоб вчитися і брати участь у творчості майбутнього.

Маркс пише Кугельманові листа, де він одушевлений героїзмом комунарів і їх шаленою хоробрістю і готовістю „штурмувати небо“. І у відповідь на Кугельманове висловлення сумніву надійності справи Комуні Маркс пише: „Творити світову історію було б, звичайно, дуже зручно, коли б боротьбу починати тільки з умовою непогрішно сприятливих шансів“.¹

1907 року на Лондонському з'їзді нашої партії Роза Люксембург виступила з різкою критикою тактики меншовиків. Плеханов обвинувачував її тоді в тому, що вона малює російській революції самі видатні і блискучі перспективи, самі безмежні перемоги. Люксембург змальовує, сказав Плеханов, марксизм, що „мерехтить у небесах“. На всі ці доводи Роза Люксембург дала меншовикам чудову відповідь. Погана та армія і жалюгідні ті вожді, казала вона, що приймають бій тільки в тому разі, коли держать перемогу готову в кишені. Російському пролетаріатові треба з усією рішучістю розгорнути свою бойову тактику, доводити класову боротьбу до крайніх меж, дозволених об'єктивним розвитком. І все це він повинен робити, не зважаючи на те, що російський пролетаріат неминуче чекає низка великих тимчасових поразок. Він повинен мужньо йти назустріч тому, що готує йому історичний розвиток. „Я гадаю,— казала Люксембург,— що російський пролетаріат повинен взагалі керуватися у своїй тактиці не розрахунками на поразку чи перемогу, а виводити її виключно з своїх класових історичних завдань, пам'ятаючи, що поразки пролетаріату, які впливають з революційного розмаху його класової боротьби, це тільки місцеві й тимчасові форми вияву його світового руху вперед, взятого в цілому, що ті поразки становлять собою неминучі історичні ступені, які ведуть до остаточної перемоги соціалізму“.²

Ленін не дарма назвав Люксембург „орлом революції“.

В історії бувають моменти, зазначають Маркс і Ленін, коли виступ диктується доконечністю виховати і підготувати маси до майбутньої боротьби, навіть коли нема сприятливих шансів на успіх. Поразка в такому разі, тобто в боротьбі, вигідніша в мільйон разів, ніж капітуляція

¹ Лист Маркса до Кугельмана з 17 квітня 1871 року.

² Роза Люксембург, „Речи“, стор. 55.

без бою. Пагубне значення деморалізації, внесеної квалістю пролетарського руху, було б багато раз важче від шкоди в наслідок жертв у бою. Тому Маркс і вважав, що коли „свині, вовки і мерзотні пси старого суспільства“ придушуть комуну, то вона все ж таки залишиться найславетнішим подвигом пролетарської партії. Без поразок перемога не дається. Заздалегідь заготовлених шансів на успіх не буває. Вчитися перемагати маси можуть тільки на практиці боротьби, на практиці революції.

„В історії революції впливають наверх десятиріччями і віками назрілі суперечності. Життя стає надзвичайно багате. На політичну сцену активними борцями виступає маса, що завжди стоїть в затінку і тому часто її ігнорують і навіть з призи́рством до неї ставляться поверхонні спостерігачі. Ця маса вчиться на практиці, у всіх перед очима роблячи спробні кроки, намагаючи шлях, намічаючи завдання, перевіряючи себе і своїх ідеологів. Ця маса робить героїчні зусилля піднятися на висоту накинених їй історією гігантських світових завдань, і, хоч які великі були б окремі поразки, хоч як ошелешували б нас потоки крові і тисячі жертв,— ніщо і ніколи не зрівняється щодо свого значення з цим безпосереднім вихованням мас і класів у перебігу самої революційної боротьби“.¹

Перемога дається нелегко. З першого приступу вона в руки не дається. Потрібна довга і вперта боротьба, повна жертв і потоків крові, що лише одна здатна підготувати пролетаріат і навчити його перемагати.

Інших шляхів до повалення капіталізму нема. У „Боротьбі класів у Франції“ Маркс доводить, що, за винятком небагатьох розділів, кожен видатний відділ революційного літопису 1848 року має назву: поразка революції. Але в цих поразках не революція гинула. Навпаки, гинула, як каже Маркс, спадщина дореволюційного часу, продукти суспільних відносин, що не загострилися ще до ступеня різких класових суперечностей, аксесуари й ілюзії, що перешкоджали утворити міцну революційну партію. В боротьбі з міцною і одностайною контрреволюцією досягає і утворюється справжня міцна партія революції. В боротьбі різкіше і рельєфніше виявляються протилежності. Об'єднання армії революції, зазначав Маркс, об'єднує армію контрреволюції. Це Марксове твердження справджується перед нашими очима. Зростання революційного піднесення і перехід до нового туру революцій і війн супроводиться зростанням і активізацією фашизму. Такі неминучі суперечності революційного піднесення. Тільки боягузи і міщани можуть думати, що часткове зростання фашизму означає занепад революційного піднесення.

Виявляючи мужність і залізний спокій, щоб не встрянути в бій в момент, вигідний ворогові, Комуністичний Інтернаціонал виводить пролетарську армію спід удару фашизму і веде роботу, щоб підтягувати до неї резерви. Але ні одна позиція не повинна і не буде здана фашизмові без бою. Комуністичні партії очолюватимуть часткові бої, щоб готуватися до вирішального наступу. Комуністичний Інтернаціонал завжди давав відсіч тим, хто під прикличкою збереження сил для вирішального бою відмовлявся від часткових боїв. За таку прикличку чіплялися і троцькістські і брандлерівські ренегати. Правий ЦК німецької компартії 1923 р. на чолі з Брандлером гальмував і затримував, відмовлявся стати на чолі стихійних виступів пролетаріату. Ніби для того, щоб зберегти сили для вирішального бою, вони не підготували, не формували політичну армію пролетаріату. А утворити політичну армію революції можна тільки тоді, коли партія вмє стати на чолі стихійних виступів, усіх часткових боїв і формувати їх за гаслами більшовізму. Тільки так партія може утворити авангард революції і забезпечити підтримку його всією масою пролетаріату і трудящих класів. Коли ж настав вирішальний момент і треба було

¹ Ленін, „Вперед“ № 4, 18 січня 1905 р.

прийняти бій, правий ЦК на чолі з Брандлером ганебно капітулював і здався без бою. Ми бачимо, отже, один суцільний ланцюг зрадництва. Хто відмовляється від часткових боїв, від готування і розкачки мас, той виявляється нездатним у вирішальну хвилину і дезертує від головного бою. Тільки вивчення тактики більшовизму може навчити висувати потрібні форми боротьби, залежно від припливу і відпливу революційної хвилі. Тільки тактика більшовизму може навчити в разі потреби відступати з найменшою шкодою, відступати так, щоб залишити в масах почуття переваги на дворогом, свідомість моральної перемоги, готовність і бажання далі вести боротьбу, зберегти свою армію, перебудуватися, організуватися ще дужче і відновити наступ. Тактика більшовизму допоможе зорієнтуватися у важких і заплутаних позиціях, вивчати зигзаги і труднощі революції. А легких, прямих і второваних шляхів до перемоги нема. Історія нагромила багато труднощів. Але нема фюрера, каже т. Сталін, яких більшовики не могли б здобути.

7. Пролетарська революція і самокритика. Випадковість і доконечність. Політична армія революції

Революція — великий історичний шлях, протягом якого пролетаріат виховує себе як бойову революційну силу і вчиться перемагати. На цьому шляху він вивчає свій рух, критикує свої хиби, виявляє свої помилки. Відсутність теоретичного узагальнення досвіду боротьби і критики помилок руху повинна рано чи пізно довести до політичного краху революційної партії. Отже, шлях пролетарської революції означає не тільки критику всього їй протилежного, а також і критику самої себе, своїх хиб. Маркс і Енгельс, Ленін і Сталін розробили стратегію і тактику пролетаріату на основі досвіду революційної боротьби і критики помилок руху. І це був надійний компас для намічення завдань в нових ситуаціях класової боротьби.

Якнайсуворіша критика й самокритика, як безперечна доконечна ознака пролетарської революції, лежить у самій її природі, в її відмінності від революції буржуазної, від всіх соціальних революцій, що передували їй. Пролетарська революція своїм історичним сенсом, грандіозністю розв'язуваних завдань, становищем класів у момент її відбування, глибоко ризикнеться від революції буржуазної.

Тов. Сталін вказує п'ять характеристичних відмінностей пролетарської революції від буржуазної. Перше: буржуазна революція починається за більш чи менш готових форм капіталістичного укладу, що дозріли в надрах феодалізму ще перед революцією. В надрах капіталізму ніякого соціалістичного укладу постати не може, і пролетарська революція починається за відсутності такого. Друге: буржуазна революція приводить у відповідність політичну владу наявній буржуазній економіці. Будова ж соціалістичної економіки починається після захоплення влади пролетаріатом. Третє: буржуазна революція закінчується захопленням політичної влади, пролетарська ж починається з цього і тільки за допомогою важелів влади — диктатури пролетаріату — вона здатна перебудувати стару економіку й організувати нову, соціалістичну. Четверте: всі буржуазні революції були однобічні, вони заміняли одну форму експлуатації іншою, обмежувались заміною одної експлуаторської групи при владі іншою, чим вони тільки вдосконалювали старий державний апарат класового панування. Пролетарська ж революція ставить при владі клас пролетарів, вождя всіх трудящих, завдання якого є знищити всяке класове панування і всяку форму експлуатації, всякий гніт, через що пролетарська революція не може обійтися без ламання старої державної машини і заміни її новою. І п'яте: буржуазна революція не може об'єднати навколо буржуазії на будь-який довший період мільйони експлуатованих мас, саме тому, що ці

маси трудящі і експлуатовані, бо сама буржуазія їх експлуатує. Пролетарська ж революція може й повинна для розв'язання свого основного завдання об'єднати трудящі і експлуатовані класи, зв'язати їх з пролетаріатом у довготривалу спілку, щоб зміцнити диктатуру пролетаріату і побудувати безкласове соціалістичне суспільство. Все це становить відмінність пролетарської революції від буржуазної.

Розв'язання різних історичних завдань утворює різні шляхи розвитку. Ось яку характеристику відмінності цих шляхів дає Маркс: „Буржуазні революції, наприклад, революції XVIII століття, швидше йдуть від успіху до успіху, їх драматичні ефекти імпазантніші, люди й події наче осяяні бенгальським вогнем, екстаз є панівним настроєм кожного дня; але вони швидкоплинні, швидко доходять свого найвищого пункту, і довготривало апатія похмілля охоплює суспільство перш, ніж воно встигне тверда засвоїти результати періоду бурі і натиску. Навпаки, пролетарські революції, якими є революції XIX століття, безперервно критикують самих себе, раз-у-раз переривають свій хід, повертаються назад і наново починають те, що очевидячки вже зроблено, з нещадною суворістю висміюють половинчастість, кваліть, хиби своїх перших спроб, скидають противника наче тільки для того, щоб він набрався нових сил і став перед ними ще могутніший, раз-у-раз відступають назад, лякаючись невизначеної колосальності свого завдання, доки, нарешті, не будуть утворені умови, що виключають можливість всякого відступу, доки саме життя не заявить владно: *Hic Rhodus, hic salta!*“¹

Пролетарська революція самокритична з природи своєї. Розв'язання її колосальних історичних завдань не може відбутися інакше як через зруйнування в її поступовому русі всякої половинчастості, всяких ілюзій, недоліків її перших спроб. Пролетарська революція веде через перевали, робить обходи, виступає назад, міняє методи і форми боротьби, засвоює щораз новий досвід і таким способом підготовляє свою остаточну перемогу

Якими ж ознаками характеризуються ті об'єктивні умови, що утворюють неможливість відступу назад? Коли настає момент рішучого бою тобто в яких умовах можлива перемога пролетаріату? Ці можливості утворює наявність революційної ситуації. Революційна ситуація — це сукупність об'єктивних змін, що утворюють змогу рішучої атаки з боку пролетаріату. Ленін визначає наявність революційної ситуації трьома характеристичними головними ознаками.

„(1) Неможливість для панівних класів зберегти в незмінному вигляді своє панування; та чи та криза „верхів“, криза політично панівного класу, що утворює розколину, куди проривається незадоволення і обурення пригноблених класів. Для настання революції звичайно не досить того, щоб „низи не хотіли“, а треба ще, щоб „верхи не могли“ жити по-старому. (2) Загострення понад звичайне злиднів і нещастя пригноблених класів. (3) Чимале підвищення через зазначені причини активності мас, що „в мирну епоху“ дають себе грабувати спокійно, а в бурхливі часи спонукувані і всією обстановкою кризи, *і самими верхами* до самостійного історичного виступу“.²

Сукупність цих *об'єктивних* змін, що призводять до революційної ситуації, утворюється незалежно від чийоїсь волі. Без утворення їх неможлива революція.

Ленін не раз повертався до розгляду характеристичних ознак революційної ситуації. Він учив комуністичну партію, що правильне наукове розуміння об'єктивних ознак революційної ситуації полегшить і допоможе правильно *вибрати момент* рішучого наступу. Бо рішуча битва б, ває

¹ К. Маркс і Ф. Енгельс, т. VIII, стор. 326.

² Ленін, „Крах II Інтернаціонала“, „Коммунист“ № 1, 2, за 1915 р.

цілком назріла не завжди не зважаючи на те, що капіталізм взагалі для революції давно дозрів, а в певні переломні моменти, що характеризуються активністю революційних класів і розгубленістю в таборі панівних. Усі ворожі класові сили повинні досить заплутатися, перебитися між собою і в такий спосіб взаємно себе знесилити. Дрібнобуржуазна демократія, хисткі, нестійкі, проміжні, угодовські елементи повинні досить зганьбити себе і довести своє практичне банкрутство. У пролетаріаті повинен зміцнитися настрій за підтримку найрішучіших, сміливих революційних дій проти буржуазії. Для революції, казав Ленін, треба добитися, щоб більшість робітників, у крайньому разі більшість свідомих, вдумливих, політично активних робітників, цілком зрозуміли потребу перевороту і готові були йти на смерть заради нього. При цьому треба, щоб переживана політична криза сприяла втягуванню в політику найвідсталіших верств. Ось тоді, коли взяти на увагу всі ці моменти, революція назріла. Коли партія правильно зважила ці умови і вдало вибрала момент виступу, перемога забезпечена. Самі собою об'єктивні чинники революційної ситуації до революції ще не можуть спричинитися. Революційна ситуація без суб'єктивного чинника, тобто революційного пролетаріату, готового на найрішучішу боротьбу, і без підготовленої бойової революційної комуністичної партії не веде до переможної революції. Це треба знати і запам'ятати. Для успіху революції повинні поєднуватися об'єктивні зміни в становищі класів, які утворюють революційну кризу, що переростає в революційну ситуацію, і суб'єктивна революційна діяльність передового класу і його партії. Потрібна здатність революційного класу на масові революційні дії, щоб силою зламати старий уряд. Навіть під час найгостріших криз, каже Ленін, буржуазна держава, буржуазний уряд не „впаде“, коли його не „впустять“. Тому і вказує програма Комуністичного Інтернаціоналу, що одним з основних завдань комуністичної стратегії і тактики „при наявності революційного піднесення, коли панівні класи дезорганізовані, коли маси є в стані революційного ферменту, коли проміжні шари вагаються в сторону пролетаріату, коли маси готові на виступи і жертви, перед партією пролетаріату постають завдання вести їх в пряму атаку на буржуазну державу“.¹

Коли є всі ці умови, політична криза переростає в революційну ситуацію. Тоді для комуністичної партії революція стає вже не питанням прогнозу, а питанням безпосередньої дії і керівництва. Тут тільки з усією силою виступає значення еміти правильно оцінити співвідношення класових сил, підготовленість мас і вдало вибрати — для перемоги революції — момент бою, момент рішучої атаки.

Повстання наростає з доконечністю розвитку законів пролетарської революції. Воно підготовлюється усім ходом її і є вищий пункт напруження, вищий пункт найгострішої боротьби для розв'язання тих питань, які перед революцією поставлено.

Повстання є доконечний етап революційної кризи і воно повинно розв'язати певні суспільні потреби. Коли воно зазнає поразки або не відбудеться зовсім, то завдання, які воно повинно було розв'язати, залишаються відкриті. Доконечність, що зумовлює повстання, усунути не можна. Всяке ж насильне придушення суспільних потреб, зазначає Енгельс в „Революції і контрреволюції в Німеччині“, тільки змушує її виступати з щораз більшою силою, доки, нарешті, вона не розіб'є своїх оков. Звідси він робить висновок, що „коли ми розбиті, нам не залишається нічого іншого, як тільки починати спочатку“.² В умовах буржуазного ладу можна іноді розв'язати деякі завдання буржуазної революції через заходи згори, як от Бісмарк розв'язав завдання об'єднання Німеччини. Але розв'язання

¹ Стенографічний звіт VI конгресу Комінтерну, вип. 6, стор. 51.

² Ф. Енгельс, „Революція и контрреволюція в Німеччині“, Партиздат, 1933 р., стор. 5.

завдань буржуазної революції контрреволюційним шляхом має половинчастий і компромісний характер і ніколи не може мати тієї послідовності, як розв'язання цих завдань у сміливій і рішучій революції. Найбільші пережитки феодалізму збереглися у тих країнах, де буржуазія була вже нездатна піти на революцію, де вона, оглядаючись з острахом на революційний пролетаріат, ішла на угоду і компроміс з феодальним класом. Завдання ж пролетарської революції не можуть мати ніякої розв'язки „згори“, бо вона не заміняє одне класове суспільство іншим, а нищить класи взагалі і всяке класове панування. Всякі обіцянки фашистських урядів „перевищити класову боротьбу“ тощо залишаються демагогічними фразами. Вони навіть не можуть дати позірності розв'язання питання, її заходи залишаються комедією клоунів. Завдання, що стоять перед пролетаріатом, можна розв'язати тільки в революції, ніяка інша розв'язка неможлива і її ніколи не буває.

Доконечність повстання не має прямих, визначених, задалегідь відомих шляхів свого вияву. Повстання прокладає собі шлях і може виявитися через багато *випадковостей*. Економічна і політична криза Європи, зазначав Ленін ще 1920 року, неминуче веде до пролетарської революції. Ситуація в Європі наповнена горючим матеріалом, вона утворює багато причин до конфліктів, криз і загострення класової боротьби. Але яка саме іскра буде тою, яка запалить пожежу пролетарської революції, *це питання випадковості*. Яка причина розбудить, розпалить і посуне найбільше широкі маси на боротьбу, це питання випадковості.

Ленін обстоює, щоб комуністи були підковані щоб вони були готові *на всякий випадок*, коли „прорве“. Тому Ленін і підносить вивчення випадковостей класової боротьби, випадковостей революційного вибуху на рівень доконечності. Ленін пояснює її з погляду законів розвитку капіталізму, розроблюючи при цьому науку стратегії і тактики партії, щоб пролетаріат за будь-яких умов міг володіти всіма родами зброї. Бо, не володіючи ними, робітничий клас не буде підготований ні до перемоги, ні до побудування соціалізму після перемоги. Щоб володіти всіма родами зброї і всіма формами боротьби, Ленін пропонує комуністам взятися за „обробіток“ усіх і всіляких поприщ. Інакше комуністи не будуть на висоті поставлених перед ними завдань. Володіючи всіма родами зброї, всіма формами боротьби, вмюючи за всякої зміни обставин правильно керувати масами, будучи підготованими до всяких випадкових причин, що здіймуть маси на найрішучішу боротьбу, партія може вдало вибрати момент бою, взяти ініціативу в свої руки і *призначити* повстання. Така політика, звичайно, нічого спільного не має з троцькістським базіканням про календарне проведення революції.

Повстання повинно наростати в перебігу об'єктивного розвитку революції. Доконечність рішучої боротьби і готовості мас до повстання повинна виявлятися в зростанні стихійного революційного піднесення і готовості перейти до найкрайніших форм боротьби. Ленін вважав за потрібне в момент готування повстання сіяти в масах призиризм до смерті. Бо, коли маси пролетаріату не підготовані до стійкої, впертої і самовідданої боротьби, перемога пролетарської революції неможлива. У цих своїх перших стихійних виступах пролетаріат під проводом комуністичної партії формує і готує свою революційну політичну армію.

Революція не має відразу, готової армії. Свою армію революція підготовляє в перебігу самої боротьби по дорозі до своєї перемоги. На цьому шляху політична революційна армія дозріває і гартується, вчиться і виховується. У цих перших виступах багатомільйонні маси (а треба мати на увазі, що мова йде про час, коли в країні революційна ситуація) на власному досвіді переконаються, що „полумірами“ нічого зробити не можна. Тільки тоді утвориться готовість армії революції до останнього і рішучого бою. Т. в. Сталін критикує спрощені уявлення Троцького про

квітневу і липневу демонстрації 1917 р., як про прості розвідні вилазки. Такі спрощені уявлення є наслідок того, що Троцький сплутує звичайну воєнну тактику і *революційну* тактику більшовиків. За цими спрощеними уявленнями виходить, що вже на початку 1917 р. більшовики мали готову політичну армію і стримували повстання тільки тому, що дані розвідки давали несприятливі покази. Справді ж ці демонстрації були передусім наслідком стихійного обурення проти продовження імперіалістичної війни.

Роль партії більшовиків того часу була в тому, щоб цим стихійним виступам, цьому обуренню і напору мас дати організований характер і керувати ним за революційними гаслами більшовиків. „Справді у більшовиків не було, та й не могло бути, в березні 1917 р. готової політичної армії. Більшовики тільки утворювали таку армію (і утворили її, нарешті, до Жовтня 1917 р.) в ході боротьби і сутичок класів від квітня до жовтня 1917 р., утворювали її і через квітневу маніфестацію, і через червневую і липневу демонстрації, і через вибори до районних і загальноміських дум, і через боротьбу з корніловщиною, і через завоювання рад. Політична армія не те, що армія військова. Якщо військове командування починає війну, маючи в руках уже готову армію, то партії доводиться утворювати свою армію в ході самої боротьби, в ході сутичок класів, у міру того, як самі маси переконуються на власному досвіді в правильності гасел партії, в правильності її тактики“.¹

На самій тільки „розвідці“ тактика більшовиків не будувалася. (До речі, теорія розвідок потрібна була Троцькому, щоб виправдати свою позицію під час Берестя. Він, мовляв, хотів „намацати“, розвідати міжнародну обстанову). Розвідка є, звичайно, природний результат виступу і демонстрації мас. Вона освітлює заховані від очей співвідношення класових сил, але вона є передусім стихійне піднесення революції, на яке спирається партія. Тактика партії на перших порах була в тому, щоб оформити цей рух за гаслами більшовизму, а не почати безпосереднє повстання. Ця тактика диктувалася тим, що ради були ще не наші, в селянських масах були ще живі ілюзії і віра в „лібердановсько-черновський, а не більшовицький шлях (повстання)“ (Ленін). Отже, більшість народу була ще не за нашу партію і повстання було ще передчасне. Коли б партія не оформлювала, не керувала, не організувала стихійне піднесення масового революційного руху, коли б вона не переводила його на шлях більшовицьких гасел, переконуючи маси на їх власному досвіді, вона не змогла б увінчати своєї підготовки до повстання утворенням революційної політичної армії до Жовтня 1917 р.

Для того, щоб відбулася революція, потрібна підтримка і співчуття більшості народу. Тільки народні революції, як зазначали Маркс і Енгельс, бувають міцні революції. Тільки ті революції, що втягують у свій рух більшість націй, бувають переможні. Чи значить це, що в момент перевороту більшість народу неодмінно повинна виступати і битися на барикадах, битися в лавах революційної армії? Ні. Хто чекає на таке становище, той ніколи революції не дочекається. В момент революції інакше розв'язується питання більшості. Притягуючи на свою сторону все революційне, рішуче, вдумливе, активне, революція повинна забезпечити сприятливий нейтралітет хистких і нейтральних, ні в якому разі не допускаючи їх переходу на сторону ворога. В революційну добу аналогія парламентської більшості недоречна.

„Революція саме цим і різниться,— писав Ленін,— від „звичайного стану“ речей у державі, що спірні питання державного життя розв'язує безпосередня боротьба класів і боротьба мас аж до збройної боротьби. Інакше і не може бути, коли маси вільні і озброєні. З цього основного.

¹ Сталін, „На шляхах до Жовтня“, стор. XXXI.

факту впливає те, що в революційний час не досить виявити „більшість“,—ні, *треба показати себе дужчим* у вирішальний момент у вирішальному місці, *треба перемогти*. Починаючи з середньовічної „селянської війни“ в Німеччині і йдучи далі через усі великі революційні рухи і епохи аж до 1848 і 1871 рр. і до 1905 р., ми бачимо незчисленні приклади того, як організованіші, свідоміші, краще озброєні меншості накидають свою волю більшості, перемагаючи її“.¹

Складна і важка робота партії в справі готування збройного повстання. В політичну армію революції можна організувати тільки організовану, свідомішу меншість (яка повинна утворити, звичайно, більшість революційного пролетаріату). Гнучка тактика повинна забезпечити симпатії і повну підтримку всієї маси цій політичній армії. Рух повинен охопити мільйонні маси, треба, щоб більшість бачила в революції єдиний вихід. А це можливо, коли партія веде пролетаріат у момент повстання від успіху до успіху, зміцнюючи моральний стан повсталих і перетягуючи на сторону революції тих, що вагаються. В революції питання більшості розв'язується не бухгалтерськими підрахунками і не аналогією з парламентською демократією. Тут питання розв'язується по-революційному і забезпечується перемогою організованої меншості. Але тільки та революція може бути довготривала і міцна, що захопила у своєму русі мільйони всіх трудящих класів і стала глибокою *народною революцією*.

8. Про єдиний військово-політичний план. Ради як органи повстання

Керувати повстанням — це значить охопити всі сторони, всю різноманітність цього процесу, так, щоб різні моменти його не були відірвані одні від одного, не суперечили одне одному, а поєднувались між собою, доповнювали одне одного, складали живу конкретну єдність. Особливо важливе і потрібне є забезпечення єдності політичного і військово-стратегічного керівництва повстанням. Хто хоче ці дві сторони *одного* процесу розглядати ізольовано, той у марксизмі нічого не зрозумів або навмисне його перекручує. Військово-політичне керівництво повинно поєднатися в єдине, охоплюючи всі сторони, всю різноманітність предмету. План повстання повинен бути єдиний військово-політичний план.

Ще 1905 р., коли Ленін виступав з вбивчою критикою філістерства та філістерських вульгарностей меншовизму, що протиставили більшовицькому гаслу — „до зброї“ своє безнадійне і зрадницьке гасло про „пекучу потребу самоозброюватися“, він зазначав, що відрив технічної сторони революції від політичної є величезна дурниця. Меншовики розводили тоді філософію хвостизму, виступали проти того, щоб соціал-демократія готувала і проводила повстання. Непоправні жирондисти соціал-демократії, казав Ленін, виступали проти такого якобінства, проти керівництва повстанням. „Вони для себе випрошували в буржуазії маленький політичний вплив, задалегідь віддаючи їй „технічне“ керівництво революцією, вони покладали свої надії з глибокою вірою на буржуазію, яка повинна (неодмінно повинна!) з своїх *лав* висунути „генерала, який перший поведе народні маси в останній бій проти царського війська, або чиновника, який перший проголосить офіційне скинення царської влади“. І одночасно ці фарисеї говорили про те, що свідомий пролетаріат повинен використати „всі елементи організації, всі елементи брожіння“. Ленін їм на це відповідав: „Бійтеся бога, панове: коли справді ми використовуємо всі елементи, коли справді *наші* вимоги приймають ті, кого ми використовуємо, тоді вони не *віднімають*, а *приймають* наше керівництво. Коли ж ці *всі* елементи справді віднімають у нас керівництво (і, звичайно, не „технічне“ тільки, бо відділяти „технічну“ сторону революції від по-

¹ Ленін, т. XXI, стор. 54, вид. 3.

літичної є величезна дурниця), тоді, значить, не ми їх *використовуємо, а вони нас використовують*"¹.

Збройне повстання це особливий вид руху мас, особливий вид класової боротьби. Так само як війна є продовження політики іншими (насильними) заходами, учив нас Ленін, так і повстання пролетаріату є продовження його класової політики іншими, тобто насильними, військовими заходами. Вже звідси видно, яка це нісенітниця відривати технічну сторону революції від політичної, військово-стратегічне керівництво і план повстання від його політичного плану. План повстання — це політичний облік стану класових сил, це точне знання методів керівництва авангардом і керівництва класом і масою. План повстання повинен не тільки зважати на потребу готування і забезпечення успіху виступові заздалегідь підготованих загонів революційної армії. План повстання повинен спиратися також на потребу підвести маси до передових позицій революції, повинен організаційно-технічно охопити тих, що повстають слідом за передовими широкими масами трудящих. Ленін ніколи не відривав технічного керівництва повстанням від розставлення класів і мас, від всієї різноманітності цього особливого виду класової боротьби пролетаріату. Він учив поєднувати все це в єдиному військово-політичному плані.

План більшовиків, план Леніна щодо готування Жовтня і становить собою зразок такого плану. Курс більшовиків на повстання поєднував у собі організацію і оформлення бойових сил пролетаріату (революційні частини армії, робітнича гвардія тощо) і план підведення на передові позиції революції під гаслами партії більшовиків мільйонних мас. Більшовики змогли зробити пролетарську революцію справді народною революцією і забезпечити в ній керівництво самої комуністичної партії. Особливості більшовицької тактики (викладені вище) дали змогу успішно вивершити стратегічний план, поставлений партією після лютого 1917 року — скинути буржуазний тимчасовий уряд, по-революційному вийти з імперіалістичної війни і увінчати революцію організацією диктатури пролетаріату.

Самим „технічним“ готуванням далеко не заїдеш. Самим військовим планом, де місто розбито на квартали і т. д., не переможеш. Без тієї глибокої великої і всебічної роботи, яку провадили більшовики в період готування Жовтня, без чіткої, ясної і політично правильної тактики перемога була б неможлива. Хто цього не розуміє, той фактично стоїть на позиції Троцького. Той сплутує звичайну воєнну тактику і революційну тактику більшовиків.

Між звичайною воєнною тактикою і революційною тактикою в період повстання треба бачити *схожість і відмінність*. Схожість має свої підстави в тому, що революція також є війна і в тій війні пролетаріат повинен діяти за всіма законами і правилами воєнного мистецтва. Різниця полягає в характері громадянської війни, в її відмінності від звичайної війни між державами, в тій відмінності, яка є між армією, з якою приступає до війни військове командування, і формованою в процесі наростання повстання політичною армією революції. Просте перенесення воєнної стратегії і тактики на повстання, без обліку всіх конкретних особливостей і специфічності останнього, не може дати успіху. Подібні факти ми вже маємо в історії революційного руху. Брандлерівське керівництво ЦК німецької компартії зробило 1923 р. деякі кроки „технічного“ порядку. А після цього воно сиділо, склавши руки, очікуючи „великого дня“, не очоливши і не керуючи стихійним піднесенням революційного руху мас і не готуючи, не виховуючи революційну армію. Відомо, що це керівництво виявилось нездатне очолити повстання і капітулювало без бою.

Який був основний організаційний важіль, за який схопилися більшовики для того, щоб успішно виконати свій план повстання, щоб поєд-

¹ Ленін, „Вперед“, № 7, з лютого 1905 р.

нати військове і політичне керівництво повстанням? — Це були ради робітничих і солдатських депутатів.

Тов. Сталін зазначає, що одна з особливостей тактики більшовиків у період готування Жовтня була та, що більшовики вхопились за ради, як за основний організаційний важіль, що може ізолювати угодовські партії. Ради покликані були об'єднати і підвести мільйонні маси до перемоги диктатури пролетаріату. Більшовицьке гасло „вся влада радам“ означало мобілізацію мас на повстання і добуття влади робітничому класу за допомогою повстання. Ради — це центри зосередження всіх сил революції. Ради треба організувати як відкриті органи готування повстання. Тільки тоді вони реальні як центри зосередження сил революції. Утворення рад, як рад, поза безпосередніми завданнями повстання, тільки може дискредитувати цю утворену творчістю революційних мас форму захоплення і організації влади пролетаріатом. Старі форми організації пролетаріату не змогли забезпечити цієї перемоги, це могли зробити тільки ради. Ради тому й являють собою величезне здобуття революції. Звідси в період готування Жовтня більшовики боролись за більшовицький зміст рад, за те, щоб цю нову форму — здобуток революції — взяти цілком у свої руки і забезпечити перемогу пролетаріату.

Сама форма рад ще не забезпечує перемоги. Більшовики завжди боролись проти перетворення форми на ікону, проти її переоцінювання і преклонства перед нею. На прикладі рад, як соціалістичної форми політичної організації, і колгоспів, як соціалістичної форми господарської організації, т. Сталін довів, до яких шкідливих наслідків може привести перетворення форми на ікону, переоцінювання її і преклонство перед нею, сподіванка на те, що коли дано форму, то цим уже дано все, коли не дбати про те, щоб цим соціалістичним *формам* відповідав соціалістичний *зміст*. Ось що казав про це т. Сталін на січевому пленумі ЦК і ЦКК 1933 р.: „Колгосп — це соціалістична форма *господарської* організації, так само як ради є соціалістична форма *політичної* організації. І ради, і колгоспи є найбільше завоювання нашої революції, найбільші завоювання робітничого класу. Але ради і колгоспи — це тільки *форма* організації. Все залежить від того, який *зміст* буде влито в цю форму“.¹

Форма організації є зброя, і вся справа в тому, в чітких руках ця зброя, хто визначає зміст її роботи. Відомо, наприклад, що після липневої поразки більшовиків 1917 р. партія зняла тимчасово гасло „вся влада радам“. Чому? Тому, що ради були тоді есеро-меншовицькі, тому, що вони одверто підтримували війну і гнали солдат у наступ, тому, що есеро-меншовики кинулись в обійми генеральсько-кадетської контрреволюції і відповідно цьому спрямовували роботу рад. Тільки на новому піднесенні революції, після поразки корніловського повстання, коли ради в більшості були вже більшовицькі, більшовики знову виставили гасло „Вся влада радам“. Тепер це гасло означало прямий підхід революції до диктатури пролетаріату через повстання. В історії німецької революції ми також мали факти, коли ради 1918 р. в руках соціал-демократів стали прикриттям контрреволюції. Ми також мали факти, коли в Німеччині не раз ради були організовані не як органи повстання і не як органи влади. Через це вони, природно, не могли стати популярні і перетворитися на бойові центри організації мас. В наслідок цього 1923 р. ради в Німеччині не могли організувати навколо себе широких пролетарських і напівпролетарських мас і рух пішов повз них. А взагалі треба сказати, що brandлерівське керівництво за допомогою Троцького поховало тоді для Німеччини ідею організації рад і таким способом відмовилось від найважливішого гасла мобілізації й організації сил революції.

Соціалістичний *зміст* соціалістичних *форм* організації пролетаріату

¹ Сталін, „Про роботу на селі“, промова на пленумі ЦК і ЦКК 1933 р.

забезпечений у тому разі, коли ними керують справжні більшовики. Тоді забезпечена єдність форми і змісту, тоді ці форми життєві і служать інтересам революції. В противному разі, як це не раз було в історії революції, ці форми за допомогою агентів буржуазії в робітничому класі стають вогнищами контрреволюції. Суперечність між формою і змістом веде до їх знищення, тобто їх висаджують вороги робітничого класу в повітря зсередини. Комуністична партія повинна вміти виставити гасло організації рад у такий момент, коли революція йде на піднесення, коли ради не перетворюються на пустишку і перестають відігравати будьяку роль, а коли вони можуть ставати і стають *органами повстання*. Подруге, для того, щоб вони виконали цю свою роль і не стали в руках зрадників вогнищем контрреволюції, треба ізолювати угодовські партії і забезпечити більшовицьке керівництво і революційний зміст роботи рад.

Не засвоївши складну політичну тактику більшовиків у період готування Жовтня, компартії капіталістичних країн не зможуть привести пролетаріат до перемоги. Звідси видно, яким важливим інтернаціональним завданням є вивчати і розробляти досвід Жовтня, щоб зробити його власністю всіх комуністичних партій, власністю міжнародного робітничого класу.

9. Повстання як мистецтво. Ще раз про ради і партію в збройному повстанні

У партіях II Інтернаціоналу його офіційні жреці дуже поширили були думку, що ставитися до повстання як до мистецтва і готуватися до нього — це бланкізм. Ленін вважав це за найзлоснішу і найпоширенішу з усіх брехень, які тільки розповсюджували соціал-зрадники.

Коли є об'єктивні умови повстання, то не готуватися до нього і не поставитися до нього як до мистецтва — є найгірший вид зради марксизму і інтересів робітничого класу. Коли об'єктивний хід речей показує, що повстання стає на порядок дня, то партія повинна до нього готуватися. Бо, тільки володіючи мистецтвом повстання, партія зможе швидко скористатися з перших успіхів революції, розгубленості ворога, форсувати наступ і рухатися з щораз більшою силою вперед.

У момент наростання повстання партія повинна застосовувати свою тактику в нових утворених умовах, а це вона може зробити тоді, коли володіє мистецтвом повстання.

Збройне повстання є особливий вид політичної боротьби робітничого класу, підпорядкований особливим законам. Підбиваючи підсумки науці революції щодо збройного повстання, Маркс і Енгельс формулювали твердження, на які спирався Ленін, розроблюючи і далі розвиваючи ці питання марксизму.

Стоячи на чолі більшовицької партії і готуючи її до повстання в Жовтні 1917 р., Ленін безпосередньо спирався на висновки Маркса і Енгельса. Ленін розробив конкретний *план комбінованого наступу* на Пітер. Ленінський план намічав захопити Пітер комбінованою атакою робітників, флоту і війська. Дії мали розгортатися так, щоб взяти його ззовні і зсередини, це було „таке завдання, що вимагає мистецтва і потрібної сміливості“ (Ленін). План Леніна був побудований на утворенні негайної переваги сил, на сміливому наступі і несподіваному захопленні ворога. Ленін також зважав в розробленні плану повстання на Клаузевіца, що його твори він уважно вивчав. Клаузевіц рекомендує під час бою „зосередити які тільки можна сили там, де треба завдати рішучого удару, терпіти навіть невдачі на пунктах другорядних, аби забезпечити успіх на головному“. Це твердження знайшло конкретний вислів у плані повстання. Ленін пропонував захопити негайно телефон, телеграф, залізничні станції, мости в першу чергу. Для цього він рекомендував виділити „ударни-

ків“— робітничу молодь і кращих матросів, які повинні брати участь у всіх операціях, оточити центри ворога, зайняти фортеці, заарештувати генеральний штаб і уряд. Тільки цей план концентрації всіх сил і матеріальних засобів, захоплення центрів ворога і арешт усіх його керівників (зняти голову контрреволюції) і рішучий сміливий наступ забезпечили успіх повстання.

Особливу увагу звернув Ленін на мобілізацію всіх сил, зосередження уваги всієї партії для розв'язання поставленого завдання — повстання. Листи і статті Леніна напередодні самого повстання палають пристрасним вогнем революційного борця, що твердо й певно веде свою армію в бій. В цей момент Ленін нещадний до найменшого вияву безхарактерності, вагання, малодушності. „Парочку товаришів“, штрейкбрехерів Жовтня, Зінов'єва і Каменєва, що дозволили собі виступити в угодовській газеті проти повстання, Ленін вимагає негайно виключити з партії. Справжня революційна пристрасть Леніна ґрунтувалась на єдності нашої партії і на тому, що партія знала куди веде справу, і не боялася труднощів, на тому, що „ні тіні вагання в масах петроградських, московських і інших робітників і солдат нема. Наша партія стоїть дружно, як один, на сторожі радянської влади, на сторожі інтересів усіх трудящих, передусім робітників і найбідніших селян“.¹

Зосереджуючи увагу партії на проведенні повстання, Ленін припускав можливість якнайбільших труднощів. Краще готуватися на важке, щоб дісталось легко, ніж навпаки. Ще Клаузевіц рекомендував: „Навіть коли б успіх був досить імовірний, було б дуже нерозумно не напружити найбільших зусиль, щоб його зробити цілком певним, бо такі зусилля ніколи не можуть мати несприятливих наслідків“.

У дні готування Жовтня Ленін у всіх статтях і листах повторює, розглядаючи з усіх боків, тезу Маркса, що повстання є мистецтво. „Згадати, продумати слова Маркса про повстання,— пише він у дні „демократичної“ наради,— „повстання є мистецтво“ і т. д.“. В іншому листі до ЦК РСДРП(б) він знову нагадує, що „не можна в переживаний момент залишитися вірним марксизмові, залишитися вірним революції, *не ставлячись до повстання як до мистецтва*“. А в „Порадах стороннього“ 8 жовтня 1917 р. Ленін дає детальний виклад основних правил повстання за Марксом і конкретизації їх до Жовтня 1917 р. в умовах Росії.

„З головних правил цього мистецтва,— пише Ленін.— Маркс виставив:

1. Ніколи не *ґратися* з повстанням, а, починаючи його, знати твердо, що треба йти до кінця.

2. Треба зібрати *велику перевагу сил* у вирішальному місці, у вирішальний момент, бо інакше ворог, маючи кращу підготову і організацію, знищить повстанців.

3. Коли повстання почато, треба діяти з найбільшою *рішучістю* і неодмінно, безумовно переходити *в наступ*. „Оборона є смерть збройного повстання“.

4. Треба намагатися захопити ворога несподівано, вловити момент, доки його військо розкидане.

5. Треба добиватися *щодня* хоч невеликих успіхів (можна сказати, коли йдеться про саме місто), підтримуючи за всяку ціну „моральну перевагу“.

Маркс підсумував науку всіх революцій щодо збройного повстання словами найбільшого в історії майстра революційної тактики — Дантона: „сміливість, сміливість і ще раз сміливість“.

В застосуванні до Росії і до Жовтня 1917 р. це значить: одночасний, якомога найбільш несподіваний і швидкий наступ на Пітер, неодмінно ззовні і зсередини і з робітничих кварталів, і з Фінляндії, і з Ревелю, і з Кронштадту, наступ *усього флоту*, скупчення *гігантської переваги сил*

¹ „Правда“, № 182 (113), 20 (7) листопада 1917 р.

над 15 — 20 тисячами (а може й більше) нашої „буржуазної гвардії“ (юнкерів), наших „вандейських військ“ (частина козаків) і т. д.“¹

Далі Ленін дає план розташування трьох головних сил: робітників, флоту і військових частин, і перелік того, що треба захопити насамперед.²

Жовтневе повстання, звичайно, щодо озброєння стояло багато вище від інших повстань. Під зброєю стояли робітники і селяни, одягнені в солдатські шинелі. Партія більшовиків мала за собою великі військові частини і майже весь флот. Ці частини були готові на більшовицький заклик обернути багнети проти своїх класових ворогів і перетворити імперіалістичну різню, що тривала і за буржуазної республіки, на громадянську війну. Але більшовики, не зважаючи на ці сприятливі умови, напередодні повстання вважали за потрібне озброїти всіх робітників і дали гасло „до зброї“. Тут треба особливо підкреслити, що Ленін ніколи не вважав за здійснення завдання озброїти революційну армію тільки „згори“. Він наполягав на виявленні самодіяльності, ініціативи, спритності і нахилливості робітничих мас, на озброєнні „знизу“. Це особливо треба запам'ятати, бо треба розраховувати як на рідкий, а не доконечний випадок, коли повстання починається в обставинах кінця війни, коли мільйони робітників і селян, що співчують революції, стоять під зброєю. Тут доречі згадати стару ленінову пораду, як озброюватися. „Загони повинні озброюватися самі, хто чим може (рушниця, револьвер, бомба, ніж, кастет, палиця, багнет..., мотузок або мотузкова драбина, піроксилінова шашка, колючий дріт, цвяхи (проти кавалерії) тощо). Ні в якому разі не чекати допомоги, збоку, згори, ззовні, а добувати все самим“.³

Перше озброєння завжди буде примітивне. Тільки в міру захоплення складів зброї, роззброєння поліції і артилерійних частин, що стоять за уряд, кількість і якість потрібної зброї для повстанців буде зростати. Це завдання роззброїти поліцію і армію не можна уявляти собі як легке. Сам перехід на сторону революції розагітованих частин ще не розв'язує справи. За армію доведеться також вести вперту фізичну боротьбу. Що навалніше наростатиме ця боротьба, то швидше пощастить розбити частини, які ставлять опір, і перетягнути для активної участі на свою сторону

¹ *Ленін*, опубліковано в „Правді“, № 59, з 7 листопада 1920 р. за підписом „посторонній“.

² Плеханов, як відомо, дуже намагався висміяти і спростувати „тактичне безглуздя“ більшовиків. З приводу доповіді т. Воїнова (Луначарського) про збройне повстання на III з'їзді (чисто більшовицькому) нашої партії, Плеханов також намагався іронізувати. Доповідач, мовляв, неправильно передав одно місце з Маркса, а саме — у доповідача сказано: „Не можна ґратися в повстання, не зважившись йти на всі його наслідки“, а справді, зазначає Плеханов, у Маркса сказано (Плеханов перекладає чомусь з англійського, а не з німецького тексту): „Не грайтесь з повстанням, перш ніж ви підготувалися до того, щоб вправитися з усіма наслідками вашої гри“ (Плеханов, т. XIII, стор. 364-365). І не знайшлося ні однієї людини, іронізує Плеханов, хто міг би виправити доповідача. Зібрався, мовляв, з'їзд марксистської партії без марксистів.

Тут не місце розглядати, які вільності дозволив собі Плеханов у трактовці Маркса. Ленін на це йому не раз указував. Подивімся тільки, як стоїть справа у даному разі. Ленін дає буквальный переклад цього місця такий: „Ніколи не слід ґратися з повстанням, коли нема рішучості зважати на всі наслідки цієї гри“ (Ленін перекладає з німецького видання „Революція і контрреволюція в Німеччині“ за 1907 р., стор. 18). Який висновок робить Плеханов з своєї трактовки цього місця з Маркса? Ось цей глибокодумний результат. „У Маркса йдеться про об'єктивну готовість до повстання. В перекладі Воїнова говориться тільки про суб'єктивну готовість йти до кінця“ (Плеханов, т. XIII, стор. 355). Плеханов явно підробляє Марксов погляд на меншовицько-фаталістичний лад. Маркс говорить про повстання як про мистецтво. Він вважає, що коли є об'єктивна змога повстати, то питання розв'язується людьми і їх умінням володіти цим мистецтвом. Плеханов же розриває об'єкт і суб'єкт. Він говорить про якусь „об'єктивну готовість“, яку, бо'зна хто утворює. Міркувати так, що повстання є мистецтво, і тут же виступати проти засвоєння і вивчення його, проти творчої революційної діяльності передового класу і його партії, що тільки й здатна перетворити на дійсність назрілі об'єктивні можливості, хіба це не найкращий доказ, що Плеханов перекутнув Марксов погляд? А втім нічого нового тут у Плеханова нема. Це старий погляд, що історія сама (тут, звичайно, за меншовицьким катехізисом революційний клас ні до чого) здійснює свою доконечність.

³ *Ленін*, Збірник V, стор. 456.

тих, хто вагається і стоїть на вичікувальній позиції. Що швидше успіх визначиться на сторону повстанців, то швидше зростатимуть їх сили.

Ленін висміював філістерські мрії Каутського, що нібито можливий перехід армії на сторону революції без її розкладення, „без організації“ підриву дисципліни, без фізичної впертої і кривавої боротьби. Звичайно, коли вся армія є ще слухняним знаряддям контрреволюційного уряду і одноставно виконує його накази душити революцію, в такий момент повстання ще неможливе, бо армія — це „серце“ буржуазної держави. Революційна ситуація в країні характеристична також і тим, що елементи „зарази“, розкладу, незадоволення пройшли також і в армію, що армія вже не може в цілому бути знаряддям контрреволюції. Але остаточний перехід армії на сторону революції і розклад (або знищення) урядового війська вирішає смілива, вперта, настійна боротьба і тільки боротьба. „Без „дезорганізації“ армії ні одна велика революція не обходилась і обійтися не може. Бо армія є найзаскоружліший інструмент підтримки старого ладу, найзатверділіша опора буржуазної дисципліни, підтримки панування капіталу, збереження і виховання рабської покірності і підкорення йому трудящих. Поруч армії контрреволюція ніколи не зносила, не могла зносити озброєних робітників“.¹

Ленін і Енгельс зазначають, що завжди, коли в наслідок революції робітники були озброєні і буржуазія залишалася коло керма влади, її перша заповідь була — роззброїти робітників. Бо озброєні робітники були зачатком нової армії, організаційним осередком нового суспільного ладу. Природно, що буржуазія ставила собі за завдання насамперед роздушити цей осередок і не дати йому вирости. Також природно тому, що перше завдання переможної революції було — розбити стару армію і збудувати нову. Тільки розклавши стару армію, пройшовши навіть важкий шлях без усякої армії (Ленін зазначає, що не тільки ми, а й Велика французька революція пройшла цей важкий шлях), щастить виробити у горнилі громадянської війни нову армію, нову військову організацію, здатну зміцнити панування нового класу. Такий неминучий шлях розвитку всякої великої революції.

Великої ваги Ленін надавав також питанню про керівні центри повстання. На засіданні ЦК 10 (23) жовтня 1917 року схвалено Ленінову резолюцію про повстання і обрано політичний центр для керування повстанням під назвою політичного біора. На наступному засіданні 16 (29) жовтня 1917 р., де поруч членів ЦК були присутні також представники ленинградського комітету, військової організації, профспілок тощо, обговорювано вже питання про практичну організацію керівництва повстанням. Схваливши резолюцію Леніна, обрано *практичний* центр організаційного керівництва повстанням. Цей практичний центр мав уже завдання керувати, згідно з директивами ЦК, практичними органами повстання. Його завдання було керувати безпосередньо діями революційних мас і забезпечити переможний наслідок бою. Ленін особливої ваги надавав місцю перебування штабу. Штаб повинен бути в такому місці, де найбільш зв'язаний і оперативне керівництво всіма операціями повстання. Щоб забезпечити таке керівництво, Ленін рекомендував розмістити штаб повстання в центральній телефонній станції.²

¹ Ленін, „Пролетарская революция и ренегат Каутский“, ГИЗ, 1931 р., стор. 69.

² У книжці „Збройне повстання“ т. Анулов говорить про аероплан, як про можливе місце для керування повстанням. „Крім того, — пише він, описавши всі переваги неба над ґрунтовою землею, — аероплан може правити за керівника вуличної боротьби, передаючи радіом свої директиви. Старший начальник, оглядаючи з повітря обстановку вуличного бою, зуміє найраціональніше маневрувати і правильно керувати боєм. Отже, авіація є для вуличного бою дуже цінне знаряддя, що може правити за засіб спостереження і поразки і за засіб політичного впливу і керівництва“ („Вооруженное восстание“, ГИЗ, 1931 р., стор. 114). Справді, чи варто зв'язуватися з ґрунтовою землею, де встановлення безпосереднього керівництва повстанцями і добре налагодження оперативного зв'язку натрапляє на стільки перешкод і

Треба також мати на увазі, що план повстання, який розробив Ленін, розраховував його на комбіновану атаку і сміливе розтрощення ворога, не обмежував рух визначеними формами боротьби, а, навпаки, передбачав разом з наміченими основними формами боротьби і поєднання їх з побічними і другорядними. План передбачав також застосування *нової* барикадної тактики, висуненої революцією 1905 р. Енгельс, виявляючи досвід барикадної тактики, такж передбачав, що нові умови, утворені вже в другу половину XIX століття, спричиняться до зміни старої барикадної тактики вуличної боротьби. Він вказував на те, що новий вид боротьби складатиметься не з пасивної барикадної тактики, а з сміливого, ініціативного, одвертого наступу. Але Енгельс не мав ще досвіду барикадної боротьби в нових умовах і тому не міг подати історичних прикладів нової барикадної тактики. Соціал-фальсифікатори, перекрутивши теоретичну спадщину Енгельса, оголосили його за противника барикадної тактики взагалі, і, прикриваючись його іменем, пропонували викинути за борт цю форму боротьби. Ленін мав уже змогу на досвіді революції 1905 р. вказати на нову барикадну тактику. „Ця тактика,— писав він,— була тактикою партизанської війни. Організацією, що зумовлена такою тактикою, були рухомі і надзвичайно дрібні загони: десятки, трійки, навіть двійки“.¹

Ленін не знав тоді, 1905 р., про потворне перекручення поглядів Енгельса на барикадну боротьбу лакеями II Інтернаціоналу. Він, як творчий марксист, відразу вловив і оцінив значення нової барикадної тактики і організації вуличної боротьби при сучасній військовій техніці. Партизанській боротьбі Ленін взагалі приділяв надзвичайно багато уваги. Він вважав її „за неминучу форму боротьби за таких часів, коли масовий рух уже дійшов на ділі до повстання і коли настають більш-менш великі проміжки між „великими битвами“ в громадянській війні“.²

Партизанська війна у вигляді масового терору може навчити маси правильної тактики в момент повстання. Ленін вважав за потрібне прийняти до тактики партії цей масовий терор, організуючи і контролюючи його, підпорядковуючи загальним інтересам робітничого руху і загально-революційної боротьби. Партизанська війна в обстанові повстання, що її ведуть робітники-бойовики, підготовляє армію революції. Вона утворює кадри досвідчених бійців, бойове ядро, навколо якого організовуватиметься майбутня армія. І до питань партизанської війни Ленін підходив з такого погляду, що повстання є мистецтво. На нарікання про те, що „партизанщина“ вносить дезорганізацію, Ленін відповідав, що у всякій війні всяка дія вносить певну дезорганізацію, але з цього ніхто ще не робив висновку, що не слід воювати. Висновок може бути для революційної партії тільки один: треба опанувати цю науку і навчитися як слід воювати. (Треба мати на увазі, що мова мовиться про партизанську війну перед організацією регулярної Червоної армії. Після її організації питання ставиться вже інакше).

Ще одну важливу обставину треба мати на увазі під час організації збройного повстання. Це — селянські повстання. Ленін зазначав, що коли повстання пролетаріату в місті не підтримати серйозним аграрним рухом, особливо в країнах, де селянство становить велику більшість людності, то успіх революції мало ймовірний або майже неможливий. Цей свій висновок Ленін будував на досвіді революційного руху XIX і XX століття, а також на вказівках Маркса в цій справі. Наприклад, одна з найважливіших причин поразки революції 1905 року — це те, що революційний рух у місті не зійшовся в часі з революційним рухом на селі. Ленін мав на

труднощів? Чи не послухати Апулова? Хіба можна увітні собі „ідеальніший“ штаб повстання, ніж такий, що пурхає в небесах і є вільний як птах.

¹ Ленін, „Уроки московського восстання“.

² Ленін, „Партизанская война“.

увазі передусім вказівки Маркса в листі до Енгельса з 16 квітня 1855 р. про те, що пролетарську революцію в Німеччині доведеться об'єднати з селянською війною. „Вся справа в Німеччині,— писав Маркс у цьому листі,— залежатиме від змоги підкріпити пролетарську революцію свого роду другим виданням селянської війни“. Про доконечність підкріпити повстання пролетаріату серйозним селянським рухом Маркс говорить також у „18 Брюмера Луї Бонапарта“. Партія повинна навчитися керувати стихійними селянськими бунтами і партизанськими виступами. Вона повинна їх організувати, поставити перед ними нові завдання, одне слово, спрямовувати їх руслом пролетарської революції.

Правильне керівництво селянським рухом повинно призвести до готування гнучких, здатних на маневровість і раптові сміливі виступи селянських революційних загонів. Такі загани можна й треба кинути на допомогу повсталому пролетаріатові міста, вони повинні і можуть перешкоджати пересуванню урядового війська на придушення повстання. Все це також є мистецтво. Всім тим, хто справді готується до повстання, треба і це опанувати на той момент, коли воно стане потрібне. Тільки той, хто ніколи серйозно не думав і не думає про пролетарську революцію, може не звернути уваги на ці вказівки Маркса і Леніна. Історичних прикладів поразки пролетарської революції через брак підтримки її селянством або несходження в часі революційного руху в місті і на селі більш ніж досить. Поєднання пролетарської революції з селянською війною може зробити революцію справді народною, отже, довготривалою, стійкою і непереможною. Ленін вважав *селянські повстання* за один з найважливіших доказів за повстання проти доказів „парочки“ штрейкбрехерів Жовтня — Каменева і Зінов'єва. Ці герої парламентського кретинізму і конституційних ілюзій хотіли мати доказ того, що більшість за більшовиками, не на фактах революційного руху, а на виборах до Установчих Зборів. Ось коли б більшовики дістали „рівнісінько половину голосів плюс один голос“ (Ленін), тоді значить більшість. Ленін відповідав цим педантам, що історія ніколи ні в одній революції не давала і не могла дати таких гарантій. Особливо коли вибори до Установчих Зборів провадив тимчасовий буржуазний уряд. В революції співвідношення сил міняється не тільки щодня, а щогодини. Вибори, переведені вчора, сьогодні не відбивають дійсності. В момент революції треба вміти вести політичний облік розвитку класової боротьби на фактах *полівіння мас*, на фактах революційного руху, а не базиканіною про більшість і про вибори. І Ленін зазначав, що „найбільший факт сучасного життя на селі є *селянські повстання*. Ось об'єктивний, не словами, а ділами доведений *перехід народу* на сторону більшовиків“.¹

Складний, грандіозний і великий ленінський план Жовтневого повстання. Але він ясний і чіткий до останніх деталей. Він охоплює всі сторони процесу в усій їх повноті. Ставлення Леніна до повстання — це найкращий зразок, на якому треба вчитися, що значить не гратися в повстання, що значить ставитися до повстання як до мистецтва. Це зразок, на якому треба вчитися керувати повстанням, щоб виявити величезну гнучкість, звичку, винахідливість і головно сміливість. Жовтнева революція перемогла також тому, що на чолі штабу і партії, які керували повстанням, стояв найбільший майстер революційної стратегії і тактики — Володимир Ільч Ленін. Вона перемогла також і тому, що наша партія і її вождь зважили досвід і науку всіх попередніх повстань, науку найбільших майстрів революційної тактики, і змогли творчо застосувати її до конкретних умов Росії в Жовтні 1917 р.

Ленін вважав, що політична тактика і воєнна тактика — це „Grenzgebiet“, тобто суміжна царина. Збройне повстання є особливий вид політичної

¹ Ленін, т. XXI, „Письмо к товарищам“ (написане 16/17 жовтня 1917 р.).

боротьби, підпорядкованої особливим законам. Політична тактика взагалі складніша за звичайну військову тактику. Коли керівництво політичною боротьбою є мистецтво, то керівництво збройним повстанням, як вищою формою класової боротьби, найодвертішою найгострішою боротьбою, є один з найскладніших і найважчих відділів цього тактичного мистецтва.¹

Керівництво збройним повстанням поєднує в собі чисто військову тактику і революційну тактику керування класовою боротьбою пролетаріату.

Коли повстання назріло і стукає в двері, чекати з повстанням не можна. Вичікування в момент, коли криза назріла, смерті подібне. В таких умовах чекати — злочин перед революцією. Сприятлива обстановка може швидко змінитися на протилежну. Загаяння може обернути піднесення мас на розгубленість і апатію. Діяти треба негайно, ініціативно. Тому всяка гра в формальності демократії, конституційні ілюзії, парламентарський кретинізм в такий момент особливо небезпечні, бо вони ведуть до поразки революції. Маркс вважав, що одна з найважчих помилок Паризької Комуні було те, що ЦК Національної гвардії (військова влада) швидко склав свої уповноваження, що під дулами гармат розпочато було вибори, замість негайно наступати на Версаль.

Партія комуністів на чолі з Леніном не повторили в Жовтні 1917 р. помилки Паризької Комуні. Гра в формальну демократію, конституційні ілюзії, що перешкоджали готуватись до повстання, натрапили на найнещаднішу відсич. Не грою у вибори, а поширенням фронту класової боротьби, піднесенням до активної участі в політиці нових і нових мільйонів, більшовики завоювали *більшість*. Більшовики готували повстання так, щоб воно спиралось не тільки на партію, не на авангард робітничого класу, а на *клас у цілому*, на підтримку всього класу і на співчуття всіх трудящих. Щоб охопити і організувати революційні маси, щоб підготувати їх до повстання, більшовики й вибирали ради. Ради, висунені творчістю самих революційних мас, — ось форма організації і зосередження всіх революційних сил, ось організаційний важіль революції. Ради не були для більшовиків новим родом парламентської говорильні, а цілком протилежною, відмінною від буржуазного парламенту організацією. Для більшовиків ради є органи повстання, форма організації, що виникає на вищому піднесенні революції. Вони органи повстання і форма державної влади пролетаріату після його перемоги — форма диктатури пролетаріату.

У книжці „О Ленине“ і в своєму „Вступі“ до книжки „1917 год“ пан Троцький приписує Ленінові таку нісенітницю, що нібито Ленін пропонував узяти владу поза радами, за спиною рад, „виконати повстання партійним шляхом і від імені партії“ (Троцький — Вступ до книжки „1917 рік“).

Щоб бачити суть цього фальшу і безпардонного наклепу, як і всіх інших наклепницьких видумок контрреволюціонера Троцького про нашу партію і її вождів, досить подивитися, що казав Ленін про ради.

„Ради є новий державний апарат, — казав Ленін у вересні 1917 р., тобто ще до перемоги Жовтня, — що дає, поперше, збройну силу робіт-

¹ В повісті Павленка „Барикади“ показано, як треба готуватися до повстання, ставлячись до нього як до мистецтва. Домбровський і Крекоза, готуючись до повстання в Парижі, вивчали місто. Вони нарахували: один мільйон вісімсот вісімдесят п'ять тисяч п'ятсот шістдесят три вікна, тридцять дві тисячі п'ятдесят воріт, двадцять два бульвари, сто п'ятдесят сім пасажів, сімдесят майданів, тридцять п'ять набережних, дев'ятнадцять мостів, шістдесят п'ять фонтанів, тридцять дев'ять ринків, сорок церков (бідне (!) місто проти столичного міста *старої Русі*, де було сорок сороків, дев'ять тюрем, двадцять чотири касарні, п'ятсот готелів. Ще більше, вони підраховали, що на кладовищі Пер-ля-Шез тридцять тисяч пам'яток, які можуть привити за добре прикриття (на цьому кладовищі розігралася остання битва комунарів з версальцями). Хто серйозно ставиться до повстання, той ставиться до нього як до мистецтва. Відомо, що Домбровський виявив себе як один з талановитіших командирів у війську Паризької комуні 1871 р. Самою романтикою боротьби перемогти не можна. Романтизм ще з часів Дон-Кіхота довів, що він не дуже то міцний в арифметиці і раз-у-раз збивався з ліній.

ників і селян, при чому ця сила не відірвана від народу, як сила старої постійної армії, а якнайтісніше з ним зв'язана; з військового погляду ця сила незрівняно могутніша, ніж попередня; з революційного погляду вона незамінна нічим іншим. Подруге, цей апарат дає зв'язок з масами, з більшістю народу, такий тісний, нерозривний, легко перевірений і відновний, що нічого подібного в попередньому державному апараті нема і сліду. Потрете, цей апарат через виборність і змінність його складу з волі народу без бюрократичних формальностей є багато демократичніший, ніж попередні апарати. Почетверте, він дає міцний зв'язок з найрізноманітнішими професіями, полегшуючи тим найрізноманітніші реформи найглибшого характеру без бюрократії. Поп'яте, він дає форму організації авангарду, тобто найсвідомішої, найенергійнішої, передової частини *пригноблених* класів, робітників і селян. будучи таким чином апаратом, за допомогою якого авангард пригноблених класів може підноситись, виховуватись, навчатись і вести за собою всю *гігантську масу цих класів*, що досі стояла цілком поза політичним життям, поза історією. Пошосте, він дає змогу поєднати всі вигоди парламентаризму з вигодами безпосередньої і прямої демократії, тобто поєднувати в особі виборних представників народу і законодавчу функцію і виконання законів. Проти буржуазного парламентаризму це такий крок уперед у розвитку демократії, що має всесвітньо-історичне значення.

Коли б народна творчість революційних класів не утворила рад, то пролетарська революція була б у Росії справа безнадійна, бо з старим апаратом пролетаріат, безперечно, втримати владу не міг би, а нового апарату відразу утворити не можна".¹

Чого варті після цього балачки самозакоханого нарциса, пана Троцького, що, мовляв, він, Троцький, виправив помилку Леніна, і коли б, не він...

Для Леніна ради — органи революції, органи повстання і нової державної влади. Для Троцького ради — новий вид парламентаризму. З неоднакового погляду на ради неоднакова оцінка їх значення в революції. Для Троцького важлива була гра в радянську демократію, для Леніна важливе було захоплення влади радами. Ленін пропонував узяти владу не поза радами, а через московську і ленінградську ради. В обох столичних радах більшовики мали більшість. Але Ленін категорично обстоював, щоб *негайно* взяти владу. Він боровся проти тих, хто хотів заради формальної радянської демократії перешкодити цьому. А одним з перших носіїв „конституційних ілюзій“ був Троцький. Ленін вважав за недозволене неодмінно зв'язувати взяття влади із з'їздом рад. Поперше, невідомо було (жодних гарантій), чи дасть взагалі буржуазний уряд зібратися цьому з'їздові, чи не піде угодовський ЦВК в останній момент на зрив цього з'їзду. А взяти владу негайним повстанням значило забезпечити з'їздові фактичну змогу зібратися. Подруге, зв'язати завдання повстання неодмінно із з'їздом рад, підпорядковувати його цьому з'їздові, значило гратися в повстання, призначити задалегідь його строк і цим самим полегшити урядові підготувати свої сили на розправу з повстанням, одночасно „збиваючи з пантелику маси ілюзією, нібито „резолуцією“ з'їзду рад можна розв'язати питання, яке спроможний розв'язати тільки повсталий пролетаріат своєю силою“.² Потрете, це значило *пропустити момент*. Замість дійової більшовицької лінії Троцький пропонував лінію соціал-демократичну, що її вся мудрість полягала в тому, щоб покластися на волю випадку і неминучого ходу речей з фаталістичною вірою в те, що з'їзд рад вивезе. Ради не для того утворено, казав Ленін, щоб зібратися і схвалю-

¹ Ленін, т. XIV, ч. II, стор. 228 — 230.

² Ленін, Тези, вироблені на початку жовтня 1917 року для Петербурзької загально-міської конференції і наказу делегатам на партійний з'їзд.

вати протест, вони органи повстання і революційної влади. Тому Ленін вважав, що *чекати* — це злочин і зрада революції. „Більшовики не мають права чекати на з'їзд рад,— писав він,— вони повинні взяти владу *зараз же*. Цим вони рятують і всесвітню революцію (бо інакше загрожує угода імперіалістів усіх країн, що після розстрілів у Німеччині будуть довірливі один до одного і проти нас об'єднуються), і російську революцію (інакше хвиля теперішньої анархії може стати *міцніша*, ніж ми), і життя сотні тисяч людей на війні.

Зволкати — злочин. Чекати на з'їзд рад — дитяча гра в формальність, зрада революції“.¹

Тактика більшовиків будувалася на поєднанні легальних і нелегальних форм роботи. Більшовики не могли, стже, зв'язати повстання з одною тільки умовою — з'їздом рад. Ленін вважав за потрібне переможним повстанням ленинградського і московського пролетаріату взяти владу і піднести її з'їздові рад; зміцнити взятую владу авторитетом з'їзду.

У своїх „Уроках Октябрю“ Троцький, щоб захистити свої конституційні ілюзії, висуває таку версію. Він запевняє, що „25 жовтня потрібне було тільки вже невелике додаткове повстання“, бо „25 жовтня був уже на три чверті, якщо не більш, наперед визначений у той момент, коли ми не дозволили вивести Петроградський гарнізон“. А тому що це „тихе“, майже „легальне“ збройне повстання „принаймні в Петрограді — було вже на три чверті, якщо не на дев'ять десятих (9/10) відбувшимся фактом“, то можна було сміливо призначити „маленьке“ і „додаткове“ повстання на момент II з'їзду рад. Як же Троцький пояснює те, що Ленін ні в момент повстання, ні потім не говорив про такий факт ні слова, як він пояснює те, що партія більшовиків була переконана, що готує повстання саме на 25 жовтня? Дуже просто. „Ленін, що був поза Петроградом,— пише він в „Уроках Октябрю“,— не оцінив цього факту в цілому його значенні... він не мав змоги з свого підпілля оцінити того корінного перелому“ і т. д. А щодо партії, то це цілком не має ваги. Адже вона топталась на місці і тільки перешкоджала Ленінові. І коли б не Троцький... бо'зна, чи вдалось би чи ні це „маленьке“ „додаткове“ повстання 25 жовтня 1917 р.

Розвінчати партію і її найкращих вождів — таке було завдання майбутнього помічника Гітлера і оборонця фашистської соціал-демократії Німеччини. Але він поламав собі зуби об залізну єдність лав нашої п. Цьому метафізику, формалістові, звичайно, ніколи не сила було зрозуміти діалектику більшовицької тактики. І не диво. У тих самих „Уроках Октябрю“ Троцький довів, що теоретична база його тактичних мудрувань — це найчистіший ідеалізм з деякою домішкою матеріалістичної фразеології. Оповідуючи, що мистецтво тактики полягає в тому, щоб вловити найсприятливіший момент, коли співвідношення сил пересунулось на нашу користь, він поспішає роз'яснити: „Розуміється, тут йдеться про співвідношення сил у царині свідомості, тобто про політичну надбудову, а не про базу, яку можна взяти за більш-менш незмінну для всієї доби революції“².

Троцький любить великі масштаби (б'дронь боже обмежитися малим!). Базу цей „теоретик“, що зве себе марксистом, залишає „більш чи менш незмінною для всієї доби революції“. Яка геніальна передбачливість. Не дарма цей „понадіндустріалізатор“ боровся проти темпів індустріалізації країни, проти колективізації сільського господарства. Треба ж було додержувати свого прогнозу. Або може йому не давали спокою лаври тих, кого так зло висміяв ще Енгельс і хто вважав, що революція відбувається *за одну ніч*. І в тому, і в тому випадку „князь журналістів“ (так прозвав Троцького фашистський письменник Панстінгл, присвятивши йому свій

¹ Ленін, т. XXI, Лист до ПК і МК РСДРП(б).

² Л. Троцький, Вступ до книжки „1917 год“.

роман „Полум'яна вулиця“, де описується загибель Радянської Росії), довів, що він стоїть на позиціях вульгарного ідеалізму. Щодо обліку сил у момент повстання, то до Троцького цілком стосується також характеристика Леніна, дана тим, хто „марксистський критерій руху підмінюють інтелігентсько-імпресіоністським, *замість* політичного обліку розвитку класової боротьби і ходу подій у цілій країні в цілому, в міжнародній обстанові в цілому, ставлять суб'єктивні враження про настрій; проте, що тверда лінія партії, її неухильна рішучість *також* є *фактор* настрою, особливо в найгостріші революційні моменти, про це, звичайно, „до речі“ забувають“¹

Партія на чолі з Леніном поборолла штрейкбрехерську політику Каменева і Зінов'єва і розгромила конституційні ілюзії Троцького. Вона пішла на чолі революційних мас на повстання *єдина*, впевнено і твердо, і перемогла. Тактичний хід речей цілком потвердив план Леніна. Владу взяли ще до 25 жовтня (це диктувалось ще тим, оповідає т. Сталін, що петроградська рада одверто оголосила день повстання) воєнно-революційний комітет і петроградська рада, і з'їзд рад прийняв владу з їх рук. Тільки тактика більшовиків, зумівши поєднати легальні і нелегальні форми боротьби, зумівши перебороти всякий фетиш формальної демократії, забезпечила перемогу Жовтня.

Вся сила партії більшовиків не тільки в тому, що вони *учать* маси, а також і в тому, що вони *учаться* на досвіді масових революційних рухів, що вони вивчають народну творчість революційних класів. Вони не подібні до тих „панів“, що з теоретичного погляду нуль, з практичного ні на що нездатні, що хочуть соціалізм і, головню, соціал-демократичну партію зробити поміркованішою, а робітників просвітити, або, як вони висловлюються, прищепити їм „елементи освіти“... Всі вони являли собою не більше, не менше, як убогих контрреволюційних балакунів“.² Наша партія уміє поєднати керівництво, організацію виховання мас і одночасно вчитися на досвіді цих мас. Тільки балакуни і інтелігенти можуть думати, що „освічена слякота“ (вислів Енгельса про дрібнобуржуазні елементи, які вважають себе за вождів) може чоگونهбудь навчити маси, а не саме життя, сама боротьба. Ленін вважав, що ніщо і ніколи не зрівняється своїм значенням з безпосереднім досвідом мас на практиці самої революції. Всі опортуністи малювали собі якесь відірване від життя і революції виховання мас.

Плеханов, цілком відкидаючи тактику більшовиків, також писав, „З часом, коли політичне виховання нашого народу буде *закінчене*, їх (тобто більшовиків) тактика може, чого доброго, виявитися можливою до застосування і плодотворною“.³ Всі вони хотіли виховання мас, але виховання шкільного, поміркованого, парламентського, конституційного, виховання, яке не повинно перескочити через рамки буржуазної законності. Інакше ці „вчителі“ пролетаріату закричать про „анархізм“ прямо таки „диких мас“ (як писав стовп меншовизму, Павло Аксельрод), на повстання яких покладають свої надії більшовики:

Робітничий клас тепер знає, до чого веде шлях хваленої буржуазної „демократії“. Це шлях величезних нещасть для трудящих, шлях до встановлення кривавої диктатури фашизму. Цей шлях веде до послаблення сил робітничого класу, до втрати всіх його соціальних завоювань. Цей шлях ставить європейського робітника в становище китайського кулі і відкидає його на десятки років назад.

Шлях більшовиків—це шлях героїської боротьби і блискучих перемог. Це шлях виховання пролетаріату в огні класової боротьби, щоб він став міцною, з'єднаною, культурною, освіченою і сміливою армією революції. Енгельс з захопленням оспівував виховне значення насильних революцій.

¹ Ленін, т. XXI, „Лист до товаришів“, написаний 16—17 жовтня 1917 року.

² К. Маркс, Лист до Зорге з 19 жовтня 1879 р.

³ Плеханов, т. XV, стор. 403.

Ленін вважав, що тільки громадянська війна загартує експлуатованих і вчить їх творити нове суспільство. Маркс називав революцію локомотивом історії. Тільки більшовики виявилися єдиною справді пролетарською революційною партією. Вони стали на чолі великої пролетарської армії і провели переможне повстання. Вони розбили буржуазно бюрократичну державну машину. Вони схопились за Ради, ізолювали партії угодців, організували в них трудящих і повели їх на переможне повстання. Тільки під проводом більшовиків могла встановитися диктатура пролетаріату, що вже 16 років добуває славні перемоги на фронтах будівництва безкласового соціалістичного суспільства.

1918 року, напередодні листопадової революції в Німеччині, Ленін писав такі знаменні рядки: „Найбільша біда і небезпека Європи в тому, що в ній нема революційної партії. Є партії зрадників, як от Шейдемани, Реноделі, Гендерсони, Уеббі і К°, або лакейських душ, як от Каутський. Нема партії революційної.

Звичайно, могутній революційний рух мас може виправити цю хибу, але вона залишається великим лихом і великою небезпекою“.¹

Велика небезпека, що її передбачав Ленін, принесла багато лиха робітничому класові. Соціал-демократія провалила перший тур пролетарських революцій і залишила владу в руках буржуазії. Ціною багатьох жертв робітничого класу вона врятувала капіталізм і привела в низці країн до влади фашизм. Але могутній робітничий рух, маси, навчені гірким досвідом, вже значно виправили вказану Леніном хибу. Нині революційні комуністичні партії вже є. Нині є Комуністичний Інтернаціонал. Робітничий клас має перед собою як історичний приклад більшовицький шлях до влади і базу світової революції — великий Союз радянських соціалістичних республік.

Коли в наслідок першого туру революцій і війн капіталізм за відсутністю революційних партій вийшов надломлений, з загальною кризою, то в наслідок другого туру революцій і війн, за наявності Комуністичного Інтернаціоналу, капіталізм буде цілком похований.

Хоч які б смертельні корчі охоплювали панівні класи, хоч які б погроми фашизм влаштував робітничому класові — диктатура пролетаріату переможе в цілому світі.

¹ Ленін, „Пролетарская революция і ренегат Каутский“, ГИЗ, 1930 р., стор. 14.

МАРКСИЗМ - ЛЕНІНІЗМ І ВЧЕННЯ КЛАУЗЕВІЦА ПРО ВІЙНУ

Творивши свою теорію війни, пройняту матеріалістичною діалектикою, визначену теорією пролетарської революції, засновники наукового комунізму пильно вивчали й критично пророблювали спадщину буржуазної воєнно-теоретичної думки. Клаузевіц, що його вчення становить рішучий виступ проти формально-логічних засновків попередньої буржуазної воєнної теорії (Жоміні, Лойд, Бюлов та ін.) і виявляє намагання утворити наукову стратегію на основі ідеалістичної діалектики (що, звичайно, спричинило обмеженість його розуміння війни), привертав до себе велику увагу Маркса, Енгельса, Леніна.

Зокрема, Ленін у нещадній боротьбі проти спроб Каутського, Плеханова перекрутити, софізмувати марксизм, щоб виправдати безоглядний соціал-патріотизм, протиставив героям II Інтернаціоналу великого воєнного теоретика буржуазії, який викрив зв'язки війни з політикою, визнавши, що війна є продовження політики іншими (насильними) засобами. Цю засаду Клаузевіца Ленін вважав за вісь його вчення.

„В застосуванні до воєн основна засада діалектики, що її так безсоромно перекручує Плеханов, щоб догодити буржуазії, полягає в тому, що *„війна є просто продовження політики іншими“* (власне, насильними) *„засобами“*. Таке є формулювання Клаузевіца, одного з великих письменників з питань воєнної історії, що його ідеї були запліднені Гегелем. І саме така була завжди точка погляду Маркса й Енгельса, які кожну війну розглядали як продовження політики даних заінтересованих держав і різних класів у середині їх в даний час“ (Ленін).

В цих словах закладені основи ставлення Леніна до теорії Клаузевіца. Ленін відзначає в них не тільки те, що поєднує марксизм і Клаузевіца, але й ґрунтовні відмінності їх. Клаузевіц, звичайно, не міг збагнути, що війна є продовження *політики різних класів у середині держав*, що ведуть війну. Ленін провадить свою роботу над Клаузевіцем у зв'язку з боротьбою за пролетарську революцію, за новий пролетарський Інтернаціонал проти опортунізму, який під час війни 1914—18 рр. перетворився на соціал-патріотизм.

Наука Клаузевіца є теоретичним відсвітом наполеонівих і національно-визвольних воєн початку XIX ст. Тимто марксістсько-ленінська характеристика цієї епохи і її воєн, визначення класових взаємин того часу конче потрібні для того, щоб критично висвітлити теорію великого мілітарного мислителя німецької буржуазії.

„Імперіалістські війни Наполеона тривали багато років, захопили цілу епоху, показали надзвичайно складну сіть взаємозплетених імперіалістських відносин з національно-визвольними рухами. І в результаті істо-

рія йшла через усю цю надзвичайно багату війнами і трагедіями (трагедіями цілих народів) епоху вперед від феодалізму до „вільного капіталізму“ (Ленін).

Це Ленінове визначення викриває об'єктивну діалектику наполеонових і національно-визвольних воєн і має бути дороговказом у дослідженні спроб Клаузевіца подати виклад діалектики війни. Важливо зазначити, що вчення Клаузевіца є відбитком з Наполеонової стратегії, схарактеризованої Марксом у таких рядках: „Наполеон нападав на саме серце тих держав, які він перемагав... Наполеон мав звичай вступати переможцем у країни сучасної Європи... Умілість Наполеона полягає в концентрації... Коли Наполеон бачив себе вимушеним вести війну на двох різних театрах, як у своїх війнах проти Австрії, він концентрував найзначнішу частину своїх бойових сил на операційній лінії вирішального значення (у війнах з Австрією — лінія Страсбург - Відень), лишивши відносно незначні сили на другорядному театрі воєнних дій (Італія); він був певен, що навіть при поразці його війська на другорядному театрі, його власні успіхи на головній лінії вірніше затримають просування ворожої армії, ніж безпосередній опір на другорядній лінії“.

Перевага, віддавана Клаузевіцем війні до розгрому й розтрощення противника, його шукання абсолютної війни, знаходять свій прообраз і підґрунтя в Наполеоновій стратегії. Але на формування теорії Клаузевіца вплинули не тільки уроки Наполеонової стратегії, а також і національні війни, ведені проти тодішнього „повного переможця на континенті“ (Ленін). Природа цих останніх зумовила певні риси теорії Клаузевіца.

„Всі війни за незалежність, які в той час ведено проти Франції, мали подвійний характер: відродження і реакції одночасно... Він (рух проти Наполеона) був реакційний своїм протиставленням старих установ, звичаїв і законів раціональним новозаведенням Наполеона. Він був забобонний і фанатичний, бо так званому французькому атеїзмові протиставляв святу релігію“ (Маркс).

Отже, обмеженість учення Клаузевіца передумовлена особливостями суспільного розвитку його епохи. Недаром сам Клаузевіц твердив, що кожна суспільна епоха має свою теорію війни. Бувши сином свого класу, речником німецької буржуазії, Клаузевіц відбив у своїй теорії хитання пруського бюргерства між абсолютизмом і революцією, хитання, що завершилося зрадою революційно-визвольних змагань німецького народу і угодою з короною. Маркс твердить, що пруська буржуазія, відмінно від англійської і французької, розвивалася надзвичайно мляво, була надзвичайно слаб вільна, і що в ту мить, коли вона вороже протистояла феодалізму, вона побачила ворожий народ позад себе. „Німецька буржуазія репрезентувала не інтереси нового суспільства, а оновлені інтереси старого суспільства“.

Корінною вадою вчення Клаузевіца є шукання абсолютного образу війни, протиставленого конкретно-історичним війнам. Цей вияв ідеалізму, запозиченого з німецької класичної філософії, обмежує, перекручує у Клаузевіца викриття діалектичних закономірностей війни. Повалення противника є природна мета воєнної акції. „Мета абстрактної війни — позбавити ворога можливості опиратися“. „Війна — це акт насильства, що має на меті змусити противника виконати нашу волю“... „Фізичне насильство становить засіб, а метою буде нав'язати противникові нашу волю“. Спроби Клаузевіца пов'язати це абстрактне поняття війни з дійсністю відкидають його на манівці ідеалістичної діалектики. Для Клаузевіца предмет війни є готовий, сконституційований, і подальші відміни її визначення увиходять до нього іззовні, за допомогою рефлексії. Дійшовши розуміння єдності, обопільного проникання і боротьби протилежностей, Клаузевіц, однак, обмежується лише описом їх і намагається обломати їх вістря, твердячи, що дійсність упомірнює крайності абстрактного поняття. Закон

крайності, властивий війні і витискуваний дійсністю, поступається місцем політичній меті. Такий є хід міркувань Клаузевіца, що виказує його неспроможність подолати методологічні засади попередньої буржуазної військової теорії.

Важливою рисою діалектичної теорії війни у Клаузевіца є твердження про єдність дійсності і ймовірності. Клаузевіцеві пощастило довести, що напруження сил у війні є обрахунком імовірності, що „з перших кроків воєнної умілості вривається гра розмаїтих можливостей, імовірностей щастя і нещастя“. Це тим більше цінно, що Енгельс у листах до Бернштейна підкреслює надзвичайну вагу розуміння єдності дійсності і ймовірності для тактико-стратегічних передбачень.

Звідси постає розуміння зв'язків, що їх намагається встановити Клаузевіц між війною і суспільством. Політичні стремління, витискаючи закон крайності, визначають не тільки цілі війни, ба й характер військових операцій. Таким чином виникає: „війна— не тільки політичний акт, але й справжнє знаряддя політики, продовження політичних відносин, проведення їх іншими засобами. Те специфічне, що властиве війні, стосується тільки до природи вживаних нею засобів. Воєнна умілість взагалі і полководець у кожному окремому випадку в праві вимагати, щоб напрям і наміри політики не вступали в суперечність з цими засобами. Така претензія, звичайно, немаловажна, але як би сильно в окремих випадках вона не впливала на політичні завдання, все ж цей вплив треба мислити тільки як такий, що видозмінює їх, бо політичне завдання є метою, а війна тільки засобом, і ніколи не можна мислити засіб без мети“... Однак політика й зумовлена нею війна, будучи частиною суспільного цілого, що розвивається, не збігаються. Мета воєнних акцій, з одного боку, має бути відповідна політичній меті, з другого ж— постає розбіжність між ними. „Що слабші мотиви війни і напруження, тим менше зівпадатиме природний напрям воєнного елемента з лінією, що є диктована політикою, тим більше війна відхилиться від свого природного напрямку“. Ці уваги Клаузевіца не дістають у нього дальшого розвинення, бо, не зборовши свого ідеалізму, Клаузевіц нездатен розкрити суть політики, її специфічні закони— рух класової боротьби в політичних формах. Інколи ж він таки нашукує зв'язки політики, продовжуваної у війнах, з матеріальними інтересами, особливо при аналізі воєн Французької революції і Наполеона. Ленін, конспектуючи Клаузевіца, із співчуттям підкреслює його думку, що, мовляв, зміни в природі й засобах ведення війни постали з нової політики.

Дослід динаміки війни з найпростішої клітинки, що за неї Клаузевіц уважає двобій, поєдинок, аж до найскладніших її форм; виявляє скритиковане вже з іншої нагоди Марксом зведення поодиноких складовин речі до її абстрактного поняття. Тим то вчення Клаузевіца про динаміку війни при наявності розкиданих у ньому зерен правдивої діалектики є чуже Марксовому матеріалістичному історизмові. Маркс бореться і проти виявів вульгарного історизму, який сприймає економічні категорії в їх звичайній черговості, і проти „розуміння їх послідовності“ в ідеї, „що є замаскованим уявленням історичного процесу“. Звичайно, що ці засади Марксового історизму ґрунтовно відмінні від ідеалістичного методу Клаузевіца, який, з одного боку, визначає „ступені“, „градації“ поняття миру й війни“ (Ленін), а з другого боку, подібно до англійської теоретичної економії, „яка перестрибує необхідні проміжні члени і намагається показати безпосередньо зівпадиння (*kongruenz*) економічних категорій між собою“ (Маркс), зводить згадані „градації“ до абстрактного поняття війни.

Гідне великої уваги марксиста-дослідника вчення Клаузевіца про оборону й наступ. Твердячи, що абсолютна оборона є чужа поняттю війни, Клаузевіц визначає її за ознакою єдності вижидання й відсічі.

З М І С Т

	Стор.
<i>Юдін</i> — „Марксизм-ленінізм про культуру й культурну революцію“	3
<i>Бервицький О.</i> — „Боротьба на філософському фронті України на новому етапі“	31
<i>Вишинський П.</i> — „Готування нової війни за заслоною соціал-фашистського пациф'зму“	55
<i>Штейнберг Е.</i> — „Марксизм і повстання“	79
<i>Пероцький Б.</i> — „Марксизм-ленінізм і вчення Клаузевіца про війну“	124
<i>Ігнатюк Д., Мілославів О., Попов Б., Довгий С.</i> — „Матеріалістична діалектика з класово-ворожих позицій“ (рецензія на підручник „Диалектический материализм“)	128

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ

№ 5-6, ЩО ЙОГО ЗДАНО ДО ДРУКУ

ДРУКУ
ЖУРНАЛ
ИХОДИТЬ
ОСТАННІХ ЧИСЛАХ
РУДНЯ

ПРАПОР МАРКСИЗМУ- ЛЕНІНІЗМУ

ПІДСУМКИ ЛИСТОПАДОВОГО ПЛЕНУМУ ЦК КП(С)У

МІЛОСЛАВІН

„ДИКТАТУРА ПРОЛЕТАРІАТУ“

К. ШМІДТ

КАПІТАЛІСТИЧНА РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ. КРИЗА І СОЦІАЛ-
ФАШИЗМ

О. ЛАВРОВА

ЛЕНІН І ПЛЕХАНОВ, ЯК ЛІТЕРАТУРНІ КРИТИКИ

І. СИДОРЕНКО

ЗИГЗАГИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ В ІСТОРІЇ
ЛІТЕРАТУРИ

О. РОЗЕНБЛЮМ

ДО ПРОБЛЕМИ КРУГІВ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

Ю. ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ

БОРОТЬБА МАРКСА ЗА ПРОЛЕТАРСЬКУ НЕПРИМИРЕН-
НІСТЬ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ ДО РЕЛІГІЇ

РЕЦЕНЗІЇ

БОГОМОЛЬНИЙ, С. РУБАН

ПРО КНИЖКУ „ДІАЛЕКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛІЗМ“ МАРКС-
ЕНГЕЛЬС-ЛЕНІН-СТАЛІН“

М. САВЧУК

ПРО КНИЖКУ АКАДЕМІКА В. А. КЕЛЛЕРА „ГЕНЕ-
ТИКА“

П. Ч.

К. МАРКС І Ф. ЕНГЕЛЬС ПРО РЕЛІГІЮ ТА БОРОТЬБУ
З НЕЮ

Ціна 3 руб.